

AZ ÁLLAMI ÉS TÁRSADALMI ÉLETBEN NYILVÁ- NULÓ AUTOMATISMUS.

Az állami és társadalmi tevékenység működési automatismusa oly tünemény, a melyre, azt hiszem, kevesen fordítottak figyelmet; erről akarok pár szót szólni.

Mindenekelőtt jó tudni, hogy mit értünk automatismus alatt s hogy erről tiszta képet nyerjünk, forduljunk az élettanhoz és a lélektanhoz. A mozgást eredetileg akarati elhatározás, tehát öntudatos erő kifejtés hozhatja létre s a mozgás annak a céljának szempontjából, a melyre szántuk, tökéletlen s alkalmazatlan lehet; így, a mikor írni, rajzolni, zongorázni tanulunk. Ez a mozgás azonban, legyen az egyszerű vagy bonyolult, lassan-lassan állandósul, rendszeressé, célszerűvé, s teljesen alkalmassá válhatik s nem is kerül erő kifejtésbe vagy fáradságba; s a mi több, létrehozatalához előzetes öntudatosság nem lévén többé szükséges, öntudaton alulivá, részben nem-tudatossá lesz. Hogy e tényt megértsük, csak arra a mozgásra utalunk, amelyet írásközben végzünk: írásközben a kéz mozdulataira többé nem figyelünk, hanem arra, amit azokkal jelezni akarunk, tehát a fogalmakra s hasonló dolgokra; ha járunk, nem gondolunk arra hogy jobb vagy a bal lábunkat emeljük-e s mégis tudunk a járás megakadályozása vagy félbeszakítása nélkül olvasni, beszélni, különböző irányokba nézni.

Ezek a tények nagyon hasonlítanak a szívmozgásokhoz, a lélegzéshez, a melyek teljesen automatikusak s életünket szabályozzák a nélkül, hogy akarattunk közbelépésére szükség volna. De van különbség e két dolog közt, mert úgy a szívmozgások, mint a lélegzés eredeti és nem elsajátított mozgások, azokat pedig, amelyekről előbb szóltam, úgy sajátítottuk el, miért is ezek az akarattól annyiban függnék hogy megindulásokat s befejeződésüket az akarattal befolyásolja.

Ezekhez az elsajátított automatikus mozgásokhoz hasonló lelkiműködések is vannak, amelyek szerveknek vagy tagoknak

helyváltoztatását nem igénylik, mert ezek azok a formák, amelyeket syntesisnek, analysisnek, figyelemnek, gondolkodásnak, emlékeknek vagy cselekvések, tények, gondolatok emlékezetének szoktak nevezni. E tünetények is automatikussá, rendszeressé válnak annyiban, hogy akaratkifejtés létrejövetelükhöz vagy megjelenésükhöz nem szükséges. Ha nem így állna a dolog, úgy nem sikerülne semminemű beszéd, gondolkodás vagy számítás, Amint az automatikussá vált mozgásokban, úgy bennük is megvan, az esetekhez képest, az öntudaton aluli, a nem-tudatos s akarati befolyás a kezdetükre vagy végükre érvényesülhet.

Nem kell kimutatnom, mily fontos ez az egyéni emberi s merném mondani, az egész állati életre; elég annyit megjegyezni, hogy a mozgásoknak s lelki működésnek e nélkül az automatikussá válása és rendszereződése nélkül nem tudnók életünket folytatni, vagy olyan folytonos erő kifejtések sorozatává lenne az élet, amelyek a legfontosabb működések ellátására sem volnának elegendők.

Mivel azonban másrészt az emberben, akár lélektani szempontból, akár a tiszta cselekvés, azaz a mozgás szempontjából nézzük, haladás és fejlődés van, kell, hogy az elsajátított automatikus formákon kívül cselekvések, olyan cselekvések is legyenek, amelyek erő kifejtést kívánnak, amelyek a szervi és lelki tevékenységet új irányokba terelik s új automatikus cselekvés elsajátítására vezetnek. Ezeket magasabbrendűeknek tekinthetjük az előbbieknél, ha nagyobb erő kifejtést kívánnak s ha bonyolultabb és magasabb eredményt mutatnak fel az életviszonyok összeillesztésében, amely, végül, a legbonyolultabb és összetettebb fokon maga a társadalmi élet.*)

Megérthetjük ebből az állami és társadalmi életműködésben nyilvánuló automatismust; s rögtön rájövünk, hogy az állami életben a törvényhozó, végrehajtó és bírói működés automatikus, mert amint egyszer ezeknek tagok vagy szervek felelnek meg, ezek maguktól működnek s nem várnak felsőbb akarat parancsára vagy kezdeményezésére; olyanok, mint kezdetleges szervi automatismusok, amelyek az akarattól független életműködéseknek szolgálnak.

Ezt a három működést, a törvényhozót, végrehajtót és az igazságügyi igazgatást ma elméletileg egymástól függetleneknek

*) Kérem az olvasót, bocsássa meg az élettani analógiákat, amelyeket a fenti tünetények természete elkerülhetetlenné tett.

tartják s így ezeknek három szerv felel meg. Magától értetődik, hogy élő lényben e működéseknek teljes függetlensége nincs meg, ha ugyan az élet, bármily bonyolult is, egységes a czélok és eszközök tekintetében, azaz a folytonosságban s önfentartásban. Természetes tehát, hogy a törvényhozó működés, bár egy szervre van is bízva, — amint ma a képviselőházra vagy a két házra — a végrehajtó hatalomnak és bizonyos mértékben még az igazságügyi igazgatásnak működésével mégis összefügg és megfordítva. De a viszony, az összefüggés még nem rejt magában függőséget s ezért, ha e szervek mindegyike csak a saját tevékenységi körében maradna s nem próbálná a másikat zavarni, egészségesen fejlődnék tovább az állami élet; épígy normális és egészséges maga az élet is, ha a szív, a lélegzés, az emésztés egymást a maguk mechanikus és chemiai folyamataiban nem zavarják.

A mikor az abszolút uralmagnál a törvényhozó, végrehajtó s törvényalkalmazó működés egységes volt, vagy egységes szerv különböző működése, az állami élet, a maga egészében igen roszszul folyt le annak a társadalmi test szükségleteinek szempontjából, a mely kifejlődésével e működések elválasztását követelte. Mert úgy kell nézni a dolgot (folytatom az erőltetett analógiát, bocsássa meg az olvasó), hogy voltak a társadalmi életviszonyokban oly időszakok, a melyek hasonlítanak azoknak az állatoknak állapotához, a melyekben a szervek még nem különültek el: és akkor megértjük e működések összeolvadásának természeti szükségességét. Most, hogy ezek megfelelő szervekkel vannak szétválasztva, cselekvésük akkor lesz a legjobb, ha egymástól függetlenül s begyakorolt automatikus módon működnek.

Rögtön nyilvánvalóvá lesz e kis kitérésnek fontossága, ha a három állami szervnek Italiában való mai működését nézzük, mert így világosan szemünkbe tűnik az egész állami életnek az a jelentékeny zavara, a mely úgy áll elő, hogy e szervek egyike a másiknak egyes automatikus működéseibe beavatkozik. A képviselőháznak, ennek a független szervnek és hatalomnak működése a végrehajtó hatalom beavatkozása folytán megcsappant s a végrehajtó hatalom nehézség nélkül meg is bénítja ezt a cselekvést. A mikor t. i. a képviselőház nem teszi meg azt, a mit a végrehajtó hatalom kíván, megakad egyidőre a működése vagy időleges törvényhozói létét fenyegeti veszély. De még tovább menve, elveszik tőle a kormány megválasztására szolgáló

hatalmat, mert a helyett, hogy a kormányzati cselekvésekre vonatkozólag jóváhagyását vagy helytelenítését bevárná, a végrehajtó hatalom felszabadítja magát; s így az utód elődének helyettese lesz. Természetes, hogy az ilyesmi a két hatalom között összeütközést s az állami élet megrázkódását idézi elő, jóllehet az állami lét normális folytonosságának érdekében ennek nem volna szabad előfordulnia. Az állatoknál ezt kóros állapotnak mondanók s ebben az esetben sem lehet más ítéletünk; ezért azt mondjuk, hogy az olasz állami élet kóros tüneteket mutat.

De ez a kór még nem ér véget a két fent említett szerv megzavart viszonyánál, kiterjed a harmadikra, t. i. az igazságügyi igazgatásra is, amely a törvényhozói működést zavaró erősebb hatalom szolgálatába szegődik. Ez a harmadik hatalom, amelynek a három közül a legfüggetlenebbnek kellene lennie, mert közvetlenebb viszonyban áll a társadalmi élethez mint az államhoz a politikába csap át, s oly működésre engedi magát felhasználni, amelyhez nincs köze, legalább nincs annyiban, amennyiben reá politikai befolyásnak nem volna szabad érvényesülnie.

Mindenki tudja, hogy a kormányzó hatóságok néhány év óta minő szerepet játszanak a törvényhozásban, ami a legfőbb működésnek megromlására vezetett, romlásra, amely megtámadta a szervet s a szerv elemeit a mint a paralysis is a mozgásoknak, majd az izmoknak és izomszálaknak romlására vezet. Egy szervnek, a végrehajtó hatalom szervének túltengése, a másik kettőt s azután ezeknek megfelelő működését is megrontotta, amivel a politikai kór teljessé vált; hasonlít ehhez a szív-túltengés, a mely a vérnek keringését és a szövetekben való elosztását megzavarja. Az automatikus mozgások, vagy az állami működés automatismusa nem maradt meg normális feltételeinél s az élet mélységes rázkódást szenvedett.

De más automatismusokat is kell vizsgálnunk, azokat amelyek az állami szervezeten kívül közvetlen vagy közvetett hatást idéznek elő a társadalmi szervezetben, jóllehet az előbbi-től függenek.

A társadalmi mozgások magukban foglalják a társulásoknak összes tevékenységét, amely egyéni és társadalmi javat termel, mint a különböző ipar és kereskedés és más hasonlók. Nem kétes, hogy ezt a tevékenységet törvény szabályozza s hogy az különböző feltételektől függ t. i. az nyers anyag terme-

lésétől, amely helybeli lehet vagy külföldről szállított, az ipari műhelyek elhelyezésétől, a hajtóerőtől, a munkabértől s így tovább. Mindezt törvény szabályozza, meg nemzeti és nemzetközi szokás; innen függősége az állami feltételektől, mert ily törvényeket az állam s az állami hatalmak alkotnak.

Most előáll az a mindennapi eset, hogy azok, akik egy ipari ág meghonosításához értenek, úgy viselkednek, mintha a fennálló törvényeket követnék s így ki tudják számítani az esetleges költségeket, nyereséget és veszteséget. E részben a megállapított és szabályszerű működésben bízva cselekszenek; és mégha a törvények és rendeletek ép erre az ipari ágra nem kedvezőek is, energiájukat egyre arra használják, hogy az adott és változatlanul fentartott feltételeknek megfeleljenek. Amit az iparról mondok, a kereskedelemről s a társadalmi tevékenység valamely más formájáról is elmondhatnám. Automatismus keletkezik tehát a tevékenység első kísérletei után, aminek hasznos, ha nem nagyon hasznos eredményei vannak; mert a tevékenységnek ezek a változó formái olyanok, mint valamely művészetben vagy mesterségben elsajátított mozdulatok, amelyeknek különös előfeltételekhez kell illeszkedniök, hogy az előre megállapított hatást létrehozzák. Mikor ezek a mozgások automatikusak, a munkás jól, könnyen és csekély nehézséggel küzdve dolgozik.

De tegyük fel, hogy egy munkás, aki bizonyos mozgásoknak automatikussá váltta folytán begyakorolta magát s e mozgásokra csak egy bizonyos mérvű energiára van szüksége arra szoríttatnék, hogy hirtelen munkát változtasson nagyobb energia kifejtéssel; mi következne ebből? Mélységes zavar kétségen kívül: az automatizmus félbeszakad, a szükséges új mozgás tökéletlen lesz, az energia túlzott igénybevétele kimeríti a munkást s csakhamar kivonja őt azok alól a feltételek alól, amelyek munkája folytatásához szükségesek. Analóg tünetment szemlélnétek egy ipari ágban, ha a képviselőház új törvényeket hozna s új adókat állapítana meg, vagy a nyersanyag és készárú behozatalára s kivitelére vonatkozó megállapodásokat megváltoztatná. Az ipar mérlegének meg kellene változnia és mindannak, ami vele összefügg; munkabér, munkások száma, behozott anyag, munkakifejtés eltolódnék helyéből vagy egy megszakadás, egy eldugulás állna be a miatt, hogy az új feltételek mellett lehetetlen folytatni a munkát. Itt nem csak az automatizmus zavarodik meg és szakad félbe, hanem minden mozgásnak szünetelése, a paralysis következik be.

Megengedem azonban, hogy miután azt a tevékenységet, amely az automatizmusban nyilvánult, megzavarták s a mely tevékenység azoknak a feltételeknek, amelyekről függött, teljesen megfelelt, az nemsokára az adott új feltételekhez alkalmazkodik s ezzel egy új automatizmust indít meg. Ebben az időszakban az új politikai kívánalmak új vámolási feltételekkel, új jövedelmi adóval, új mozgási nehézségekkel járnak, az automatizmus tehát újra félbeszakad s ez a félbeszakadás az előbbinél sokkal jelentékenyebb lehet, mert ugyanazt az ipari szervezetet rázkódhatja meg s a munka szünetelésével halált hozhat rá.

Ami itt egy ipari ágról állítok, azt bármely társadalmi tevékenységről elmondhatnám és ez a tünemény úgy a társadalmi, mint az egyéni életben igen jelentős, mert eltekintve attól, hogy egy mozgás sem állandó, mindennemű kárt és veszélyt idézhet elő; s mindez állandó stagnációra s nyomorra vezet.

Nézzük, hogyan s mikor következik ez be. Mindenekelőtt azért, mert az állam a negatív irány helyett pozitív irányban befolyásolja a társadalmi tevékenységet s míg a negatív befolyásolás olcsó s a kezdeményezési és mozgási szabadság támogatásában áll, addig a pozitív sokba kerül s a mozgási és kezdeményezési szabadságot korlátozza. Ha az akarati tevékenység az emberi testben akarná az automatikus tevékenységet helyettesíteni, az ember mozdulatlan maradna vagy csak igen lassan tudna mozogni s életműködéseit csak tökéletlenül vagy egyáltalán nem tudná elvégezni: ami maga a halál. Azonban minden szerv magától mozog és működik s nem szorul az akarat parancsára s nem várja a felsőbbrendű agyműködés irányítását. Az államnak az a fő feladata, hogy az egyénekre hagyja minden téren, legyen az ipar, kereskedelem vagy más, a kezdeményezést és mozgást s hogy megakadályozza azt, hogy más erők ezt a tevékenységet megzavarják, további feladata pedig az, hogy a társadalmi s egyéni haszonnal járó azoknak a törvényeknek és feltételeknek állandóságát, a melyeknek megfelelően a tevékenység termel, biztosítsa.

Ez azonban olyan bölcs kormányzatot kíván, amelynek fő-célja az egyéni és a közjólét s amely nem szenved olyan túltengésben, mint az a szív, amelyről fent megemlékeztünk.

Ebben az esetben és ezen a módon az állam nem befolyásolná közvetlenül az iparágakat s a politikának nem volna más dolga a társadalmi tevékenységgel, csak az, hogy a cselekvési szabadságot gyámolítsa.

Annak a másik oka, hogy az állam a politikával miért zavarja a társadalmi és a termelő tevékenységet, abban rejlik, hogy mindennemű terméket, külföldi az vagy belföldi, nyersanyag vagy ipari termék, valóságos vagy képzelt jövedelem, mindezeket kimeríthetetlenül súlyos adó terheli. Ezáltal az állami tevékenység közvetlenül s akadályává válik, belenyúl minden mozgási szervnek a belsejébe, vizsgálja és gyakran szétrombolja azt azzal, hogy a mozgásra képtelenné teszi.

Mire való ez a súlyos adó? Azokra a hadi költségekre, amelyek az európai államokban a mérleg felét veszik igénybe s amelyek a segélyforrásokat s minden gazdagság forrását kimerítik. Ezért van ennek a tüneménynek minden társadalmi tevékenység alárendelve; nincs kételyem aziránt, hogy ez betegség. Könnyű ebből megérteni, hogy a különböző társadalmi tevékenységek feltételei mily kevésbé állandóak, ha ezeknek a politikai mérlegbe eső kiadásoknak abnormis feltételeitől függnék s könnyű megérteni, hányszor kell félbeszakadnia a társadalmi automatizmusnak azért, hogy új irányokba terelődve helyreállhasson, amely új irányok az organizmusokra, mint a létrehozott mozgásoknak czélszerűen át nem alakulható formáira mindinkább kedvezőtlenek lesznek.

Az olasz politikáról előadott ebből a teóriából számos gyakorlati példát vezethetnék le, mert ez a politika, hogy kizárólag a maga céljait szolgálhassa, a nemzetnek automatikus tevékenységét naponta zavarja s annak formáját és irányát naponta változtatja, amivel az iparágaknak a kereskedelemnek mezőgazdaságnak kifejlődésére akadályozólag hat, de megakadályozza ezzel a hajózás fejlődését is, amiben Italia, tekintettel tengerparti helyzetére s képességeire, első lehetne. Ezeknek a tüneményeknek a megfigyelése gyakran mondatta velem, hogy a közjólétre a kormányzat hiánya többet ér, mint annak meglétele, és nem egy kormányzat adja annak a kísérletező anarkiának példáját, amely a társadalmi energiára romboló hatással van s ha nem volna, a dolgok egészen jól folynának.

Feltéve tehát, hogy az állami és társadalmi életben automatikus működések, vagy mozgási automatizmusok keletkeznek, amelyek a társadalmi organizmusnak szolgáinak; feltéve, hogy az így létrejött automatizmusoktól függ a társadalmi szervezetek normális és zavartalan élete, belátjuk ugyanezeknek az automatikus működések változásának szükségét.

A mint az egyéneknek, úgy az emberi társaságnak sem

szabad mozdulatlanul maradnia, hanem fejlődnie és haladnia kell; ezért az életre fontos automatikus cselekvésen kívül vannak fejlődésre törekvő szabad cselekvések is s ezek, ha az előbbiekkal szoros kapcsolatban vannak, azokra hatást is gyakorolhatnak.

Láttuk előbb, mikor a politikai szervekről és működésekről szóltunk, hogy a működés e három jellegzetes nyilvánulását az automatizmussal kell magyarázni; ámde ezzel a három alapműködéssel az államnak más ténykedése, így a közoktatás, a honvédelem is kapcsolatban áll. Meg kell magyaráznom tehát azt a törekvést, a mely a művelődés és a társadalmi feltételek változásának megfelelő változtatásra irányul. Itt is keletkeztek automatismuskok, de ezeknek nem ugyanaz a formája, mint azé a többi automatismusé, a melyek az állami élet változatlan működésének szolgálnak; ezek olyan társadalmi intézményekre vonatkoznak, a melyeket az emberi haladás feltételei tesznek változóvá. E helyett azonban némely államban ezek az intézmények is szilárdakká és mozdulatlanokká válnak azoknak az embereknek egyéni automatismusa folytán, a kik a politikában vezérszerepet játszanak s a kik új irányba mozdulni nem tudnak. Ezért azok, a kik az úgynevezett irányadó körökből az állam kormányrúdjához kerülnek, rendszerint konzervatívok s automatikusak s a hagyománynak megfelelően a régi s a kezdeményezés hiánya folytán az elhasznált utakon járnak. Máskép szólva, a hol akarati s nem automatikus tevékenységre volna szükség, ott az automatikusra törekednek, a mely azután az elmebeli restség formáját ölti fel. Így tettük örökkévalóvá az állandó hadsereget s az ifjúság általános oktatásában a középkori intézményeket.

Csodálatos jelenség! Az állami tevékenység, a mely az összes hasznos állami és társadalmi tevékenységet megzavarja, a mint láttuk, automatikussá válik s ennek folytán nem tudja azoknak a mozgásoknak irányát megváltoztatni, a melyeknél kezdeményezési és mozgási szabadságra volna szükség. így azután könnyű megérteni, hogy az ilyen állami tevékenységből, a mely a közösségi életnek egész irányzatát ki akarja sajátítani, minő társadalmi károk várhatók.

Giuseppe Sergi,
római egyetemi tanár.

AZ ERDÉLYI SZÁSZOK.

Bevett szokás, hogy a bel- és külföldi sajtó, mikor Magyarország nemzetiségi viszonyairól szól, elsősorban az erdélyi szászokat emlegeti. Ez a kisdud néptörzs egyfelől mindenféle rosszakaratú balítéletnek ki van téve, másfelől, kivált a német sajtó egy bizonyos részénél, előszeretettel mint »Verlassener Bruderstamm« szerepel. Ilyenmú, csaknem gyanús barátságról és kompromittáló segélyről a szászok maguk mondhatják: »Gott beschütze uns vor unsern Freunden, mit unsern Feinden wollen wir schon selber fertig werden.« Az a gyakori támadás és gyanúsítás, melynek az erdélyi szászok a hazai sajtó hasábjában és politikai körökben ki vannak téve, részben ama, talán nem is keresett, külföldi pártfogásra és ebből eredő, hazánk belügyeibe való látszólagos beavatkozásra vezethető vissza. A félreértések egész láncolata származik ebből. Ezek elosztatására — a mennyiben lehetséges — akarnak az alábbi sorok szolgálni.

Ha Magyarország nemzetiségi kérdéséről van szó, mely kérdés, sajnos mai napig megoldást nem nyert, ez által pedig a magyar állam konszolidációja, az állameszme megerősödése érzékenyen károsíttatik, akkor az egyes tényezők történelmi fejlődését, jelenlegi kulturális és jogállapotát szem előtt kell tartanunk. Akkor az illetők mostani politikai helyzetét, aspirációját és magatartását megérthetjük.

Az erdélyi szászok azon német bevándorlók ivadékai, kiket II. Géza király 1140—1160 körül a Mozel partjairól és az Alsó-Rajna vidékéről a királyhágóntúli délnyugati, déli és délkeleti részekben telepített be. Egy későbbi telepítés Erdély északkeleti részében — Besztercze vidékén — állapotodott meg. Ezek a telepítvényesek a legrégebbi okmányokban »hospites flandrenses« név alatt fordulnak elő és fajrokonok a Köln város környékén, valamint a mostani Luxemburg nagyhercegség területén található lakossággal. Későbbi, illetve mostani nevek saxones, szászok, nem jelzi fajrokonosságukat a mostani német birodalmi szászországi lakossággal.

A szászoktól lakott vidéket hajdan Királyföldnek, fundus regius, nevezték, mert a szászok közvetlen a magyar királyok joghatósága alatt állva, századokon át külön politikai és polgári egységet képeztek. A volt fundus regius azonban nem képezett egy összefüggő territóriumot, hanem a szászok eredeti beköltözéséhez képest az általuk elfoglalt terület ma is három főrészsre osztható. Az egyik főrész a régi provincia Cibinensis, a szászok által ma »das alte Land« nevezve, jelzi azt a területet, melynek a határai az Andreanumban — »a város usque ad Daraus« előbbi Szász-Város most Hunyad, utóbbi Darócz most Udvarhely vármegyébe kebelevezve — állapíttatnak meg. A Szász-Várostól Daróczig terjedő terület az 1876. évben létrejött Királyföld rendezéséig a szászvárosi, szászscbesi, szerdahelyi, szebeni, újegyházi, nagysinkai, köhalmi és segesvári széket valamint a XIV. században, mint nova plantatio hozzácsatolt Megyes-Selyki széket foglalt magában. Ezen területtől délkelet felé elkülönítve fekvő Brassó vidéke — Burzenland — és északkelet felé fekvő Besztercze vidéke — Nösnerland — a volt Királyföld második és harmadik főrészét képezték.

Ezen a részek lakói II. Endre király által 1224-ben kibocsátott, a szászok által »goldner Freibrief«-nek nevezett kiváltságos levélben, sokféle nagybecsű jogot nyertek. Ez a királyi kiváltságos levél többek között megállapította, hogy a szászok lakta Királyföldön kizárólag szász fajbeliek telepedhetnek le, birtokot és polgári jogot csak ők szerezhetnek, megengedettett erősített városok és kastélyok építése, háborús időkben a király felhívása folytán előállítandó hadi kontingens kizárólag szász nemzetiségű vezér parancsnoksága alá helyezendő, a papok szabad választása és a dézmával való ellátása, a bírák szabad választása stb. biztosított nekik. Egy széles autonómia, közigazgatási és bírói ügyekben, fejlődött ezek alapján a telepítvényesek között. Az Andreanumban foglalt kiváltságok a szász telepek konszolidációját és felvirágzását láthatóan elősegítette, ámbár időközben a szászföldön a szászok kisebbségbe jutottak. Midőn a Királyföld 1876-ban rendeztetett, illetve a régi szász székek és vidékekből Szeben, Nagy-Kükülő, Brassó és Besztercze-Naszód nevű vármegyék alkottattak, a fundus regius lakossága nagyjában 155.000 szász, 200.000 oláh és 33.000 magyarból állott. A szászoknak egy jelentékeny része azonban, körülbelül 46.000, kik nem laktak a fentjelzett területen, a Királyföldön, minek folytán az Andreanum kiváltságai-ban nem részesültek, hanem u. n. vármegye területén telepedtek le

és az idők viszontagságai folytán részben még jobbágyságba is kerültek, mely sanyarú helyzetben 1848-ig kénytelenek voltak maradni, mindamelllett még is jobban fejlődtek, mint király földi véreik egy része, népesebb és életerősebb községeket alakítottak, mint akárhány királyföldi község. Míg e régi Király földön a szászok a viharos török- és tatárjárások idejében sok helyen kipusztultak, a havasokról leszállt oláhok az üres helyeket kényelmesen elfoglalták. Sok községnél csak a német hangzású név emlékeztet a hajdani szász lakosságra, a község lakossága pedig ma tiszta oláh, például Rehó, ezelőtt Reichau, Szászahuz, ezelőtt Sachsenhausen, Zikendal, ezelőtt Ziegenthal, Fofeld, ezelőtt Hochfeld stb. A régi lakosság a jövevények által kiszorított, az oláh áramlatba beléfuladott. Legjobban tapasztalható ez a volt szászvárosi székben, a hol, a várost kivéve, a szász elem csaknem teljesen kipusztult. Életerősebbek voltak, a hogy említem, a régi vármegyék területén lévő szász községek, daczára, hogy némelyike 1848-ig jobbágyságban sínylődött Ezek lélekszámban megsaporodtak, gazdaságilag megerősödtek és gyarapodtak annyira, hogy a legtöbb volt szász úrbéres községben a néhai földesurak birtoka ma a volt jobbágyok kezébe ment át.

Midőn a szászok mostani hazájukba bevándoroltak, egyik feladatuk a földművelés, borászat és gyümölcsészet terén a többi lakosságnak jó példával előrejárni, azonkívül az ipar és kereskedelem behonosítása volt. Emellett fő feladatuk volt a magyar birodalom déli határai biztosítása és megvédése a Kárpátok alján és a Kárpátokon túl tanyázó vad nomád népségek — oláhok és besenyők ellen, Blacci et Bisseni neveztetnek azok az Andreanumban, később az időszakonként a Keletből betörő tatárok és törökök — ellen. »Ad retinendam coronam« volt a szászok régi hadi zászlója dicső körirata. Valóságos kulturmissiót teljesítettek ezek a flandriai bevándorlók és telepítvényesek magyar hazánk eme részében. E feladat fogatosításában a telepítések részben vad, lakatlan helyeken — inhabitata et deserta mondják a régi okmányok az első telepítések helyeit — de most is megállapítható stratégiai szempontból éles szemmel kiválasztott helyeken létesültek. A szászok által épített hét tekintélyes, erődítésekkel ellátott város N.-Szeben, Sz.-Sebes, Sz.-Város, Mogyes, Segesvár, Brassó és Besztercze, több mezőváros ma is látható hatalmas erődítésekkel és várromokkal, u. m. Köhalom, Szász-Kézd, N.-Sink, Rozsnyó, Prázsmár, Földvár, Feketehalom stb., valamint közel 150 község, daczos, erős templom-kastélyukkal

ma is kiváló érdekessé teszik ezt az országrészt. Ezekben az ősrégi templomokban mai napig megőrzött műkincsek találhatók. Kelyhek, kannák, cibóriumok, világi használatra szolgáló ezüst- és rézedények, reformatio előtti időből származó misemondó ruhák, a:-: időközben kivétel nélkül protestánsokká lett szászok által ma is kegyelettel őriztetnek. Ezek a régi templomok és benne őrzött műkincsek jeles bizonyítékai annak, hogy a Némethonból a bérezés Transsilvaniába bevándorolt telepítvényesek nemcsak a földművelésben és az építészetben, hanem a műiparban és mindenféle mesterségben jártasak voltak és kiváló képzettséggel bírtak. A szász ötvösök jó hírneve az országhatárain túl is ösmeretes volt. Minden nagyobb városban volt egy hatalmas ötvös czég, N.-Szeben városban például 50-re felment az ötvös-mesterek száma. A mi korunkra fennmaradott szász műkincsek egy része az 1900. évi párisi nemzetközi kiállítás magyar történelmi pavillonjában a műbarátok és szakértők figyelmét magukra vonták, kivált a n.-disznódi ev. templom által kiállított, a 14-ik századból származó ritka szép kereszt és szentségtartó, Hann Sebestyén nagyhírű n.-szebeni mester 17. századbéli remekművei, az erdélyi sodronyománenezos Iő. és 16. századbéli munkák, egy lejárt nagy idő néma tanúi.

A műipar mellett még nagyobb kiterjedésnek örvendezett a közönséges kéziipar minden neme, hathatósan támogatva és elősegítve egy czéltudatos, később azonban elfásult czéhrendszer által. Már az 1375-ik évben N.-Szebenben összegyűlt szász nemzet küldöttjei — National Conflux vel Universitas Saxonum — több város számára egy újabb javított ezéhrendszabályt — Zunft-Ordnung — adott ki. A ezéhrendszer az ősi szász ipar melegágyát képezte és a szászok lakta városokat és mezővárosokat nagy virágzásra emelte, melynek nyomai fenmaradtak a mi korunkig. A ezéhrendszer befolyással bírt a honvédelemre is. A városok erődítéseinél épített bástyák és tornyok az egyes czéhek védelmére voltak bízva, ma is találhatni Brassóban, Segesvárt stb. helyen Lederer-Bastei, Goldschmied-Zwinger, Schuster-Thurm stb. elnevezés, mely ezen időkre emlékeztet vissza.

Az ipar fejlődésével karöltve nagy virágzásnak indult volt a szászok kereskedelme. Amerika felfedezése előtt a keleti kereskedelem egy nagy része útját Erdélyen át vette. Nagy Lajos idejében a szászok kereskedelme fénykorát élte. Ez a bölc király több szász várost idegen árucikkekre nézve árumegállító joggal — Stappel-Recht — ruházott fel, minő jognak a magyar birodalom területén még csak Buda és Kassa város örvendezett.

Ez a nép kizárólag földművesek, iparosok és kereskedőkből állott, féltékenyen őrizvén szabadságát és kiváltságait. Voltak ugyan a szászok keblében olyanok is, kik nagyobb birtokot szereztek, a szomszédos vármegyék területén lakó magyar nemes családokkal összeházasodtak és ennek révén a Királyföldön is nemesi praeogatívákat akartak igénybe venni. A család egyes tagjai által betöltött községi vagy királybírói állásokat és ezekből eredő úri jogokat örökség útján a fiukra óhajtottak átruházni stb. A szász köznép, a közszellem azonban a nemesi rang és előjog ellen fellázadott és a sok éven át folytatott győzedelmes harcok »Kämpfe gegen das Erbgrafenthum« ép oly érdekesek, mint jellemzők, még a mai korra nézve is!

A középkor legnagyobb és legdicsőbb eseménye, a reformatio a szászok között egy kiválóan jól előkészített talajt talált.

A nép nevelésére idejekorán nagy gond fordítván, már a XIV. század első felében minden kiválóbb helyen létesített iskolák nyoma található. Az ipart és kereskedelmet űző polgárság a külfölddel szoros összeköttetésben állván, szász ifjak nevei a krakói, prágai, bécsi stb. egyetemeken jóval a reformatio előtt fel vannak jegyezve.

Nagyott lendített ezeken a viszonyokon a reformatio korszaka. Honterus János, a brassói nagy humanista, nem csak a Luther tana lelkes hirdetője, hanem népének politikai és társadalmi életének újjáteremtője volt. A meglévő iskolák szervezése és javítása, újak alakítása, p. o. az általa teremtett ma is virágzó brassói Honterus-gymnasium, képezték munkás életének egyik fő feladatát. Honterus a jeles geographus, ki hazájának legrégibb és legjobb térképét elkészítette, azonkívül Magyarországon az első könyvnyomdát és papírgyárt létesítette, sikerdús tevékenységet fejtett ki a közélet minden terén. Bámulatos energiával egyesítette az egész szász népet politikailag és Luther tanában. Míg a reformatio terjedésénél a magyarok és székelyek nagyobb részt a Calvin és Socinianus tanait elfogadták, reformátusok vagy unitáriusok lettek, addig a szászok kivétel nélkül lutheránusok lettek és azok maradtak mai napig.

Kellő gond fordítottat a reformatio nyomán a szász nép közművelődésére és beléletére. A szászok művelődésének mostani állapota még ebből a korból származik. Ez a kis nép, alig 200.000 lélekkel saját erejéből, állami segély nélkül, fentart ma 5 főgymnasiumot és 2 algymnasiumot, 1 fő-, 3 alreáliskolát, 2 polgári iskolát,

3 felsőbb leányiskolát, 5 felsőbb népiskolát, 3 földművelési iskolát, 1 tanítói és 1 kisedővönői képezdét, 9 alsó ipariskolát és 257 népiskolát. Bámulatos nagy áldozatot hoznak a százszok ebben a materialistikus időben is kultúrintézményük, protestáns német egyházuk és iskolájuk fentartása és gyarapítása érdekében. Van akárhány ev. szász egyházközség, a hol a hívek 25, 30, 40 százalék egyházi és iskolai adót magukra vállaltak, de állami congrua segélyét még se veszik igénybe.

Míg a városokban lakó iparos polgárság mindennapi életét szigorú czéhszabályok fegyelmezték, addig a falvakban a konfirmált ifjak részére alkotott legény- és leány-társulatok — Bruderschaften, Schwesterschaften — valamint a felnőttek számára alkotott szomszédságok — Nachbarschaften — a köz- és társadalmi életet minden tekintetben üdvösen befolyásolták. Ezen társulatok korlátaikban közös támaszt nyújtottak az érdekelt közösségnek, az önkormányzat alapját ezek képezték.

A szomszédságok intézménye a szász nép beléletében még is kiváló fontos szerepet játszik és a modern szövetkezeteknek mintaképpül szolgálhat. Egy utczában, vagy több szomszédos utcákban lakók, kik közös érdekek és czélok ápolása és megvédése czéljából zárt közösséggé, testületté alakulnak. E czélokhoz tartoznak a szomszédságon belül a rend fentartása, a tűzrendőri óvintézkedések, tűzoltói szerek, fecskendők, kampók stb. beszerzése, községi és mezei kutak, csatornák helyreállítása és jókarban tartása, mezőgazdasági gépek, némely helyen most már gőzcséplő, magvető és más gépek közös beszerzése. A szomszédság tagjai építkezéseknél stb. segítyezik egymást, a farsang vége felé — Fastnacht — a szomszédság az u. n. Sitt- vagy Richttagon közös mulatságra gyűl össze, e mellett a lejárt év számadásai felolvasatnak, bírságok megállapítatnak stb. Részt vesznek a tagok a szomszéd családok örömeiben és gyászában, ha a szomszédságban valaki meghal, a szomszéd atya bejelenti a lelkésznél a halálesetet, gondoskodik a sírásásról és utolsó útjára az egész szomszédság elkíséri a »jó szomszédot.« A vallásos és erkölcsi élet közös ellenőrzése annyira terjed, hogy a konfirmált tagok isteni tisztelet látogatása és az úrvacsora közös élvezete a szomszédság artikulusaiban is elősoroltatik.

Így volt ez a középkorban és így maradt — a megváltozott viszonyoknak megfelelően — mostanáig. Ezek a régi kultúrtradíciókra vezethető vissza az erdélyi százszok között létező erős társadalmi és egyesületi élet fejlődése. A több

mint félszázad óta fennálló honismertető és természettudományi egyesület — Verein für Siebenb. Landeskunde és a Naturwissenschaft. Verein — a tudomány terén a bel- és külföldön jó hírnévnek örvend, a szász gazdasági egyesület 10 fiók-egyesülettel és több mint 6000 taggal a földművelés és állattenyésztés terén irányadó a királyhágóntuli részekben. A közgazdasági téren kiváló eredménnyel működnek a takarékpénztárak, a legnagyobb a n.-szebeni és brassói takarékpénztár. Ezek, valamint a n.-szebeni Bodencredit Anstalt, ugyanott a Vereins-bank, a Transsilvania biztosító-egyesület, minden nagyobb helységben lévő előlegző és takarékszövetkezet, (e közül csaknem 90 helyen virágzó Raiffeisen-féle egyesület) tiszta nyereségüket és a felesleget, évenként átlag egynegyed millió koronát, közművelődési, egyházi és iskolai célokra fordítják. Kizárólag egyházi célokra szolgál a Gusztáv Adolf-egyesület 250 fiókjával, míg körülbelül 130—150 nőegyesület szegények segélyezéssel, betegápolással és hasonló célok gyámoltással foglalkozik. Addig a kiterjedt Siebenbürger Karpathen-Verein, a számtalan dal-, tornász-, lövész- stb. sport-, olvasó- és kaszinó-egyesületek inkább társadalmi és vigalmi feladatot teljesítenek. Ez a sok egyesület összetartja, erősíti a szász népet, távol tartja kebeléből az uzsorát és megvédi a szászok mostani kultúráját. Pedig sok viszontagságon ment keresztül a királyhágóntúli országrész. A mohácsi vészt követő szenvedélyes pártharcok után a török hódoltság és saját választott fejedelmek korszaka következett, melyet a XVII. század végével a Habsburgok uralma váltott fel. Nyomorúságos, háborús idők voltak azok, a békés polgár vajmi gyakran kénytelen volt erődített városaiba és oltalmat nyújtó hatalmas templomkastélyaiba húzódni vissza s hol a török szultán tatárjai s a szomszédos oláh vajdák vad hordái, hol a német császár zsoldosai és a saját fejedelmek atyai támadásai ellen védekezni. Midőn az ország a Leopoldinum diploma alapján a XVII. század végén a Habsburgok végleges uralma alá jött, túrhető béke uralkodott. Vonatkozással az uralkodóház czímerére, az erdélyi karok és rendek a Habsburgok kormányát üdvözlő feliratukban, az elcsigázott ország részére várt békésebb idők iránti óhajukat a következő jellemző szavakkal fejezték ki: »Sub umbra alarum tuarum« — szárnyaid árnyéka alatt.

Helyre is állott az ország belbékéje, ámbár a császár hadaival visszatért jezsuiták és az ellenreformatio mindenemű eszközei gyakran háborgatták a vallási türelem e klasszikus

földét és protestáns lakosságát. Erdély kormányzatában részt vett a három nemzet, a magyarok, a székelyek és a szászok. A fő-kormányshéken, a guberniumban a négy recipiált vallásfelekezet, a katolikusok, reformátusok, unitáriusok és lutheránusok egyaránt voltak képviselve. Az oláhok, kik úgy a magyarok földén, a vármegyékben, valamint a szászok földén, a fundus regiuson, rendkívül módon szaporodtak, (kevésbé a Székelyföldön), a lakosság többségét képezték ugyan, de úrbéres voltuknál fogva nem bírtak politikai jogokkal. Ez a »politikai csendélet« nagyobb fennakadás nélkül megmaradott 1848-ig. Megpróbálta ugyan II. József császár úgy Magyar-, mint Erdélyország régi alkotmányát megsemmisíteni, de kudarcot vallott.

Az új korszakot heves nemzetiségi küzdelmek előzték meg. A szászok nemzeti, illetve municipalis önállóságukat igyekeztek maguknak biztosítani. Az oláhság, mely II. József idejében a Hóra- és Kloska-féle lázadásban vad *ösztönét* kifejtette, követelően lépett fel, polgári egyenjogúságot követelt. A magyarok és székelyek követelték Erdélynek visszacsatolását az anyaországhoz, Magyarországhoz, az Uniót! Ez volt e nagy napok praeludiuma! Az 1848/49-iki események kitörése alkalmával a szászok a magyar nemzeti törekvéseket elleneztek, mert féltették municipalis egységük, a fundus regius fennállását és eddig gyakorolt hivatalos német nyelvüket. Mindamelllett a kolozsvári országgyűlésen — 1848 június hóban — ők is elfogadták az anyaországgal, Magyarországgal 1526. óta félbeszakított egyesítést, az Uniót, el is küldték követeket a pesti, sőt a debreczeni országgyűlésre is. A vége volt Világos! Hazánk alkotmánya újból eltemetett!

A következő Bach-féle absolutismus idejében a szászok ugyanabban az elbánásban részesültek, mint az ország többi lakói. Nem volt köszönetük abban, hogy az osztrák egységes állam, a Gesammt-Österreich lelkes hívei voltak.

Midőn 1867-ben a magyar alkotmány visszaállított, Erdély és Magyarország egyesítése, mely de jure még 1848-ban létrejött, most már de facto is foganatosított, a szászok kivétel nélkül a magyar alkotmányjog állapotára helyezkedtek. Igaz ugyan, hogy egy része az új alkotásokat nem karolta fel valami kitörő lelkesedéssel. Ennek egyik oka a szászok hagyományos nehézkes óvatossága, honnan régi elnevezésük: prudens ac circumspectus származik. Egy más, kevésbé indokolt ok az ármánykodó bécsi centralisták üzelmeiben lelhető. A felelős

magyar minisztérium és a magyar alkotmány helyreállítása ellen ezen oldalról mindenféle haszontalan jelszavakkal, mint például »Monarchie auf Kündigung«, »Es dauert ja nicht lange« agitatott. Ez által bizalmatlanság keltetett a nép keblében. Hozzájött a szászok indokolt aggodalma az eddigi királyföldi municipális egységük és az évszázadok óta gyakorolt hivatalos német nyelv veszélyeztetése miatt. Aggodalmai be is váltak. Hogy a szászok politikai magatartásukat az új aeraval szemben megérthessük, tekintetbe veendő, a szászok politikai és kulturális állapota, el nem felejtendő a szászok politikai múltja és municipális önállóságából eredő országos állása. Megérthető, hogy a szászok, kik egy félszázaddal előbb az ország rendjei közé tartoztak, egy külön municipális — közigazgatási és bírói — szervezettel bírtak, fájdalmasan emlékeznek vissza még ma is ezen — az egységes alkotmányos magyar államban többé fenn nem tartható »régí jó időkre«. De mindamelllett ők lojálisan állnak a magyar alkotmány alapján és a törvényhozás által hozott törvényeket tisztelik és becsülik. A szászok nem lettek passivisták, ők nem gravitálnak kifelé. Sajnos ugyan, hogy a szász fiatalság egy tekintélyes része tanulmányai befejezése után a külföldön, előszeretettel Ausztriában és Németországban marad, a helyett, hogy tehetségét és munkaerejét saját magyar hazájának szentelné, ezzel szaporítván az amúgy is nagy számú kivándorlók csoportját, kik rég időtől fogva a Keleten, újabb időben Amerikában is, kenyeret keresni szoktak. Remélhetni azonban, hogy ez az intelligens emigratio magyar hazájába visszatér. Az 1890-ik évben a volt Királyföld szászok lakta valaményi vidékéből, Nagy-Szebenbe küldött bizalmi férfiakból alkotott u. n. Sachsentag által hozott és 1896-ban megújított szász nemzeti program kifogástalan loyális módon a magyar törvények alapján a magyar állameszmének hódol. Ezen program egyik pontja kifejezi azon óhajt, hogy a szász intelligens fiatalság a magyar hazát szolgálva, minél nagyobb számban a magyar állam szolgálatába lépjen, a hazai közügyeknek szolgáljon. Ez a programpont tehát implicite elítéli a szász fiatalságnak kivándorlását, a külföldön, akár Bécsben, akár Berlinben, vagy más helyen való állandó letelepedést. Ezen program továbbá nem követeli a szász országgy. képviselőktől, hogy ők a magyar állam kormányával szemben ellenséges álláspontot foglaljanak el, hanem az illető választó-kerületek és megválasztandó képviselőkre bízta, hogy akár párton kívül maradjanak, akár valamelyik, a 1867-iki kiegyezés

alapján álló országos párthoz csatlakozzanak. Ebből kifolyólag a jelenlegi 12 genetikus szász országgy. képv. közül nyolczan — 1897/98. óta, a helységnevekről szóló törvény miatt — az országos szababelvűpártból kiléptek, de nem opponálnak, míg négyen a pártban maradtak.

Mielőtt cikkemet bezárnám, meg kell jegyeznem, hogy a magyar államnak lojálisabb, honpolgári kötelezettségét hívebben teljesítő alattvalója nem lesz, mint az erdélyi szász. A szászok a modern magyar kultúrállam kereten belül állanak. Csak egyet követelnek: a hozott törvények becsületes betartását és végrehajtását, ősrégi protestáns egyházi és iskolai autonómiájuk háborítatlan fentartását és megvédését, mert jól tudják ők, hogy nekik is szól a Szózat szava:

»A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely,
Áldjon, vagy verjen sors keze.
Itt élned, halnod kell«

Pildner Ferencz,
országgyűlési képviselő.

A MAGYAR ÁLTALÁNOS POLGÁRI TÖRVÉNY- KÖNYV TERVEZETE ÉS A VAGYONTALANOK.

Harmadik rész.

A tervezet dolog joga.

I.

A tervezetnek dologjoga, mint minden eddig alkotott polgári törvénykönyvnek ez a része, a magántulajdon teljes kifejtése. A birtokról szóló rendelkezéseknek csak az a célja, hogy a tulajdon gyakorlati hatását kiegyésszítsék és megkönnyé-
bítsék. A szolgálmak és a zálogjog pedig csak a tulajdon tartal-
mának egyes elkülönített és önállósított alkatrészei. A vagy-
nosok és a vagyontalanok közötti különbség alapja a magán-
tulajdon, így a dologjog rendezése tulajdonképpen csak a vagy-
nosok ide tartozó, egymás közötti jogviszonyainak rendezése.
Szempontunkból nincs más feladatunk a dologjoggal szemben,
mint futólag rámutatni, hogy a dologjog miként adja meg a vagy-
nosoknak azokat az anyagi feltételeket, a melyeket felhasználva
a vagyontalanok munkájának gyümölcset a kötelmi jog segít-
ségével könnyű módon beszedjék; ki kell mutatnunk, hogy
a tervezet szerint mily gyöngye belsőleg a vagyonosoknak
egymás közötti viszonyaiban a tulajdon elve, mely kifelé,
a vagyontalanokkal szemben, a szentség jellegével ruháztatik fel;
és hogy a tulajdonnak a tervezet szerint a közgazdaság szem-
pontjából kontemplált megszorításai csak a vagyontalant akadá-
lyozzák a tulajdonszerzésben, de a vagyonosokat ugyanily
szempontból nem korlátozzák a közgazdaság szempontjából még
károsabb tulajdonszerzésben.

Az ingatlanok s különösen a városi telkek tulajdona egyik
leghathatósabb eszköz a haszonbérnek és lakásbérnek nevezett
munkanélküli jövedelem beszedésére. Az ingatlan tulajdona ama
lehetőséget adja a vagyonosoknak, hogy az ingatlanok haszná-

latát átengedjék vagyontalanoknak, kik ennek fejében bizonyos összeget fizetnek. Igaz, hogy ily átengedés vagyonosok között is fordul elő, de szempontunkból csak a vagyonos és vagyontalan közötti ily viszony érdekel s ennek is az az esete, midőn városi telek s azon emelt épület használata engedtetik át. Az ily átengedés alakját képező bérleti szerződést majd a kötelmi jog tárgyalásánál fogjuk szemügyre venni, itt röviden rámutatunk, hogy a köz áldozatai mily óriási, megérdemeletlen előnyt biztosítanak annak, ki véletlenül telektulajdonos s mily óriási szolgáltatást engednek egyesek javára a vagyontalanokra róni. Általánosan ismeretes, hogy a legutolsó évtizedekben a városi és különösen a nagyvárosi telkek értéke mily óriási mértékben növekedett. Leginkább büszkén, mint a nagy közgazdasági fejlődés tanújelére szoktak e körülményre rámutatni, s nem említik ama nagy közgazdasági igazságtalanságokat, melyeket e fejlődés létrehoz. A városi telkek értékemelkedése egyrészt a városok növekedésének eredménye, de eredménye ama óriási áldozatoknak is, melyeket a köz a városokért hoz. Ez értékemelkedés a telekspeculationak létrehozója és létrehozója a magas lakbéréknek, a melyek visszahatásukban a telek értékét még óbban felszöktetik. A drága lakásbérék leginkább és legelviselhetetlenebbül a vagyontalanokra nehezdednek és főökát képezi a nagyvárosokban uralkodó rémséges lakásviszonyoknak. Ekként a városi telkeknél úgy áll a dolog, hogy azok értékét a közgazdasági fejlődés hozza létre, közáldozatok növelik s hasznuk ezen fejlődésből a telektulajdonosoknak van, kik a fejlődéshez semmivel sem járultak hozzá, míg a vagyontalanok drága lakásbérék által, a melyek a legkisebb lakásoknál aránylag a legmagasabbak, minden előny nélkül megterhelhetnek és túlszűfolt, egészségtelen lakásokba kénytelenek összehúzódni.

II.

A legtöbb dolog mai nap egyesek tulajdonát képezi s más által rendszerint csak az eddigi tulajdonossal kötött szerződés útján szerezhető. A tulajdon átruházás ez esete mellett a tulajdonátruházásnak a tervezetben említett többi esete oly csekély számú, hogy bátran figyelmen kívül hagyhatjuk. Épúgy mellőzhetjük itt a többi dologi jog szerzésének kérdését, mely a tulajdonszerzés kérdése mellett alárendelt jelentőségű.

A dologjog lényegében hatalmi viszonyok összessége. Jogbölcséleti törekvések a tulajdont gazdaságilag indokolni meddők maradtak és maradnak. A törvényhozónak, ki a tulajdon fenntartását tűzte ki célul, mégsem szabad úgy intézkedni, mint az a német polgári törvénykönyvben történik, a hol a tulajdon és a gazdasági élet közötti minden összefüggés el van vágva s a tulajdon mint tisztán hatalmi tény jelentkezik, mert ily szabályozás legalkalmasabb arra, hogy a tulajdon érvényesülése a nemzeti jogérzésben megrendítessék. A német polgári törvénykönyv szerint elégséges a tulajdon szerzéséhez, ha az eddigi tulajdonos a dolgot a szerzőnek átadja s mindkettő egyetért, abban, hogy az átadott dolog tulajdona ezentúl a szerzőt illesse. Más törvények szerint ez nem elégséges. Azok a tulajdonát ruházási szándékkal történt átadás mellett azon ok megjelölését is kívánják, a mely mellett az átadás történt. A tervezet (625., 650 §§.) szintén az átadás s illetőleg ingatlanoknál a telekkönyvi bekebelezés mellett a tulajdonszerzést azon feltételhez köti, hogy az átadás s illetőleg a bekebelezés megengedése a tulajdon átruházására irányuló érvényes kötelezettség értelmében történjék. Azaz az átadási szerződésen kívül gazdasági, vagy jogi oknak is fenn kell forognia, mely miatt az eddigi tulajdonos tulajdonát átengedi a szerzőnek. A jogászok műnyelvén ezt úgy fejezzük ki, hogy a tulajdonszerzéshez kell egyrészt jogcím (az említett gazdasági, vagy jogi ok, mint pld. vétel, ajándékozás stb., másrészt szerzési mód (átadás stb.). A német jogászok absztrakt okoskodásai fejtették ki azt az álláspontot, hogy a tulajdon szerzéséhez elégséges a szerzési mód s nem szükséges jogcím s e nézetet a német polgári törvénykönyv diadalra is juttatta.

Szükséges-e a tulajdonszerzéshez jogcím, vagy sem, sok ember előtt iskolai disputának, vagy szórszálhasogatásnak tűnhetik fel, tényleg azonban e kérdés az, mely nagyban hozzájárul a tulajdoni rendszer szilárdan maradásához. A tulajdoni rendszer biztonsága azon nyugszik, mennyire marad összefüggésben a nemzet gazdasági életével. A tulajdonát ruházás oly neme, melyé a jogcím felesleges, elszakítja azt a gazdasági élettől, alaki ügyletet csinál belőle. A magánjognak ép azon rendelkezései, melyek bizonyos akaratnyilvánításból kötelezettséget származtatnak, tekintet nélkül arra, hogy ily kötelezettség megtalálja-e alapját az eset gazdasági, vagy jogi alapjaiban (u. n. elvont jogügyletek) s melyek legeklatansabb példáját, a váltójog

nyújtja, rendítik meg leginkább a nemzet jogérületét, mert leginkább alkalmasak és alkalmaztatnak a gyengébbek kijátszására. A tulajdonátruházásának átalakítása ily absztrakt ügyletté leginkább alkalmas a tulajdoni rend megingatására.

Helyes tehát, hogy a tervezet e tekintetben nem utánozza a német törvénykönyvet, ámbar ez önállóság csak a tulajdonszerzés szabályozásában nyilatkozik. A szolgalmak szerzése a tervezet szerint is absztrakt módon történik (707. §.), mi a magántulajdon alapján álló törvénykönyvnél ép oly helytelen, mint a tulajdonszerzés hasonló szabályozása. A tulajdonszerzés szabályozása a tervezet dologjogának egyedüli része, mely megfelel a tulajdon kizárólagossága és sérthetlensége elveinek, vagyis a jogászok szerint a tulajdon alapelveinek. A többi rendelkezés csak kifelé, a vagyontalanokkal szemben indul, ki emez elvekből, befelé, a vagyonosok egymás közötti viszonyaiban, a «forgalom biztonsága» kedvéért épen az ellenkező áll.

A mai jogrenden felépülő magánjogi törvénykönyvnek az ingatlan tulajdon sérthetlenségére kiváló gondot kell fordítania. E vagyontárgyak egyrészt a legfontosabbak a társadalomra nézve s másrészt fogalmuk nehézkes, szabatosan meghatározott külalakhoz kötött, mely az összes fennforgó jogviszonyok kipuhátolását könnyen megengedi. A tervezet mindazonáltal az ingatlan tulajdon biztosságát is feláldozza a forgalmi érdeknek, mely a jelen esetben »a telekkönyvbe vetett bizalom« elnevezést nyeri.

A tervezet szerint (552., 553. §§.) az, ki a telekkönyvbe, habár érvénytelenül, mint tulajdonos, vagy egyébként jogosult van bekebelezve, ezt a jogot, mely őt nem illeti, átruházhatja teljes joghatálylyal jóhízemű harmadik személyre. A ki tehát hamisított okirat alapján dologi jogot kebeleztetett be saját javára a telekkönyvbe, »jogát« teljesen érvényesen harmadik jóhízemű személyre átruházhatja. Igaz, hogy a ma érvényes jog szerint, mely szintén a német jogászat hatása alatt keletkezett, szintén így van ez, de azért ily szabályozás nem egyeztethető össze a »tulajdon sérthetlenségének« elvével.

Még messzebb menő intézkedéseket tartalmaz a tervezet a német törvénykönyv nyomán az ingókra vonatkozólag. Ha az ingó dolog elidegenítőjét nem is illette az ingóság tulajdonjoga, a szerző, ha e körülményt nem tudja s tudatlansága nem súlyos gondatlanság eredménye, az átadás által megszerzi a dolog tulajdonát, kivéve, ha a dolgot a tulajdonostól ellopták, vagy elrabolták, vagy ha a tulajdonos a dolog birtokát akarata nélkül

más módon vesztette el, a mely utóbbi eset alól azonban a tervezet több kivételt tesz, úgy hogy a végeredményben csak a rosszhiszemű szerző nem szerzi meg átadás által az átadott dolog tulajdonjogát. (629—631. §§.)

E rendelkezések a forgalomnak teljes diadalát jelentik a tulajdoni rend felett. A nyomorgó vagyontalan minduntalan a tulajdon szentségére lesz figyelmeztetve s ha kell, a büntető-törvények által kényszerítve, hogy azt elismerje s itt a tulajdon szentségének alapján álló törvénykönyv feláldozza ezt a rendet, mintegy elkobozza a tulajdont a forgalom érdekében.

Míg a tulajdon hirdetett sérthetlenségét magának a tervezetnek említett rendelkezései támadják meg, addig a tulajdon egy másik, a jogászok által hirdetett jellemvonását, a kizárólagosságot, az állami igazgatás oly ágai támadják és semmisítik meg, melyekkel a jogász, mint ilyen, nem igen szokott törődni.

A tervezet szerint (560 §) a tulajdonos jogosítva van dolgával tetszése szerint rendelkezni és más mindenkit a rendelkezésből kizárni. A tulajdonos e jogát csak jogszabály és mások ellentétes jogai korlátozhatják. E meghatározás a tulajdonos kénye kedve szerint bánhatna dolgával, s kivételes állapot volna a törvényhozás beavatkozása a tulajdonos jogkörébe. Ez áll annyira a mennyire az ingók tulajdonosára, de nem áll az ingatlanokéra.

A mióta az állam közigazgatási tevékenysége mindinkább gyarapszik s az emberi élet majdnem minden ágára kiterjed, a tulajdonos önkénye akadályt talál az állam felügyeletében és közreműködésében. A jogászok nem foglalkozván a közigazgatási joggal, a jogászat a tulajdon meghatározásának régi, még a rómaiaktól öröklött alakját használja. A mai tulajdonos pedig nagyban különbözik a római dominustól. A mai közigazgatás által az állam valóságos társtulajdonossá válik. Az ingatlanok tulajdonosai, kiknek vagyona a nemzeti vagyon főalkatrészét képezi, minduntalan a közigazgatási hatóságok ellenőrzésére és jóváhagyására, sőt utasítására szorulnak, Ott van a mezőrendőri-, erdő-, vízi-, út-, kisajátítási-, ipar- stb. törvény, a bányajog, az épület-, tűz- és egészségrendőri szabályok tömege, mely évről-évre nő s fictióvá teszi a tulajdonos kizárólagos rendelkezési jogát.

Az ingatlanok gazdasági hasznában is osztozik állam és kisebb közület a tulajdonossal. A befolyó egyenes adók legnagyobb része az ingatlanokra kivetett adó. A házbéradó a

mindenféle pótagóval a bérjövédólemnek majdnem felét teszi, s nem sokkal alacsonyabb a földbirtok adója.

Ilyképen az állam és a kisebb közóletek (törvényhatóság, község) a tulajdonossal egyútt használják az ingatlant és rendelkeznek evvel; a római domínium ma már csak a jogászok képzéldésében és a polgári törvénykönyvek papirosán él, valóságban nem található fel sehósem.

III.

Bár a tulajdon képezi alapját a vagyonosok és vagyontalanok közötti különbségnek, még sem elégséges a tulajdon, mely gyakran nem könnyen bizonyítható, hogy kellő élességgel vonja meg a határvonalat gazdag és szegény között. Ezt megteszi egy külsőleg látható tény, mely egymagában minden egyébre való tekintet nélkül hirdeti a nagy ellentétet. E tény a birtok, mely a tulajdoni rendnek a vagyontalanok felé fordított éle. Jellemző, hogy a birtok és birtokvédelem szabályozása a tervezetben a német minta nyomán élesebbé és hatalmasabbá teszi a tulajdon elvét, mely a befelé való szabályozásban annyira gyengült.

A jogászok még ma is mindig vitatkoznak, hogy a birtok jog-e, vagy tényleges állapot. Álláspontunkról, mint minden jog, e kettő is csak tényleges hatalmi viszony kifejezője; a különbség közöttük az, hogy a tulajdon nagyobb hatalom, mely előtt így végeredményben a birtoknak vissza kell lépni, a mint a kisebb hatalom a nagyobbbnak mindig engedni kénytelen.

Míg a római jog tanítása szerint, mely ma is általánosságban elfogadott, birtokos az s így birtokvédelemre csak az jogosult, ki a dolgot, mint sajátját (tulajdoni akarattal) birtokolja, míg ellenesetben, ha t. i. a tulajdoni akarat hiányzik, csak bíráló, kinek nincs igénye a birtokvédelemre: addig a német polgári törvénykönyv a birtokvédelmet ama külső tényhez köti, hogy valaki a dolog felett tényleges hatalmat gyakorol. A tervezet ebben utánozza a német törvényt. Így pusztán a dolog felett gyakorolt tényleges hatalom a tervezet szerint igényt ad a birtokvédelemre.

A birtokvédelemhez tartozik a birtokos azon joga, hogy tilos önhatalom ellenében erőhatalommal védekezhetik; a rajtakapott, vagy üzőbe vett tettetől erőhatalommal visszaveheti azt

az ingó dolgot, a melyet ez tilos önhatalommal elvett. (517. §.) Tilos önhatalmat gyakorol, a ki a nélkül, hogy a törvény megengedné, a birtokost a birtoktól megfosztja, vagy őt a birtokban háborítja. (516. §.) Tekintettel arra, hogy a tulajdonos a birtokostól csak a dolog kiadását követelheti (659. §.), de azt önhatalmúlag el nem veheti még az esetben sem, ha a dolgot ő adta a birtokosnak bérbe, vagy használatul s a használati idő már letelt, a tulajdonos is tilos önhatalmat gyakorol a birtokos ellen, ha az őt megillető dolgot vissza akarja venni s a birtokos jogosult a tulajdonos ellen is erőhatalommal védekezni s az önhatalmúlag elvett dolgot tőle erőhatalommal visszavenni. A nemtulajdonos ellen a birtokost azonkívül, ha az önvédelem siker nélkül maradt, polgári keresetek és a büntető törvények védik. Tehát a tervezet szerint mindazon jogok, melyek eddig csak a tulajdoni akarattal birtoklót illették, ezentúl megilletnek majd mindenkit, ki a dolog felett pusztán tényleges hatalmat gyakorol. E rendelkezés által a birtokvédelem elveszít minden összefüggést a tulajdoni renddel, tisztán a tényleges hatalmi viszonyok megtartására szolgáló eszköz lesz. Tekintettel, hogy a birtok a vagyonosok és vagyontalanok közötti külsőleg látható különbség, ez intézkedések legplastikusabban szemléltetik a mai jogrend be nem vallott célját: megadni a vagyonosnak minden eszközt, hogy hatalmi körében megmaradhasson s a vagyontalant megakadályozni, hogy e hatalmi körbe bejuthasson.

IV.

A dolgok legnagyobbrészt arra valók, hogy az emberek segítségökkel physikai életszükségleteiket fedezzék. E szempontból legfontosabbak az ingatlanok, melyeken az emberi lakások emelkednek, melyek az életfentartáshoz szükséges egyéb dolgokat is, mint szántó, erdő stb. használva, szolgáltatják. Helyes gazdasági politikának arra kell törekednie, hogy az ingatlan tulajdonhoz mennél több egyén juthasson, mert semmi sem alkalmasabb proletariátus tenyésztésére, mint az ingatlanok egyesítése kevés számú egyén kezében, ki így a megélhetés alapjait hatalmában tartva, a velünk született önzés által hajtatik arra, hogy az így tőle függő embertársak munkáját mennél alacsonyabban jutalmazza.

A tervezetben nyomát leljük, hogy készítői arra is gondoltak, hogy a tulajdonos hatalmát korlátozni kell közgazdasági

szempontból. A tervezet szerint (573. §) az alkotandó polgári törvénykönyvvel egyidejűleg gondoskodni keli majd oly jogszabályok alkotásáról, a melyek szerint a czélszerű gazdálkodás előmozdítása végett vagy csak feltételesen szabad bizonyos nemű közös telkeket felosztani és a telkeket általában bizonyos mértéken alul eldarabolni. Kétségtelen helyes ez intézkedések vezető elve, hogy közgazdasági céloknak alá kell rendelni a tulajdon kizárólagosságának és mindenhatóságának elvét. A telkeknek eldarabolási tilalma építésrendőri szempontból üdvösen hathat, mint fék, a városi telkekkel való speculatio korlátozására, helyes továbbá lakáspolitikai szempontból, hogy egészséges, világos lakások keletkezzenek, de nem igen releváns közgazdasági szempontból. Ebből csak a czélszerű gazdálkodás előmozdítása végett alkotandó telekeldarabolási tilalmak érdekelnek.

Mi a célja ezen eldarabolási tilalmaknak? Megakadályozni, hogy oly apró földterület képezze egyes egyén tulajdonát, a melynek megmunkálása és a rá fordított egyéb beruházás értéke aránylag túl magas, összehasonlítva az eredményt más nagyobb telekkel, az elért termési értékhez viszonyítva. Ez az elv nem egyéb, mint az egyén gazdálkodásának ellenőrzése az állam által, a mi a mai individualistikus alapon álló állam elveinek egyenes ellentéte. Második célja e tilalomnak, megakadályozni azt, hogy túlsok termőföld elpazaroltassék a sok apró parcellához szükséges utak területe által. Nem hisszük, hogy Magyarországon a termőföld felapritása annyira előrehaladt, hogy az ezáltal szükségelt uterülettöbblet a termőföld területét annyira apasztaná, hogy az a nemzeti vagyonban érezhetővé válnék. Így végeredményben a termőföldre vonatkozó telekeldarabolási tilalom, a nélkül hogy különös közgazdasági hasznot eredményezne, ahhoz fog vezetni, hogy az ingatlantulajdon megszerzésének lehetősége bizonyos vagyonminimumhoz lesz kötve, más szóval a vagyon-talanok részére kisebbitve lesz a részesedés lehetősége a nemzeti vagyon legfontosabb tárgyaiban.

Apró parcellák keletkezésénél sokkal nagyobb sociális bajok járnak a földtulajdon összehalmozódásával. Tudvalevő, hogy a nagybirtok legnehezebben vált gazdát s a földterületnek mennél nagyobb része válik latifundium alkatrészévé, annál inkább kisebbedik annak lehetősége, hogy az ingatlantulajdonban nem részes emberek ily tulajdont szerezzenek. Földművelő államban a népesség legnagyobb részére nézve az ingatlantulajdon mintegy a gazdasági létnek kristályosodási

pontja. A földművelőt e tulajdonból kizárni annyi, mint örökös proletariátusra kárhozhatni. Hazánk sok vidékén már nagyon is érezhető a földbirtok megkötöttségével járó baj s e vidékekre már ma is bátran alkalmazhatjuk Plinius mondását: Latifundia perdidere Italiam. Ha a polgári törvénykönyv közgazdasági szempontokból akarná a tulajdont korlátozni, úgy elhagyná a termőföldre vonatkozó eldarabolási tilalmat és oly szabályok alkotásáról gondoskodnék, melyek megakadályozzák azt, hogy termőföld bizonyos maximumon túl egy személy tulajdonát képezhesse s ezen (természetes vagy erkölcsi) személy, vagy előre meghatározott utódai kezében törvényileg is megkötve maradjon. Ily szabályt azonban nem várhatunk oly jogrendtől, melyben az iparkodásnak végcélja csak a fennlevő erőeloszlás conserválása, bármily hátránnyal jár is ez a közre nézve.

Hogy a tervezet a dologjogi részében sem nézi a gazdasági jogosultságot, hanem mindig csak a hatalmasabb érdekét védi, ezt plastikusan szemléltetik az elsajátításról és találásról szóló rendelkezések, melyeknek a dolog természeténél fogva nincs valami nagy közgazdasági fontosságuk. Ezek szerint a gazdátlan ingó dolog tulajdonát megszerzi, a ki a dolgot sajátjául birtokba veszi (592. §.) A találó a talált dolog tulajdonát megszerzi, ha a találásnak a hatóságnál történt bejelentését követő egy éven belül senki sem jelentkezik mint tulajdonos, vagy ha jelentkezik ugyan, de a találódíj, őrzési díj stb. kifizetését megtagadja. (598. §. 605. §.) A talált kincs a találó tulajdonát képezi (612. §.) Ha a találó a kincset harmadik személy dolgában találja, a dolog tulajdonosával osztozik a kincsen.

E rendelkezések a jog védelme alá helyezik azt, ki a gazdátlan dolog felett véletlenül elnyeri a tényleges hatalmat. A tulajdonnak ily adományozása által a tervezet elismeri, hogy a kié a hatalom, azé a jog is, más szóval, hogy a jog nem egyéb, mint a hatalomnak különös megjelenési alakja.

Ha a gazdátlan dolog hovatordításának kérdését igazságosan, azaz gazdasági érdek szerint akarjuk megoldani, akkor azt a népesség azon osztályának kell juttatni, mely az ingókat létrehozza, azaz a munkásoknak. E juttatás akként volna eszköz-lendő, hogy a gazdátlan dolgok eladásából befolyó jövedelem a munkás betegségyező- és biztosító-intézményei javára fordítatnék, mely eljárás igazságosabb volna, mint e jövedelemnek oly közszhasznú intézményekre való fordítása, melyek a vagyonosoknak is előnyére szolgálnak.

Negyedik rész.

A tervezet kötelmi joga.

I

A dologjogban, mint láttuk, a vagyonosok érdeke a vagyontalanokkal szemben arra szorítkozik, hogy ezeket visszatartsák a tulajdoni rendbe való behatolástól, minek eszközét a birtokvédelemről szóló intézkedések, de még inkább a büntető-törvények szolgáltatják. Egyebekben a dologjog mikénti alkotása a vagyonos osztályok belügye s láttuk, hogy a vagyontalanoknak hirdetett elvek a vagyonosok egymásközötti viszonyaiban figyelembe nem vétetnek. Másként áll a dolog a kötelmi joggal. Itt legnagyobb a súrlódási felület a vagyonosok és vagyontalanok érdeke között. Sok intézkedése van ugyan a kötelmi jognak is, mely a vagyontalanok érdekét egyáltalában nem érinti, de tartalmazza egyúttal azokat az intézkedéseket is, melyek a vagyonosoknak lehetővé teszik a tulajdoni rendnek kiaknázását érdekeik szempontjából azáltal, hogy a munkanélküli jövedelemnek a vagyontalanoktól leendő beszédését szabályozza.

Ha a tulajdonos maga végzi azt a munkát mely által vagyonából az elidegenítendő értéket előállítja, vagy munkások által saját vezetése alatt végezteti azt, úgy a vételi és munkaszerződés segítségével szedi jövedelmét. A munkabér levonása után maradó felesleg képezi a munkanélküli jövedelmet. Ha ellenben a tulajdonos vagyontárgyait másnak használatul ellenérték fejében átengedi, úgy a kölcsön-, bérleti- vagy haszonbérleti szerződés segítségével szedi be a munkanélküli jövedelmet. Ez a modern gazdasági élet mechanizmusának alapja, mely a vagyonosok társadalmi létének feltétele. A kötelmi jog intézkedéseinek nincs is más célja, mint a vagyonosok emez előnyös helyzetének fentartása, mit leginkább a szerződéskötési szabadság elve biztosít. Az előbb kifejtettekkel kimutattuk, hogy a szerződéskötési szabadság elvének feltétele, hogy t. i. a szerződés kötésekor két teljesen egyenlő személy áll szemben csak fictio. Tényleg ez az elv csak azt eredményezi, hogy a hatalmasabbnak semmi korlátja sincs a gyengébb kijátszásában.

Eddigi fejtegetéseinkből láthatóvá vált, hogy akkor, midőn

vagyonos vagyonossal áll szemben, mai magánjogunk nem ismeri a szerződéskötés szabadságának elvét. A dologjog terén, hol vagyonos vagyonossal áll szemben, hiába keresnök ez elv érvényesülését. A dologi jogokat a tervezet egyenkint, tartalmukkal együtt felsorolja; egyéb dologi jogosítvány nem létesíthető. Ugyanezt a jelenséget látjuk a családjog körében, hol szintén egyenlő társadalmi helyzetű személyek állnak egymással szemben. Mihelyt azonban a családjogban vagyonos és vagyontalan érdeke összeütközésbe kerülhet, a tervezet a szerződéskötési szabadság elvének alapjára áll. Az eltartáshoz jogosult nem mondhat le e jogáról (267. §.), a házasságon kívül született gyermek ellenben lemondhat e jogáról (355. §.) mint azt a házasságon kívül született gyermekek jogviszonyainak tárgyalásakor megemlítettük.

A szerződéskötési szabadság elvének érvényesülése a kötelmi jogban tehát leginkább csak azért történik, hogy a vagyonosok mennél akadálytalanabban szedhessék a munkánélküli jövedelmet. Ha nem ez volna az ok, hanem a szerződéskötés szabadsága oly elv volna, mely tényleg a mai társadalmi rend egyik alapfeltétele, úgy érvényesülnie kellene ez elvnek a jog valamennyi terén, tehát a dologjog és a családi jog körében is, a mi azonban nem történik. Sőt látni fogjuk, hogy a kötelmi jog terén sem érvényesül ez az elv, mihelyt a vagyonosok, vagy egyébként privilegizált helyzetben levők érdekéről van szó.

Tartozunk az igazságnak azzal a kijelentéssel, hogy a tervezet kötelmi jogának azon része, mely legmélyebben érinti a vagyontalanok érdekét, t. i. a szolgálati szerződésről szóló fejezet s több, a vagyontalanok érdekében alkotott üdvös rendelkezést tartalmaz, melyeket ma érvényes jogunk nem ismer s melyektől eltérőleg a feleknek nem szabad szerződniök. De ez a tény állításaink helyességéből nem von le semmit sem. Ez intézkedések legnagyobbbrészt a német polgári törvénykönyvből vannak átvéve, a melynek első tervezetéből hiányoztak s melybe a vagyontalanok küzdelme folytán, kiknek érdekét tudvalevőleg a német birodalmi gyűlés egyik legerősebb pártja képviseli, kerültek bele. Ezek az intézkedések tehát harcz árán vívattak ki a német jogászokkal szemben s a tervezetbe csak a német minta utánzása folytán kerültek bele, mely minta a szerződéskötési szabadság elvének eme megsértését megkönnyíthette a tervezet készítőinek, kik különben meggyőződésünk szerint min-

den néposztály érdekét egyformán szívükön viselik s csak mint jogászok nem szabadulhatnak iskolájok nyűgétől. Ha az említett intézkedések valamikor nálunk is törvényerőre emelkednek, végeredményben a német birodalmi gyűlés szociáldemokrata pártjának fogják ezt munkásaink megköszönhetni.

A szerződés-kötés szabadsága elvének alkalmazása gyakorlatilag végeredményben oda vezet, hogy a társadalmilag vagy közgazdaságilag üdvös újítások, a melyek alkalmazását a felek egyező akarata kizárhatja, nem érvényesülnek az életben; ezt mutatják azon tapasztalatok, melyeket Németországon a polgári törvénykönyv életbeléptetése első évében tettek. A kötelmi jog azon fejezeteibe bevitt rendelkezések, melyek a vagyontalanokra legfontosabbak, mint a lakásbérletéről és a munkabérekéről szóló fejezetek, a mennyiben a vagyontalanok érdekének a vagyonosokkal szemben való megóvását czélozzák, ha a törvény az azoktól való szerződéses eltérést megengedi, nem érvényesültek. Mindig eltérő szerződést kötöttek előnyös helyzetök felhasználásával a gazdaságilag hatalmasabbak s így a törvény szavai papiroson maradtak. Bebizonyult itt az élet tapasztalataival, hogy a törvény azon rendelkezése, mely a vagyontalan védelmére szolgál, mindig ki lesz játszva, ha a törvény nem ruhazza fel eme rendelkezéseit a felek egyező akaratával sem módosítható, kényszerítő jogszabály erejével. Gyakorlati igazolást nyert ez idő óta Németországban amaz állításunk is, hogy a mai jogásznemzedék az eddigi jogfejlődés szellemi uralma alatt állván, önkéntelenül és öntudatlanul a jogrend szellemében eljárva, mindig a vagyonosok érdekét szolgálja. Gyakorlatiak a panaszok Németországban, hogy a bíróságok nem alkalmazzák megfelelően az új törvénykönyv azon intézkedéseit, melyek a vagyontalanok védelmét czélozzák, mert a régi jogi felfogás befolyása alatt állnak.

II.

Állítjuk, hogy a fennálló jogrend csak a bizonyos privilegizált helyzetben levők érdekeinek megóvását czélozza — mely privilegizáltak legtöbbször a vagyonosokhoz számítandó — s hogy e cél elérésének kedvéért minduntalan csorbát üt azokon az elveken, melyeket hirdet, valahányszor vagyontalan érdeke kerülhet összeütközésbe vagyonos érdekével; ez állí-

tásunk igazolását a kölcsönszerződés vizsgálata fogja szolgáltatni.

A kölcsönszerződésnél a munkanélküli jövedelem beszedésének módja a kamatszedés. A kamatok magassága és azon haszon, melyet a kölcsönvevő a kölcsönből húz, egymáshoz arányítva megadja a módot annak megállapítására, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás gazdasági egyenértékben áll-e. Ha a kamatok sokkal magasabbak, mint a kölcsönvevő által élvezett előny, uzsoráról beszélünk.

Az egyházjog tudvalevőleg tiltotta a kamatszedést. Később a kamatszedési tilalom helyére a kamatláb törvényes meghatározása lépett. A liberalizmus európai fénykorában annak alapelveihez a teljes szerződéskötési szabadság tartozván, e törvényes kamatláb helyébe, teljes szerződési szabadság lépett. Így nálunk az 1868. évi XXXI. t.-cz. az uzsoratörvények eltörléséről teljesen a felek szerződésére bízta a kamatláb meghatározását minden maximalis korlátozás nélkül. Az uzsora így megszűnt a jogban élő fogalom lenni s a törvény a folyamatban levő uzsoraperek megszüntetését is elrendelte. A törvény következményei mutatták, hogy a középkori kamattilalmak és későbbi kamatkorlátozások nem kizárólag a középkor gazdasági rendszerén alapultak, hanem azoknak ama céljuk is megvolt, hogy a fennlevő erőeloszlás biztosítsák. Tíz évig sem volt életben az említett törvény s már annyira pusztított védelme alatt az uzsora, hogy a törvényhozásnak megint kamatkorlátozásokat kellett felállítania. Az 1877. évi VIII. t.-cz. megakadályozza a hitelezőt, hogy az adóstól bírói segítséggel 8%-nál magasabb kamatot szedhessen. Ez a törvény sem bizonyulván elégségesnek, végre az 1883. évi XXV. t.-cz. újra felelevenítette az uzsora fogalmát. E szerint »a ki másnak a szorultságát, könnyelműségét vagy tapasztalatlanságát felhasználva, olyan kikötések mellett hitelez, vagy ad fizetési halasztást, melyek a neki vagy egy harmadiknak engedett túlságos mérvű vagyoni előnyök által az adósnak vagy a kezesnek anyagi romlását előidézni, vagy fokozni alkalmasak; vagy oly mérvűek, hogy az eset körülményeihez képest a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közt szembeötlő aránytalanság mutatkozik: az uzsora vétését követi el stb.«. Az uzsoraügylet folytán fizetett 6%-nál magasabb kamat visszatérítendő és az uzsora vétsége érzékenyen büntetendő lesz. A tervezet felemlítvén, hogy a törvényes kamatlábat külön törvény állapítja meg (1134. §.), az életbelép-

tető törvény az uzoratorvényt hatályában valószínűleg fenn fogja tartani.

Az uzoratorvény a szerződéskötési szabadság teljes mellőzését jelentő. Hogy oly időben hozott, midőn ez elvet a leghangosabban hirdették, abban leli magyarozatát, hogy általa oly osztályok védetnek, a melyek a mai jog különös oltalmának örülnek. A könnyelmű földbirtokos, katonatiszt, hivatalnok stb. védelme volt az uzoratorvény célja, mely cél érdekében nem törődött a szerződéskötési szabadság elvével. Hogy csakis privilegizált osztályok védelme volt a cél, az kitűnik, ha a vagyontalanok kölcsönügyleteit vesszük szemügyre s más szerződéseket, melyekben az uzora tényálladéka szintén elképzelhető és elő is fordul.

Az említett uzoratorvény főleg a személyi hitelre kölcsönt vevők viszonyaira vonatkozik, ezek közé pedig a vagyontalanok nem tartoznak. Az egyedüli mód, melyen a megszorult vagyontalan kölcsönt kaphat az, hogy csekély ingóságait elzálogosítja, Míg más esetben már a 8%-on felüli kamat szedése állapíthatja meg az uzora tényálladékát, addig a kizárólag kölcsönügyletnél a határ sokkal magasabb. A kézizálogkölcsönügyletről szóló 1881. évi XV. t.-cz. szerint a szedhető díj (örzési stb. díj és kamat) legmagasabb összegét a kölcsönösszeg százalékában kifejezve a kormány rendeletileg az illető törvényhatóság meghallgatásával állapítja meg. Az a zálogüzlettulajdonos, ki az ekként meghatározott díjnál magasabbat szed, csak akkor követ el uzorát, ha cselekményére különben ráillenek az uzoravétség jelenségei. Tudvalevő, hogy az ekként meghatározott díj országszerte oly magas, hogy személyes hitelre kötött kölcsönügyletnél ily kamat mellett a bíróság mindenesetre uzorát látna fennforogni. Hozzávéve, hogy csak a legnagyobb szorultság bírhat valakit arra, hogy kézizálogkölcsönüzletből szerezzen kölcsönt, bátran állíthatjuk hogy minden egyes ily üzletben kötött kölcsönügylet valószínű prototypusa az uzoraügyletnek, melyre azonban — sajnos — az uzoratorvény rendelkezései nem nyerne alkalmazást. Ismét látjuk, hogy a mai jog a vagyontalantól megtagadja azt a védelmet, melyben a vagyonost részesíti.

Az uzoratónyálladék, mint mondtuk, nemcsak a kölcsön-szerződésnél képzelhető. Gazdaságilag uzorának kell neveznünk minden feltűnő aránytalanságot szolgáltatás és ellenszolgáltatás között. Feltűnő aránytalanság az eladott áru értéke s az elnyert vételár között; viszonylag túl magas lakásbér kis, egészségtelen

lakásért; alacsony munkabér fásasztó és a munkaadó részére nagy értéket képviselő munkáért: ez mind uzsorát képez. S sokkal inkább a vagyontalanok érdekében áll az uzsora fogalmának jogilag az adásvevési, bérleti és szolgálati szerződésre leendő kiterjesztése, mint annak alkalmazása a kölcsönügyletre; különös fontosságú volna ez a szolgálati szerződésnél, hol a vagyontalan helyzete a szerződés kötésekor legszorultabb, mert létfenntartási eszközök hiánya kényszeríti az elhamarkodott kötelezésre s ép ezért legkiválóbb példáit az uzsorának itt is találjuk. Az uzsora kizárása ezen szerződések köréből s alkalmazása pusztán a hitelügyletek oly csoportjára, melyek, mint kimutattuk, a vagyontalant nem érdeklik, nem más, mint kiváltság alkotása bizonyos társadalmi osztályok kedvéért.

III.

A tervezet szerint az, a ki másnak a jog által védett valamely érdekét szándékosan, vagy gondatlanságból megsérti, a sértettnek ebből eredő kárát megtéríteni tartozik (1077). Ily érdek gyanánt a tervezet felsorolja az ember életét, testi épségét és egészségét (1095. §. 1098 §); továbbá szabadságát és becsületét (87. §), végre a vagyoni érdekeket.

E jogilag védett érdekeket három csoportra oszthatjuk. Az első csoport, a vagyoni érdekek, kizárólag a vagyonos osztályok érdeke. Ehhez képest a mai jogban és a tervezetben is ez van leginkább megvédve. Büntetőtörvényünk aránylag legtöbb és legrészletesebb rendelkezése a vagyon elleni bűntényekkel foglalkozik és aránylag igen szigorúan sújtja ezeket. A vagyoni károkért járó magánjogi kártérítés a tervezetben épen nem fukar módon van megállapítva. E szerint az, a ki kártérítésre van kötelezve, a tényleges vagyonsökkenésen kívül az elmaradt nyereséget is köteles megtéríteni. (1138. §.)

A második csoport: élet, testi épség, egészség, szabadság, becsület a vagyonosok és vagyontalanok közös érdeke. Ehhez képest ezen érdekek is büntetőjogi védelemben részesülnek és megsértésük esetén a sértettnek vagyoni kártérítésre is van igénye (1095—1099. §§. 92. §).

A harmadik csoport kizárólag a vagyontalanok érdeke. Ide sorozhatjuk a női becsületet és a munkaerőt. A női becsület hiányos védelméről már e fejtegetések első részében

szóltunk és ott elő is adtuk a hathatósabb védelmet célzó javaslatainkat. A munkaerő védelme a tervezetben ép ily hiányos. Elrendeli ugyan a tervezet, hogy a munkaadó a munkásnak pihenésre naponkint legalább annyi időt tartozik engedni, a mennyi egészségének és munkaerejének fenntartására szükséges (1610. §.), de e rendelkezés megszegését nem torolja meg. így tehát a vagyontalan attól, a ki oka, hogy munkaerejét teljesen, vagy részben elveszítette, ha ez nem jár egyúttal a testi épség vagy egészség sérelmével, nem követelhet kártérítést. Egészség és munkaerő pedig nem azonos fogalmak. Az egészség az ember physikai, a munkaerő társadalmi állapotára vonatkozik. Valamennyi szerv rendesen működhetik, azért a munkaerő csökkenhet. Ép ezért a női becsület mellett az ember munkaerejét is fel kellene sorolni a jogilag védett érdekek között

Mínhogy kártérítési kötelesség a legtöbb esetben csak akkor áll be, ha a károsító szándékos cselekményének, vagy oly mulasztásának eredménye a kár, mely gondatlanságot képez, ennél fogva fel kell állítani a mértéket, melyhez a köteles gondoságot mérhetjük. A mérték a tervezet minden része szerint: a jó családapa. A ki úgy cselekszik, mint a jó családapa szokott, az nem tartozik kártérítéssel E jó családapán szemlélhetjük a mai jogrend egész egyoldalúságát. Gondoskodni tartozik, hogy adósa egy fillérig megfizesse a kamatot; ha nyomorgó adósának egy fillért elenged a kamatból, már nem méltó a jó családapa címre. Ha szomszédjának háza ég, keresztbefont karokkal nézheti a tüzet, mert csak saját dolgáról köteles gondoskodni s ugyanazt mondhatja jó barátjának, kit a tönkrejutástól anyagi áldozat nélkül megmenthetne. Ha munkása egész életén át szorgalommal pihenés nélkül kis bér mellett javára dolgozott, a munkaerőnek az öregebb korról járó apadásával együtt elbocsátja s avva vigasztalja, hogy eddig híven teljesítette vele szemben szerződési kötelezettségét. Ha ártatlan leányt csábit el s ez létének tönkretételéért kártérítést kíván, azt feleli, hogy a csábitásba beleegyezvén, nincs joga kártérítésre. Ez a tervezetnek s általában magánjogunknak mintaembere.

Dr. Frank Miksa.

II. VILMOS CSÁSZÁR.

Renan Ernő, a hírneves francia bölcsező, egy ízben néhány kérdést állapított meg a bölcseleti és politikai vizsgálatokra jelentkező egyetemi hallgatók számára, és a kérdések közé tartozott többek között az is, hogy vajjon előreláthatólag mily belső fejlődésen fog II. Vilmos német császár a jövőben keresztülmenni? Még abban az időben történt az, a mikor II. Vilmos csak pár hónap óta ült ősei trónján, néhány váratlan, rendkívüli önállóságra valló tettel azonban máris fölkelte azt a meggyőződést, hogy ez az uralkodó nem csak uralkodni, de kormányozni is akar, s hogy egyénisége Európa jövőjének alakulásában nem mint legutolsó tényező fog latba esni. Azóta hosszú idő telt el, és a lezajlott évek tán némileg megkönnyítették a feleletet a Renan által felvetett kérdésre mely máig sem vesztett semmit sem érdekességben, sem fontosságban.

Általában nem könnyű, élő uralkodók észbeli és jellembeli tulajdonságait megbírálni s ítéletet mondani fölöttük. A korunkbeli fejedelmek a nyilvánosságban nem a maguk eszközjárása szerint szoktak beszélni és cselekedni s az is, a mit a nagy közönségben magánéletükről, személyes tulajdonságaikról suttognak, nagyobbára teljesen ellenőrizhetlen mendemonda. A modern uralkodók többnyire megelégesznek alkotmányos szerepükkel, mely Hegel szerint körülbelül olyan fontos, mint ha valaki pontot rak az *i* — betűre — ez pedig bizonynyal nem olyan aktus, a melyből az illető személynek jellemére következtetni lehetne. Vilmos császárral azonban másként vagyunk. Nem lehet kétségbevonni, hogy határozottan a maga eszejárása szerint cselekszik, mert a német politika trónralépte óta határozottan az ő személyiségének bélyegét viseli. Beszédeit maga csinálja meg s ritkán hallgatja el azt, a mi szívében fekszik. Magánéletéről és egyéni tulajdonságairól is aránylag jól vagyunk értesülve, mert hisz ebben az időben, mikor egyénisége kialakult — 17 éves korától 20 éves koráig — közönséges halandó módjára gymnasiumot és egyetemet látogatott s akkori tanárai s tanuló-

társai már eddig is elég becses anyagot tettek közzé egyéniségének megítélésére. Mindenesetre van tehát anyagunk, a melyből II. Vilmos egyéniségét és tulajdonságait megítélhetjük.

Egyénisége elég érdekes, mert az ifjú Németország képe az, mely benne visszatükröződik. Valamint nagyatyja, I. Vilmos, úgy II. Vilmos is típusa saját korának. I. Vilmos korában a német társadalomban a »*Philister*« -elem van túlsúlyban. A német nép alapján békés, szorgalmas, irtózik minden túlzástól, rajong klasszikusaiért s Hegel és Schleiermacherből meríti jó állampolgárokhoz illő philosophiai meggyőződéseit. A II. Vilmos korabeli német társadalom büszke és aggressiv, ki lett adva a jelszó, hogy a Goethe-kultus elavult s hogy helyébe a Moltke-kultust kell léptetni*) Nietzsche pedig nyíltan dicsőíti a brutalitást és erénynek deklarálja a szívtelenséget és könyörtelenséget. A német idealismus ugyanaz maradt, de a sentimentalitás kipusztult belőle. Ez az egészen új s még mindég forrongó német társadalom az, a melyből II. Vilmos kinőtt s a melynek II. Vilmos is képét viseli.

A Hohenzollern-ház, a melynek II. Vilmos is sarja, kevés jelentéktelen és középszerű kaliberű egyént produkált. Majdnem összes tagjainak jellemvonásai közt az erős akarat dominál, a mely a legjobbaknál, például a nagy választó fejedelelemnél vagy Nagy Frigyesnél mint nem mindennapi erély, a leggyengébbeknél, pl. IV. Frigyes Vilmosnál, mint makacs önfejűség jelentkezik. Nyugodtan el lehet mondani, hogy a porosz királyságot, mely nem rég ülte meg fennállásának 200-ik évfordulóját, a Hohenzollern-ház ezen családi tulajdonsága alkotta meg s tette nagygyá. Ez az erős akarat okozza azt is, hogy az ellentétek és súrlódások a dynastia egyes tagjai közt oly gyakoriak voltak. Alig lehet egymástól inkább eltérő egyéniségeket képzelni, mini L Frigyes Vilmost a művészet s tudomány bőkezű maecenását; fiát, II. Frigyes Vilmost, ezt a zsugori nyárspolgárt s ismét ennek fiát, Nagy Frigyes a széles látkörű államférfit, diletáns philosophust és lángelméjű hadvezért. Ismét a múlt században IV. Frigyes Vilmos, I. Vilmos, III. Frigyes és II. Vilmos homlokegyenest eltérő vonásokat mutatnak. Alig akad e házból uralkodó, ki elődjének politikáját gyökerestől fel nem forgatta volna. De a mély különbségek dacára egy tulajdonságban s egy czélben a dynastia összes tagjai találkoznak. Ez a tulajdonság: vasakarattal, ez a cél: Poroszország hatalma és dicsősége.

*) Felix Dahn: Moltke als Erzieher.

Mint öröklött családi tulajdonságot találjuk meg az erős akaratot II. Vilmosban is, mert kétségtelen, hogy ez a tulajdonság nem a császári trónon vert benne gyökeret. Nevelője, Hinzpeter, azt írja róla, hogy már ifjúkorában igen önálló gondolkozású egyéniség volt, mely a legerősebb külső behatások ellenére is a maga útján haladt tovább. Később, midőn trónra kerül, hol akaratának szabad kifejtése alig ütközik akadályba, ez a jellemvonás majdnem túltengésig felülkerekedik benne. De megvan II. Vilmosban a Poroszország missiójáról való tudat is, sőt ezt ő határozottan továbbfejlesztette, mert míg elődei csak arra törekedtek, hogy Poroszország váljék Németország urává, II. Vilmos oda törekszik, hogy a modern Németországot, melynek Poroszország adja meg jellegét, Európa s a világ legelső államai közé emelje. Ez a gondolat természetes folytatása annak az eszmének, a melynek megvalósítását a Hohenzollern-ház közel két századon át missiójának tartotta s ha csiráit már Bismarck politikájának némi vonatkozásaiban fel is találhatjuk, el kell ismernünk, hogy a gondolatot következetesen csak II. Vilmos alakította ki.

E két vonáson kívül is találunk rokonvonásokat II. Vilmos és elődjeinek tulajdonságai közt. Megvan benne a fényüzési vágy, mely I. Frigyes Vilmos, a »nagy választófejedelem« egyéniségét jellemezte. Megvan benne a rideg militarismus iránti előszeretet, mely II. Frigyes Vilmos alakját teszi annyira ellenszenvessé. Megvan benne Nagy Frigyes becsvágya, merészsége s tevékenysége, I. Vilmos vallásossága s III. Frigyes érkeke a költészet és művészet iránt. E tulajdonságok egynémelyike elhalványodott benne, mások még világosabban domborodnak ki nála, de kétségkívül feltalálhatók jellemében mint öröklött, családi sajátosságok. Méltán érdeket kelthetett, hogy egy ily kiváló öröklött tulajdonságokkal bíró egyén mivé fejlődött abban a milieu-ben, melyben ifjú- és férfikorát átélte.

E milieu sem érdektelen. Abban az időben, a mikor II. Vilmos felnőtt, Németország az 1870/71-iki háborúban elért győzelmek hatása alatt állt, a melyek az országot nemcsak politikailag, de társadalmilag is teljesen újjá alkották. A háború kitörésekor még 11 éves gyermek volt, jellemének kialakulása tehát egészen későbbi időkre esik. Ez a háború új generációt teremtett, sőt átgyúrta bizonyos tekintetben még a régibb generáció tagjainak gondolkodás módját is. E háború remiszceneciáin, a német egység fáradtságos, de eredményes munkájának

emlékén ittasodott meg a hetvenes évek ifjúsága. Az öregek talán megelégedtek volna azzal, hogy a német egység megteremtésének évszázados munkája betetőzést nyert, a fiatalság azonban már újabb célokról és újabb dicsőségről álmodott. Ez áramlat hatása alól a fiatal II. Vilmos sem vonhatta ki magát.

Ebben a milieuben mindenekelőtt kifejlődött benne a Németország missiójáról való tudat vagy képzelet, a német chauvinismus, melyet akkor Treitschke igyekezett rendszerbe önteni. Ez a chauvinismus főleg a hadseregre támaszkodott, a mely az 1870—71-iki győzelmet s vele együtt a német egységet kivívta s melynek dicsőítése refrainként vonul végig az akkori szónokok, történetírók, katonai írók és költők munkáin. De még egy másik tanulságot is levont II. Vilmos Németország egységesítésének történetéből, azt a tanulságot, hogy ezt az egységet csak rideg autokratikus erélylyel és akarattal lehetett megteremteni s hogy a német államokból sohasem vált volna egységes német birodalom, ha I. Vilmos a hatvanas évek nagy alkotmányos válságában nem ragaszkodik éveken át a legnagyobb makacssággal katonai tervei végrehajtásához, egy a kisebbségből vett kormány segélyével, még a nép és a parlament ellenkezése daczára is. A hadsereg és az autokratikus önkény volt az, a mi Németországot nagygyá tette, ez volt az a vezérszempont, melyet az akkori ifjúság szemei elé állítottak s a melyet II. Vilmos is magába szítt. Ezeket a rideg befolyásokat alig enyhíthette némileg szüleinek emberszerető, elfogulatlan s szabadelvű felfogása, mely őket a német udvar előtt amúgy is gyanúsokká tette.

Későbbi ifjúságában, ama valóban mintaszerű nevelés követe kezében, melyben a kasseli nyilvános főgymnasiumban és a bonni egyetemen részesült, látóköre jelentékenyen tágul. E korban meglehetősen szabadelvű gondolkodásról tesz tanúságot. Ha Bismarck mondása, hogy: «*Kronprinzen schillern immer ein bischen liberal*», II. Vilmos életében valaha érvényesült, úgy ez csak e korszakban volt lehetséges. Tanítói*; azt mondják róla, hogy e korban sokat elmélkedett a socialismusról s elismerte, hogy ennek követelései nagy részben jogosultak. A socialismus egyetlen ellenszere szerinte az, hogy az uralkodó osztályok nagylelkűséget tanúsítsanak. Beszélt arról, hogy el kellene törülni a háborút oly módon, hogy az államok miniszterei, kik gyakran

*) Kaiser Wilhelm II. und seine Erziehung. Aus den Erinnerungen seines französischen Lehrers Franz Ayme. Leipzig, H. Schmidt und C. Günther. 1898.

csak saját nagyobb dicsőségükre indítanak háborúkat, kényszerítetnének arra, hogy egymást közt vívják meg az ütközeteket. Terveket kovácsolt arra nézve, miként lehetne a hivatalos hatalommal való visszaéléseket megszüntetni, miként lehetne minden igaztalanságot lehetetlenné tenni, miként lehetne azokat az államférfiakat büntetéssel sújtani, kik a létező bajokért felelősek, miként lehetne a szegényebb osztályok anyagi és erkölcsi helyzetét emelni, sőt odáig megy, hogy elvetendőnek tart minden különbséget nemcsak zsidók és más vallásúak közt, de nép és nemesség között is. Egy ízben pedig, Franciaországról szólva, egyenesen kijelentette, hogy ő, ha Franciaországban, Amerikában, vagy Svájcban élne, szintén republikánus elveket vallana.

Ezek a felfogások II. Vilmos szájában eléggé idegenszerűn hangzanak. Valami igen mérsékelt *«Sturm- und Drangperiode»* volt az, a melyet e korban átélt. Ebben az életkorban gyakran előfordul, hogy a régibb és rendszeren erősebb befolyások, a mint azokat a gyermekkorbeli milieu s a gyermekkorbeli nevelés nyújtja, válságon mennek keresztül, a melyek a legellentétebb nézetek kipróbálásán keresztül végre mégis csak az eredeti, erősebb befolyások diadalmaskodnak. Egy-egy nézetet, vonást, hajlamot vagy eszmét a későbbi Vilmos császár is a *«Sturm- und Drangperiode»*-béli Vilmostól vesz át, kivált uralkodásának kezdetén, domináló tulajdonságai és nézetei azonban egész mások lettek.

Egyetemi tanulmányai befejeztével különben Vilmos ismét a porosz hadseregbe kerül vissza s e hadsereg szellemének befolyása alól nem is szabadul többé. Lelkének ifjúsági fejlődési processusa ezzel befejeződött olyformán, hogy a kora gyermekkorában érvényesült befolyások újból felülkerekednek s a rövid szabadelvű átmeneti időszak hatása majdnem teljesen feledésbe megy. Lelke mélyén II. Vilmos rejteget talán még holmi sentimentális rokonszenvet a szegények és nyomorultak iránt, lelke mélyén talán megvan még az a tudat, hogy még nincs *«minden a legjobban berendezve a világok ezen legjobbján»*, de bizonyos, hogy jelenlegi szavaiban és cselekedeteiben ennek kevés nyomát találjuk.

Ha II. Vilmos tulajdonságait és azokat a vonásokat, a melyeket lelke jelenleg feltüntet, részletezni akarjuk, azt találjuk, hogy összes tulajdonságai között az akarathoz tartozók vannak

benne legjobban kifejlődve. Ő nem a reflexió, de a cselekvés embere s az e fajta egyéniségek legtöbb jó és rossz oldalát feltalálhatjuk benne is

Az ily egyéneknek rendszerint nagy hajlandóságuk van minden dolgot a legkomolyabb oldaláról venni. Szemükben minden dolognak csak egyféle képe lehet s ezért elfoglalt álláspontuktól nem tángítanak, míg az inkább contemplatív embereket, kik minden dolgot több szempontból néznek, könnyen meg lehet győzni valamely másik nézet helyességéről, legalább ha kisebb dolgokról van szó. A cselekvés emberei hamar, bár felületesen ítélnek, de *mindenről* ítélnek, az elmélkedés emberei alaposan meghányak-vetnek minden kérdést, melyben nézetet akarnak formálni, de aztán nem is tartanak minden kérdést érdemesnek arra, hogy törődjenek vele. Nem szenved kétséget, hogy II. Vilmos az első kategóriába, a cselekvés emberei közé tartozik.

Az ily aktív természetű egyének legtöbbszörrel közös az a vonása is, hogy »öniróniához« semmi hajlandósága nincs. Mindent a mit tesz, méltóságteljes komolysággal szokott megtenni és meg van győződve fontosságáról. Gyermekkorában — beszélük — annyira komolyan ragaszkodott az őrt álló katonák szokásos tisztelgéséhez, hogy atyja ezt a vonást nevelési eszköz gyanánt használta fel. Később tanítói kiemelik, mily fáradhatlanul és komolyan végezte munkáit gymnasiumi éve alatt. »Becsületbeli dolognak tartotta — mondja az egyik — hogy mindég úgy cselekedjék, mintha önmaga állapította volna meg munkaprogramját. Ha kimutattam neki, hogy valamely dolgozatában hibát követett el, azonnal nekiült, és újból megcsinálta a munkát.« Katonai kötelességeit annyira komolyan vette, hogy még esküvőjének előestéjén is a kaszárnyában gyakorlatokat végeztetett századjával. Később, ezredes korában, mikor tisztjeit egy játéklklub látogatásától tiltotta el s a tisztek az öreg császárhoz fordultak a tilalom megszüntetése érdekében, a fiatal Vilmos nagyatyjának is kijelentette, hogy inkább lemond ezredesi rangjáról, semhogy rendeletét visszavonná. És még ma is minden többé-kevésbé ünnepélyes aktusnál oly méltóságteljes komolysággal viselkedik és oly arczzal mond tósztokat a legkisebb német hercegecskére, mintha az ország jövője függne ettől. Van némi színpadiasság mindebben, de bizonyos, hogy Vilmos ezt nem érzi, mert az affectáció sohasem tartozott hibái közé — ő akkor természetes, a mikor kothurnusról beszél.

II. Vilmosnak egy további szembeszökő tulajdonsága önmagához való korlátlan bizalma. Nehéz volna az övénel kevésbbé skeptikus természetet elképzelni. Ama manifestumában, melyet atyja halála után népeihez intézett, ezt mondja: »Az engemet és népemet összekötő kölcsönös vonzódás tudatából azt a bizalmat merítem, hogy Isten erőt és bölcsességet fog adni királyi kötelességeim teljesítésére«. Ez a bizalom őt mindedig nem hagyta el, sőt inkább fokozódott benne, s ma Vilmos kétségtelenül meg van győződve arról, hogy Isten őt valóban el is látta a szükséges erővel és bölcsességgel, A felelősségtől való félelem, korunk e nagy hibája, mely egykor Bismarckot oly keserű panaszokra bírta, teljesen hiányzik benne.

Nagy önbizalmát minden tette visszatükröztet. Mindég meg van győződve arról, hogy az, a mihez fog, jó és hogy ahhoz a módhoz sem férhet gáncs, a melylyel valamihez hozzáfog, sőt bízik abban is, hogy sikerülnie fog, eredményesen véghez vinni mindent, a mibe belefog. Ha van ember, ki a Hamlet-szerű lelkiállapotokat, a belső bizonytalanságot és tépelődést nem ismeri, sőt talán fel sem tudja fogni, hogy II. Vilmos ilyen ember. Ez a typus különben nem ritka. Nemcsak a történelemben, de a közönséges életben is gyakran találunk olyan egyéneket, kik minden önbizalmat híjjával vannak, kik mindég azt hiszik, hogy igazuk van s hogy igazuknak kell lenniök, kik a legnagyobb méltósággal és komolysággal követik el a legvaskosabb tévedéseket és hibákat és észre sem veszik, ha a tények megczáfolják őket. II. Vilmosnál ezt a sajátságot — hogy csak egy példát ragadjunk ki a sok közül — a socialismussal szemben való állásfoglalásában kísérelhetjük figyelemmel. Mikor trónra lép, az egész sociális kérdés könnyen megoldható problémaként tűnik fel szemében. »Die Socialdemokratie überlassen Sie mir mit der werde ich allein fertig werden«, mondja tanácsosainak megdönthetlen bizalommal (az »unerschütterliches Vertrauen« szavak minduntalan ismétlődnek beszédeiben.) Akkor azt hitte, hogy pár jóakarató munkásvédelmi törvénnyel a sociális kérdést el lehet tüntetni a föld színéről. Annyira exponálta magát, hogy még a strike-oló bányamunkások egy küldöttséget is barátságosan fogadja. Kísérletei azonban hajótörést szenvedtek. Az első nemzetközi munkásvédelmi értekezlet kevés eredménnyel végződött s a socialdemokratákkal szemben fennállt kivételes állapot megszüntetése csak a socialista agitáció megerősödését vonta maga után. Azt lehetne gondolni, hogy ez

II. Vilmost is meggyőzte arról, hogy a szociális kérdést még sem lehet oly könnyen lóhátról elintézni. De korántsem. Mintha észre sem venné, hogy a tények lezáfolták és mintha soha más meggyőződésen nem lett volna, az ellenkező végletbe csap át és ugyanoly rendíthetlen bizalommal hirdeti a socialdemokracia teljes elnyomatásának és a munkások »túlkapásai« megakadályozásának szükségét, sőt ő maga, ugyanaz az ember, ki kevéssel ezelőtt szívesen szóba állt a strike-oló munkásokkal, oly súlyos bűnnek tartja a strike-ot, hogy egész váratlanul javaslatot helyez kilátásba, a mely szerint mindazok, kik a munkásokat strike-ra buzdítják, fegyházzal volnának sújtandók. S teszi ezt nem valamilyen az országban végbement irányváltoztatás következtében — mert ilyenek gyakran kényszeríthetnek uralkodót nézeteik megtagadására — de pusztán saját iniciatívájából, mert hisz a hivatalos sajtónak nagy erőfeszítésébe kerül, e szavak kínos hatását ellensúlyozni

Az ezen s hasonló cselekedeteiben nyilvánuló korlátlan önbizalomnak, mely különben kiváló észbeli tulajdonságokkal is összefér, megvannak a maga jó és rossz oldalai. Ez a lelki állapot vakká tehet közeli vagy távoli veszélyekkel szemben, túlhajtott és káros intézkedésekre ragadhat és tévedések esetén — hisz fájdalom a Caesarok nincsenek ilyenek ellen vértézve — a legjobb szándékok mellett is bajt szülhetnek. De viszont megkönnyítik a gyors elhatározásokat, hatálytalanokká tehetik az akaratot oly könnyen befolyásoló melléktekinteteket és üdvös eszmék esetében nagyot eredményezhetnek.

II. Vilmos kétségtelenül nem tartozik az akarat betegei közé. De az akarat többféle lehet. Lehet impulsív természetű, szalmaláng féle, a mely kimúlik, mielőtt célját elérte, és lehet végig kitartó; lehet erély, a mely az előnyök közé tartozik és lehet makacsság, a mi hiba számba megy. Hogy az akaraterő mely fajtát találjuk meg II. Vilmosban, azt nehéz eldönteni, mert úgy a kitartó erélyre, mint a szalmaláng-szerű felleobanásokra bőven találunk példát eddigi működésében. Gyakran látjuk őt a lehető legerélyesebben sikra szállni oly eszmékért, a melyeket később látszólag könnyen elejt. Így volt ez — mint láttuk — a szocialistákkal szemben követett eljárásnál, de más példát is találhatunk erre. Az iskolai javaslatokért szintén erősen exponálta magát, később azonban könnyen feláldozta terveit s velük egyik kedvencz miniszterét, Zedlitzet is. A Caprivi-féle kereskedelmi szerződésekről maga mondta, hogy ezek megkötése

«mentő tett» (*eine rettende That*) volt, most pedig nem kerül nagy megerőltetésébe, hogy azokat az agráriusoknak martalékul dobja oda, mivel reméli, ezen az áron egy újabb dédelgetett tervét, a csatorna-javaslatot fogja megvalósíthatni. A hírheft *Jameson-raid* alkalmával, mikor néhány angol kalandor Transvaal-ban a saját szakállára *fait accompli*-t akart teremteni Anglia javára, egy történeti nevezetességű táviratban fejezi ki rokonszenvét a boerok iránt, a mikor ezek, némileg e távirat hatása alatt is, ellentállást fejtenek ki Angliával szemben, nyíltan Anglia mellett foglalt állást. A China ellen indítandó «bosszuló hadjáratról» is az utóbbi időben mélységesen hallgat. Viszont ismételten bebizonyította azt is, hogy szívós kitartással *végig* tud küzdeni nagy harcokat kedvencz tervei megvalósítása érdekében s e tekintetben csak gyarmatosítást politikájára, a hadsereg- s hajóhadra vonatkozó terveire és a még mindig függőben levő csatorna-javaslatokra kell utalni.

Ezek a példák bőségesen nyújtanak módot annak megítélésére, hogy mily természetű II. Vilmos akaratereje. Van az akaratnak egy neme, melyet bizonyos materialista vonások jellemznek s a mely aztán az embert olyanná teszik, a mit a német a *kaltés Eisen* szóval szokott megjelölni. Az ily akaratú képességgel felruházott egyének hidegen, tárgyilagosan, pusztán csak az okok és okozatok, a lehetőségek és nehézségek pontos mérlegelésével határozzák el magukat cselekvésre, gyakran eszményi nagyságú czélok érdekében és aztán akaraterejük egész szívósságával ragaszkodnak elhatározásaikhoz. Ezek közé az emberek közé tartozott pl. Bismarck is. II. Vilmos akaratereje más természetű, alacsonyabb rendű, a mi gondolkodásának subjektivitásában, egész természete impulsiv voltában leli magyarázatát. Bizonyos gyermekes naivsággal engedí át magát egész valójával az egyik vagy másik külső behatás által okozott lelkiállapotnak, addig a míg ez a külső behatás tart. Ezt a rendkívüli fogékonyságát a külső behatások iránt észlelhattük röviddel ezelőtt a brémai merénylet után. Egy epileptikus örült tette hajlandóvá tette arra, hogy forradalmi rémképeket lásson és oly szenvedélyes kifakadásokra vitte, hogy a katonákat nyíltan figyelmeztette azon kötelességükre, mely szerint esetleg szuronyokkal kell megrendszabályozni azokat a polgárokat, kik — mint 1848-ban — elégületlenek és engedelmetlenek mernek lenni. Ezek sajnálatos túlzások, a melyek a túlzott önbizalommal bíró s érzékeny embereknél megérthetők ugyan, de még ezeknél is nehezen

menthetők. Soká különben az ilyen lelki állapot II. Vilmosnál sem szokott tartani. Ezen múltó befolyások mellett azonban léteznek bizonyos oly eszmék is, melyek II. Vilmosra állandó hatással vannak, s ezekben akarata szívós és kitartó. Ezek az eszmék nem nagyon számosak és meglehetősen pontosan meg vannak határozva, ha azt mondjuk, hogy azokból állnak, a melyek Németország hatalmi állására és külső fényére befolyással lehetnek. Vilmos egyéb terveit és eszméit bármily határozottan hangoztassa is, nem kell túlságosan komolyan venni, pár hónap alatt rendesen újabb eszmék és tervek elfojtják azokat.

Azt a képet, a melyet magunknak ilyformán II. Vilmos császárról alkothatunk, harmonikusan kiegészítik szellemi, intellektualis sajátosságai is. Feltűnő, hogy a császár mily kevés rokonszenvvel viseltetik Németország valóban nagy élő írói iránt. Sudermann, Hauptmann, Max Halbe pessimistikus realismusa rá semmi vonzó erőt nem gyakorol s ezen írók fölébe helyez egy jóval alacsonyabb rendű, meglehetősen középszerű és sokszor üres író, Wildenbruch Ernőt, ki sohasem a valót festi, de bizonyos hazafias, chauvinista érzelmeket legyezget s eszményeket rajzol, még pedig éppen abból a körből vett eszményeket, a melyben II. Vilmos gondolatai is mozognak. Van Wildenbruchnak egy satirikus és allegorikus vígjátéka, mely II. Vilmos tetszését különösen megnyerte, címe: *Das heilige Lachen*. Azt írja le ebben, hogy miként győzi le a hős Optimus a gaz Pessimus-t, Terra város polgármesterének, Animusnak és feleségének, a szépségnek legnagyobb boldogságára. Ez a darab II. Vilmos egész gondolatvilágát visszatükrözteti. Irodalmi hajlamai kulcsot adnak összes szellemi tulajdonságai megítélésére. Ő nem az az erős intelligenciával rendelkező egyén, ki a dolgok alapokaira megy vissza, ezeket kíséri nehéz gondolkodásprocessuson végig s csak azután kísérli meg, hogy magának a jövő irányára vonatkozólag meggyőződéseket alkothasson. Ő megfordítva, a könnyebb utat választja, bizonyos általános eszméket és célokat tűz ki, a melyek az ő szemében megmutatják a jövőt és a melyekre aztán az egész jelent és multat visszavezeti. Abban a komplikált, sokszorosán összeszövődő nemzeti életben, melynek vezetésére hivatva van, az ő szemében kétfelé válnak a jelenségek: olyanokra, a melyek céljainak, eszményeinek elérését megkönnyítik és olyanokra, a melyek ettől eltértenek. II. Vilmos előtt egy pillanatig sem kétséges, hogy mely jelenségeket kell minden erőből ápolni és melyeket kell minden erőből elfojtani.

Habozni és kételkedni csak az szokott, ki azon elven áll, hogy: »*Alles was ist, ist vernünftig*« és a ki igyekszik minden dolgot önmagából megérteni, de nem az, ki egy bizonyos, soha sem változó felsőbb szempontból ítél elevenek és holtak fölött. Csak oly embernél, ki nem képes más álláspontra helyezkedni, érthetjük meg az olyan szavakat, a milyeneket II. Vilmos szokott némelykor használni, a mikor az ellenkező véleményen levők összezúzásáról beszél és azokat, kiknek politikája nem tetszik, felszólítja, hogy rázzák le a honi port lábukról s távozzanak el.

Ha így fogjuk fel II. Vilmos szellemvilágának nem túlságosan tág körét, meg kell adnunk, hogy e körön belül II. Vilmos erősen kifejtett intelligenciával bír. Szelleméről el lehet mondani: *il est grand dans son genre, mais son genre est petit*. Hogy a maga gondolatvilágában II. Vilmos mily kiváló észbeli tulajdonságokkal bír, arra nem kell egyéb bizonyíték, mint beszédei, a melyek sohasem köznapiak, sohasem banálisok, a melyekben mindig valami, ha nem is mély, de legalább magasabb szempont van feltüntetve. Egészben véve azt mondhatjuk szellemi tulajdonságairól, hogy Vilmos az ábrándosságig idealista — de mindenemű sentimentalitás nélkül — ő az ideológusok ama kemény fájához tartozik, a kiknek mintaképe Moltke volt.

A mi kedélyvilágát illeti, az, a mennyiben ennek megítélésébe bele lehet bocsátkozni, nem túlságosan gazdag. A gyöngéd érzelmek nála ritkábbak mint a nefelejtsért s búzavirágért rajongó nagyatyjában. Jó családapa, de még e minőségben is kemény és szigorú. Fiaival szemben követett szigorúságáról kering egy-két adoma, de különös kedélyességéről egy sem. Beszédeiben sem üt meg sohasem oly accentusokat, a melyek a szív mélyebb húrjait mozgásba hozhatnák, ellenben nagyon jól ért ahhoz, hogy megrezegtesse azokat a magasabb húrokat, a melyeken az eszményekért való lelkesedés egész skáláját végig lehet játszani.

Az utolsó kérdés, a melyre igyekeznünk kell megfelelni, az, hogy mily eszmék és felfogások szolgálatában áll az a nem mindennapi egyéniség, a melynek, igaz hogy csak vázlatos képét a fennebbiekben iparkodunk megrajzolni.

II. Vilmos nézetei és gondolkodásmódja kezdettől fogva némi nyugtalanságot keltettek. Eleinte főleg vallási fanatismusától tartottak, a melyre több, trónralépte előtt tartott beszéde következtetni engedett. Ezek az aggodalmak indokolatlanoknak bizo-

nyultak. II. Vilmos vallásos ugyan, de nem túloz. Szívesen vonja bele Isten nevét minden cselekedetébe, de azért pietista túlzásoktól tartózkodik. Később az államról való elavult fölfogása tűnt fel igen kellemetlenül. A modern alkotmányosság tanaihoz szokott fülnek igen sértően hangoznak az oly kijelentések, a melyekkel régi imperatorok elvét a »sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas« és a »suprema lex regis voluntas«-féle elveket újból állami elvekké akarta deklarálni; de mélyen sértők az oly kijelentések is, a melyekben arról beszél, hogy a neki ellenszegülők táborát szét fogja zúzni. Igen különösen hangzik, ha egy uralkodó a XIX. század végén nyíltan követeli, hogy közgei egy bizonyos esetben (a Heinze-pörről volt szó), pressiót gyakoroljanak a bíróságokra oly irányban, hogy ezek azonnal a megengedett büntetések maximumát alkalmazzák. A császár egész eljárása azt a benyomást teszi, mintha ő egymaga szembe akarna szállni a modern politikai életnek, demokratikus eszmék felé való haladásnak. Hogy absolutista hajlamait a közjó szolgálatába állítja, hogy nemes becsvágya és kötelességérzete biztosítékot nyújt arra, hogy ő saját hatalmával személyes érdekei kedvéért visszaélni nem fog, az csak némileg enyhíti azt az aggodalmat, a melyet a modern állami eszmék híveiben egész fellépése kelt.

Így II. Vilmos egész lelki és szellemi világával, egész gondolkodásmódjával egy nagy anachronismus benyomását teszi. Mintha valamely régi római imperator kelt volna fel halottaiból, ki saját mindenhatóságáról és hatalmának isteni eredetéről valóssággal mystikus fogalmakat alkotva magának, arról álmadozik, hogy újjá fogja alkotni a világot és elérhetetlen nagyságra fogja emelni saját birodalmát: ki nem is egy imperator dicsőségére áhítozik, de egyesíteni kívánja magában Caesar hadvezéri hírét, Augustus bölcsességét és Constantin vallásos lelkesedését. Ezeknek az imperatoroknak kora lejárt s II. Vilmos sem fogja a világot újjá alkotni. Mindazok a tüzes ambíciók, a melyeket lelkében rejteget, eddig javarészt ékes, de terméketlen beszédekben és lázas, de szintén terméketlen tevékenységben emésztődtek fel. Lesz-e alkalma kvalitásainak előnyös oldalait az ily egyénekre nézve kedvezőbb rendkívüli viszonyok között kifejezésre juttatni, az a jövő titka.

Spectator.

TUDOMÁNYOS SZEMLÉK.

Első sociologiai tanfolyam Magyarországon.

Az orthodox társadalomtudomány örei ne ijedjenek meg. Az észjogi Capitolium libái még ráérnek a gágogással. Az egyetemet nem fenyegeti veszély; a hír, melyet itt feljegyezzünk az ország egy távoli városából jön. Szerkesztőségünk tagja a mármharosszigeti jogakadémia érdemes igazgatója dr. Pap Tibor ebben a félévben a *sociológiából* collegiumot hirdetett, melyet meg is tart a hallgatóság állandó, éber figyelme mellett. Mint a cursus egyik hallgatója lelkes levelében nekünk írja, az érdeklődés e felolvasások iránt oly nagy, hogy büntetésszámba ment, ha Pap tanár a beiratkozást nem fogadta el valakitől. Az előadások állandóan 80—100 főnyi hallgatóság előtt folynak, sőt az akadémián kívül állók is engedélyt kérnek a tanfolyam hallgatására. Pap tanár célja e félévben főleg a sociologia körét, módszereit és főirányait megismertetni.

Talán mondanunk sem kell, hogy Pap Tibor vállalkozásának nagy jelentőséget tulajdonítunk és abban az idők jelét látjuk. Egy szellemi szükséglet csak nagy nehezen tud magának utat törni a régi gondolatirányok torlaszai közepette s ép ezért minden lépés előre méltán számíthat a küzdők rokonszenvére és a Pap Tibor cursusa egy ilyen lépés előre. Sot van egy szempont, mely a mármharosszigeti sociologiai cursusnak az egyéni kezdeményezésnél nagyobb jelentőséget ad és ez az, hogy a közoktatásügyi kormány a szabály szerint bejelentett collegiumot approbálta. A magyar közoktatásügy legfelsőbb fóruma tehát nem osztja a budapesti egyetem jogi karának néhány év előtt hozott azt a határozatát, melylyel a sociológiát nem létezőnek jelentette ki.

. . . *E pur si muove !*

—r. —r.

A járadékbirtok.

A járadékbirtokok rendszere és alkalmazása Magyarországon. Írta: dr. Fellner Frigyes. Előszóval ellátta Hieronymi Károly. Budapest, 1900. Franklin-társulat.

I.

Azok a tudományos elméletek és gyakorlati javaslatok, a melyek a földbirtok-megoszlás czélszerű arányosítására vonatkoznak, napjaink-

ban az egész világon mindenütt élénk érdeklődéssel találkoznak: hazánkban pedig az általános szociális-politikai eredményeken kívül még a magyarság faji terjeszkedésének érdekei is kombinációba kerültek a földbirtok-politikának a fejezetével.

Azok a kedvező eredmények, a melyek a porosz járadék-birtok-törvény végrehajtása nyomán mutatkoztak, a Magy. Tud. Akadémia figyelmét már pár évvel ezelőtt reá irányozták arra, hogy hazánkban miféle gyakorlati eredmények kilátásaival kecsegtetne a járadék-birtok-rendszer nagy arányú alkalmazása s e kérdésre egy nem egészen meddő pályázat után, ismét kítűzte az Ullmann-pályadíjat. E mellett pedig néhány hóval ezelőtt egyik szorgalmas közgazdasági írónk s folyóiratunk munkatársa, Fellner Frigyes dr., ugyané tárgyról részletes tanulmányt bocsátott közre. Mi ez alapos munka nyomán kívánunk a kérdéssel foglalkozni.

Szerző a bevezetésen kívül három részre osztva tárgyalja anyagát; az első rész (11—42. lap) a járadék-elvnek és alkalmazásának fejtegetésével, a második rész (43—128. lap) a külföldi járadék-birtokrendszerek ismertetésével és végre a harmadik rész (129—203. lap) a Magyarországon való alkalmazhatóság gyakorlati kérdéseivel foglalkozik.

A járadék-elv kifejtésénél *Justus Moser* prioritását megállapítva, *Rodbertus-Jagetow* nyomán ismerteti az elméletet, a melynek alap-tétele az, hogy a mezőgazdasági üzemben levő földbirtok *nem tőke*, hanem *járadék-alap* és mint ilyen csak járadékot, nem pedig tőkét, vagy tőkerészleteket szolgáltatót. Ennélfogva helytelen eljárás a föld-birtokot tőkeadóssággal terhelni, mert a földbirtok, mint járadék-forrás, a tőke visszafizetésére irányuló követelésnek nem tehet eleget. A földbirtok megterhelésének egyedül megengedhető alakja tehát csakis a járadékadósság lehet. A földbirtokra vonatkozó összes jog-ügyletek csakis a hozadékérték szerint volnának rendezendők s helytelen dolog az, hogy a mi jogrendünk a földbirtokra tőkeminőséget kényszerít, a midőn a hozadéknak a folyó kamatlábbal számított tőke-értékét a föld értéke gyanánt fogadja el.

A következő szakaszban a járadék-elvet kritizálva Zuns, Brentano, Conrad, Knies és Buchenberger nézetei alapján kimutatja Rodbertus elméletének némely tévedését s következményeinek ellentmondásait, megállapítván közben a járadék-birtok fogalmát.

A *járadék-birtok* e szerint olyan mezőgazdasági fekvőség, melynek tulajdonjogi megszerzése nem pénztőke fizetése, vagy tokejel-zálogjog engedélyezése, hanem évi járadék szolgáltatása ellenében történik. A tőkejelzálogadósság és a járadékjelzálogadósság mellett történt földbirtok-vásárlás csakis abban a jogi bánásmódban különbözik egymástól, a melyben a vételár az ügylet megkötése után részesül; az előbbi esetben az új tulajdonos, illetőleg az adós, tőke-hátralékkal tartozik, az utóbbi esetben pedig csak járadék-részlettel lehet adós, a mi azt jelenti, hogy az egész vételár, vagy az egész adósság soha sem lehet egyszerre esedékes. A járadékot a hitelező nem mondhatja fel, az adós azonban megválthatja azt.

A járadék-birtokok rendszerének megalkotásával egyszerre gon-

doskodni kell olyan bankszerű közvetítésről is, hogy a hitelező a járadék mai napra leszámított értékét akár készpénzben, akár *pénzzé* tehető járadéklevelekben megkaphassa. E közvetítés nélkül a járadék-birtokok rendszere nagyobb arányú elterjedésre egyáltalában nem számíthat.

A könyv második részében megismerteti a szerző a porosz és az angol járadékirtokrendszereket s az osztrák javaslatokat; a tényleges eredmények közül csupán a porosz járadékirtokalapítások érdemlik meg a figyelmet. Az 1891. július 7-iki törvény életbe léptetése után 1898. december 31-ig (6 $\frac{1}{2}$ esztendő alatt) 86.447 hektár (=150,210 kat. hold) területű földbirtokból 7824 járadék-birtokot alakítottak s ezek vételára 15,20 millió márka tőke és évi 2.059,819 márka járadék volt. 4%-os tőkésítéssel számítva, a vételár tőkeequivalense 66,7 millió márka s így egy hektár átlagos vételára 776 márka (1 kat. hold = 527 korona). Az eladók kaptak 10,77 millió márkát készpénzben, 46,21 millió márkát járadéklevelekben; a vevők viszont az első berendezésekre 3,44 millió márka járadéklevél-kölcsönben részesültek. A járadékirtokok 84%-a 2 $\frac{1}{2}$ —25 hektár (= 4V2—43 $\frac{1}{2}$ kat. hold) terjedelmű, a határon alul marad 7%, meghaladja pedig azt 9%. A járadékirtokokon együttvéve, 4%-os tőkésítéssel számítva, 58,11 millió márka adósságteher van, a mi a becsérték 87,66%-ának felel meg.

Angliában a *Small Agricultural Holdings Act* nevű járadék-birtoktörvény 1892 október 1-én lépett életbe s alig 90 kat. holdnyi birtokátalakítás után, mint teljesen sikertelen rendelkezést, 1894-ben hatályon kívül helyezték azt.

Ausztriában a kormány 1893-ban a járadékirtokok és a mezőgazdasági szakszövetkezetek alapítására vonatkozó két törvényjavaslatot egyszerre terjesztette a képviselőház elé, de 1895-ben kénytelen volt azokat visszavonni.

Ezek után következik a külföldi törvényhozási alkotások beható méltatása, majd pedig a magyarországi alkalmazhatóság tárgyalása. Szerző szerint hazánkban a járadékirtokok rendszere egyfelől a *földhite*l bajait enyhíthetné, másfelől pedig a *földbirtok-politikának* lehetne hatalmas faktora. Háromféle módon is megállapítván a magyar földbirtok adósság-terheit, azt a véleményét fejtegeti, hogy a járadék-irtokok alakítására bizonyára elegendő földet fognának ajánlani s az eladósodott közép- és nagybirtokosok készségesen felhasználnák az alkalmat arra, hogy megterhelt birtokaiknak egy részét járadék-irtok-alapításra átengedvén, ennek ellenértékével adósságaikat törlesztenék s üzemi tőkájukat gyarapítanák. Állítja továbbá, hogy a járadék-irtokok alakítása a telepítési törekvéseket is előmozdítaná. Végre a járadék-irtokok szervezésének teendőit tárgyalja nem sok szerencsével és minden eredetiség nélkül.

Ez a gazdag irodalmi és tapasztalati anyag szabatos jogi fel-fogással és helyes gazdasági érzékkel van tárgyalva s általában kevés fontosabb ellenvetésünk van az egyes részletekkel szemben. E kifogások is inkább a járadékirtokok elmélete s csak kisebb részben szerzőnk munkája ellen szólnak.

Először is a gyakorlati életben egyszerűen nem állhat meg a tőkeadósságnak és a járadékadósságnak alapelvei között kiélesített különbség. A föld járadéka t. i. nem állandó valami s ha azt bármely időpontban határozott összeggé nyilvánítjuk, akkor már eltérünk a járadék-elv alkalmazásától, a melynek következetes keresztülviteléhez az lenne szükséges, hogy a termésnek tényleges, vagy legfeljebb ennek átlagos mennyisége legyen az évi járadék s az ár-hullámzás kockázatát a hitelező viselje. Mivel azonban ez sem közvetlen ügyleteknél, sem bankszerű, vagy akár állami közvetítésnél nem vihető keresztül; világos dolog, hogy a járadékbirtokok alakítása épen olyan tőkeegyenérték-megállapítást von maga után, mint akármely más földbirtokvásárlás. Az egyetlen különbség a járadékadósság felmondhatatlansága és megválthatósága. A jogügyletek alakításait kiküszöbölve, az egész járadékbirtok-rendszer összezsugorodik a felmondhatatlan, de megváltható tőkeadósság csupasz tényéré.

Nem fontos ugyan, de azért legyen szabad felemlítenem a szerzőnek azt a túlzását, a melylyel az örökbérletről azt állítja, hogy az visszaállítaná a jobbágyrendszer röghözkötöttségét. Először is a jobbágyrendszer magában véve még nem a röghözkötöttség állapota; ez amannak járulékos, de nem szükségképeni s nem is mindenkor vonása volt a múltban. De meg másfelől mihelyt az örökbérlet átruházhatósága törvénybe kerül, attólfogva a szabad forgalom az örökbérlet keretében épen úgy, mint a járadékbirtokok rendszerében a gazdasági tehetőség diszpozícióitól függ. Ezzel azonban nem az örökbérlet mellett akarunk lándzsát törni, mert ezt ma már csakugyan nem érdemes dédelgetni, de hogy miért nem, annak kimutatásával szerző adósunk maradt.

Részletesen és alaposan tárgyalja szerző a mi telepítési politikánk sikertelen kísérleteit, csupán a legfontosabb hibát, a rossz földeknek fölcsigázott vételárát nem említi diagnózisában. A porosz telepítéseknek sikereit az adminisztráció jóságán kívül egyfelől a nagy állami készpénztőke, másfelől pedig a német paraszt szívós szorgalma és gazdasági erkölcsi biztosították; nálunk pedig mindezek hiánya akadályozta ezt.

Mi a járadékbirtokok rendszerében a tőkeelhelyezkedésnek egy új formáját látjuk; általában csak örülhetnénk a kifejlődésének, mert a tőkék áttelepülésére nézve az ügyletek differenciálódása olyan, mint a közlekedési rendszerben a hajózható csatornák hálózata. Súlyos aggodalmaink vannak azonban a gyakorlati keresztülvitel iránt; nevezetesen félünk az elmaradhatatlan »*polgári hasznok*« nagyságától, a közigazgatási beavatkozástól s a bankok nyereségeitől. Hogy ilyen nagy arányokban végrehajtandó gazdasági reformra a siker kilátásával vállalkozhassunk; ehhez igen fejlett *gazdasági autonómia*ra volna szükségünk, pedig a mi autonómiánk, még közigazgatási feladatait is csak nyögve bírja.

Mind e kifogásaink daczára azonban Fellner dr. munkáját háttározottan tudományos és irodalmi nyereségnek tartjuk. Melegen ajánljuk is a szakközönség figyelmébe, a legillendőbb szerénységgel

jegyezvén meg azt, hogy ilyen kiváló szakíróval szemben, a milyen a mi t. munkatársunk, nem merészeltük a magyar stílus jogait hangoztatni. A középiskolák határain túl az ilyesmit nálunk rossz néven veszik: legyünk hát bölcsek s nyugodjunk meg abban a páratlan állapotban, hogy a magyar írónak egyáltalában nem szükséges magyarul tudnia.

Zigány Zoltán.

II.

A modern gazdasági életnek nagyarányú fejlődése hozza létre azokat az áramlatokat és ellenáramlatokat, a melyek észrevétlenül átalakítják az összes életviszonyokat. A nélkül, hogy ugyanazon erő működését megtudnánk állapítani, egymástól látszólag különböző pontokon kezdik szétfeszíteni a jogi szabályozás kapcsait. Az egyoldalú óriás tökeösszehalmozódás, a szabad verseny s az egyéni tulajdon rendszerében megjelenik a mindent magába felszívó nagyipar és nagybirtok. És az uralkodó rendszernek ez a természetzerű fejlődése, a mely az apró existenciák ezreit és ezreit megsemmisítéssel fenyegeti, létrehozza azt az ellenáramlatot, mely a fejlődés kiáltó ellentétéin segíteni hivatva van. Ugyanannak az erőnek működése, ugyanaz a gazdasági áramlat az, a mely a kisiparnak és a kisbirtoknak megvédésén dolgozik. A gazdasági törekvéseknek célja azonos mindkét irányban. Az iparosnak szüksége van a gépre, a földművesnek a földbirtokra, hogy munkáját gazdaságilag önállóan értékesíthesse, minthogy pedig úgy az egyik, mint a másik képtelen arra, hogy a gépért, a földért szükséges pénzüsszeget egyszerre szolgáltatassa: módot kell találni a vevő és eladó érdekeinek kiegyenlítésére. Módot kell találni arra, hogy az iparos, a földműves teljes hatalmi körébe vonhassa a szükséges eszközöket s az eladó, míg nem jut az általa szolgáltatott áru árához, védelemben részesüljön. Itt jutunk el a jogi kérdéshez, mely a *részletügylet* és a *Járadék-birtok* látszólag egymással összefüggésben nem álló problémáit veti elénk. Látszólag mondjuk, mert tényleg itt csak egy probléma van. Eltekintve az ingó és ingatlan dolog természetéből folyó különbségektől, csak a tulajdon kérdésének megoldásáról van szó. Miként lehetséges a mai jogi rendezés szerint, hogy a dolog a vevő tulajdonába menjen át a nélkül, hogy az egész vételárat ki kellene fizetnie. A modern jogrendből ki van küszöbölve az osztott tulajdon, a középkori jogélet fő formája s a ma uralkodó római jog szabályai úgy látszik felmondják a szolgálatot; legalább a római jogelvek szigorú alkalmazása mellett ezt a kérdést megoldani nem lehet. Pedig a gazdasági élet mind sürgősebben követeli a jogi megoldást. Szükséges, hogy a jogi tudás minél behatóbban foglalkozzék a gazdasági fejlődés által teremtett új helyzettel; a jogi szabályozás előkészítésének, esetleg egy új megteremtésének szüksége pedig annál nagyobb, minél inkább kétségtelen, hogy a megindult gazdasági áramlat elől kitérni nem lehet s a római jog mindig készen álló sémáihoz hiába fordulunk segítségért.

Fellner munkája nemcsak a közgazdákat, agrárpolitikusokat

érdekli, hanem a jogászokat is. A járadékirtok gazdasági kérdéseivel ezúttal nem foglalkozunk, annak nagy gazdasági, társadalmi, nemzetiségi jelentőségét vitassák meg az illető szakkör emberei, ellenben kell, hogy megnézzük az érintkező jogi kérdéseket s tisztán magunk elé állítsuk a megoldandó problémákat. Szerző munkájának első, elméleti részében adja a járadékirtok meghatározását. Ezt a részt érdekesen vezeti be *Hieronymi* előszava, melyben a 48 előtti földbirtokjog állapotát elemezvén, módot nyújt azon összefüggés megállapítására, a mely a járadékirtok intézménye és a régi földbirtok-jogviszonyok között kimutatható. A szerző fogalom meghatározása szerint járadékirtok az olyan mezőgazdasági fekvőség, melynek tulajdonjogi megszerzése nem adásvételi ár, nem pénztőke fizetése vagy tőkejelzáloghitel engedélyezése, hanem évi (pénz- vagy pénzben kifejezett gabona-) járadékszolgáltatása ellenében történik. A járadékirtok pedig a járadékulven épül fel, mely megfelel a mezőgazdasági földbirtok járadékforrás természetének, a mint azt Rodbertus elmélete kifejti. Kétségtelen és azt mindig szem előtt kell tartanunk, hogy a járadékirtok-tulajdonos nem osztott tulajdont szerez, mint az örökhaszonbérlő, hanem a megszerzett föld kizárólagos tulajdonosa lesz, a kit mint ilyent a tulajdonos minden joga megillet. A tárgynak ezt a világos és precíz meghatározását visszük magunkkal a munka legeslegelejéről. Mert nem kísérjük végig a szerzőt az ezután következő, de első sorban a közgazdákat érdeklő, igen tanulságos részeken. Itt rajzolja ugyanis a szerző azokat a törvényhozási mozgalmakat, törekvéseket, a melyek a külföldön megindultak, hogy a járadékirtok intézményét megvalósítsák. Szerző nemcsak kimerítően leírja az összes jelenségeket, hanem a tényleges eredmények meggyőző kritikájával önállóan jelöli ki azokat az okokat, a melyek közreműködtek, hogy Poroszországban a járadékirtok intézménye felvirágozott, Angliában elenyészett és Ausztriában a reá vonatkozó legkezdetlegesebb kísérletek is teljesen meghiúsultak. Utaljuk az érdeklődő olvasót a munkának Magyarországot illető azon részeire is, a melyekben a magyar föld megterhelésének és eladósodásának megdöbbenő képét mutatja be a tanulmány. A statisztikai levezetések s kombinált számítási műveletek világosan és kérlelhetetlen logikával győznek meg szerző gazdasági igazságainak erősségéről és komolyságáról.

Es így elértünk a munka utolsó fejezetéhez, a járadékirtok szabályozásának és szervezésének kérdéséhez, mely bennünket legközelebről érdekel. Ez az a rész, a hol a szerző tanulmányának mintegy végső eredményeit állapítja meg, a hol levonja az intézmény külföldön szerzett tanulságait s értékesíti de lege ferenda adott tételekben.

Ha tehát a járadékirtok jogrendszerünkben elhelyezést nyer, úgy földbirtok tulajdonjogilag nemcsak vételár tökefizetés ellenében lesz szerzhető, hanem a földbirtokot dologilag terhelő tartós járadék szolgáltatása mellett is. Azt a kérdést, hogy a járadék milyen alakban fizetendő, pénzben vagy gabonában, szerző akként oldja meg, hogy a járadék kikötésének módját a felek rendelkezési szabadságára

hagyja, mert azok legjobban tudják esetenként érdekeiket megvédeni. A járadékot a járadékfizetésre kötelezett járadékirtoktulajdonos szerződésszerűleg megállapított előzetes felmondási idő után bármikor egészben vagy részben megválthatja a törlesztési idő lejártá előtt. A járadékra vonatkozó jog a birtokátruházási szerződésből fakadó személyes jog lévén, dologi joggá alakítása a telekkönyv birtoklapjára való bejegyzés által viendő keresztül. Járadékirtok alapítható egy telekkönyvi birtoktest részeinek lejegyzése, vagy teljes felosztása, végül több kisebb birtok egyesítése által. A lejegyzés útján létesített járadékirtok adósságmentesen alapítandó. A járadékirtok terjedelmét szerző nézete szerint törvényben megállapítani nem kell, mert erre általános szabályt felállítani nem lehet.

A járadékirtok tartós fennállásának biztosítására azonban szükségesek még olyan intézkedések, a melyek a járadékirtoktulajdonos rendelkezési szabadságának bizonyos korlátozásait foglalják magukban. És itt- találkoznak azokkal az intézményekkel, a melyek már szorosan jogi megítélés alá vonandók. A járadékirtok sorsának ügy élők közt, mint halál esetére való védelmére szerző az elővásárlási jog kikötését, a feldarabolási és terhelési tilalmat, végül a törzsörökösödési jog megállapítását tartja szükségesnek.

Mint hogy a felsorolt intézmények közül a törzsörökösödés az, a mely megvitatás tárgyául irodalmunkban még nem szolgált, ezzel az intézménnyel foglalkozunk bővebben.

A járadékirtokkal a gazdaságilag kitűzött célt nem lehet megvalósítani a mai örökösödési jog mellett: a hagyatéki osztály során ugyanis a járadékirtok szétdaraboltnak az örökösársak között. Ezt van hivatva megakadályozni a törzsörökösödési jog, mely így a járadékirtok intézményének jogi complementuma lesz. A törzsörökösödés szerint ugyanis a járadékirtok egy örökös kezébe jutna, a ki aztán a többieket kielégíteni tartoznék. A törzsörökösödési jog rendszere nem lenne általánosítandó az egész földbirtokrendszerre, mert ez a tényleges földbirtokmegosztás conserválását jelentené, a mi éppen nem volna kívánatos a nagybirtoknál. Szerző a törzsörökösödés alapelveit a következő tételekben rakja le. Törvényes örökösödés esetén az örökösársaknak a törzsörökőssel szemben csakis a tiszta hozadék megfelelő részére felmondhatatlan járadék alakjában lehet igényük, a mely járadék tőkeértékét bankközvetítés útján kapják kézhez. A végrendelkező a törzsörökös személyét kijelölheti, ha ezt nem tenné, a törvényben megállapított sorrend lenne határozó. Az örökösársak kielégítésénél a járadékirtoknak nem az eladási, hanem a hozadéki értéke lenne alapul veendő. A tanulmány még részletes szabályokat állít fel a hagyatéki terhek elszámolására és rendezésére nézve. A most nyújtott vázlatos ismeretetés is tanúságot tehet arról, hogy szerző nem tekintette feladatát befejezettnek a jogi kérdések egyszerű felállításával és csoportosításával, hanem megkísérelte azoknak a mai jogrendbe beilleszthető megoldását is.

A járadékirtok intézménye a fenálló magánjogi rendszert a szoros értelemben vett vagyoni jogi és az örökjogi téren érinti.

A vagyoni jogban a tulajdon, az örökjogban a törzsörökösödés kérdése oldandó meg.

A tulajdon kérdésének rendkívüli nehézségeit ismerjük már az ingókra vonatkozólag; tudjuk, hogy a pactum reservati dominii elve milyen egyoldalúan és az igazságérzetet ki nem elégítően oldja meg, helyesebben kerüli meg a nehézségeket. Ez a római jogból kikölcsonőzött elv csak ideiglenesen segítette ki az új szabályozás híján lévő jogrendet. Az ingatlanoknál ott van a telekkönyv, a mely lehetővé teszi, hogy a járadékbirtok jelenlegi tulajdonosa, a vevő és a volt tulajdonos, az eladó közti viszonyt biztosabb alapokra fektessük. A járadékbirtok minőség feljegyzésével lehetővé válik az egymással szemben álló felek érdekeit megvédeni. A probléma azért nem veszít nehézségéből, ha végig gondoljuk azokat a következményeket, a melyek egy új birtokkategóriának a jogrendbe való beékelésével támadnak. Azután ott vannak a tisztán gyakorlati kérdések, a melyek az életben a legtöbb zavart okozzák. Pl. mi történjék akkor, ha a járadékbirtok tulajdonosa a járadékszolgáltatással adós marad? Az egész vételártóke vagy csak az évi járadékszolgáltatás lesz-e esedékes? Azt hisszük, helyesen construálja a szerző, hogy jogilag sohasem válhatik esedékessé az egész tőke, mert a tulajdonost nem tőkeadósság, hanem csak évi járadékszolgáltatás terheli. Hogyan szabályoztassék a járadékbirtok-tulajdonos kimozdítása, ha a járadékszolgáltatás általában véve veszélyeztetve van? Sokszor a legszebb jogi constructiók az életben a legkiáltóbb visszásságokra vezetnek; a jogelvek a végrehajtás aprólékos szabályain törnek meg s teszik illuzóriussá mindazt a jót, a mit a jogintézmények czéloznak. Oly országban, a hol a kötelezettségek nem teljesítésének jogi következményeit igen gyakran kell alkalmazni, óvatossá kell lenni a több éven át visszatérő szolgáltatások kikényszerítésében s nem lehet a törlesztés kimaradásához vagy rendellenességéhez szigorú következményeket fűzni.

Ha a járadékbirtok intézményét találóan nevezi a munka egy helyen modernizált örökhaszonbérnek: úgy mondhatnánk, hogy a törzsörökösödési jog nem egyéb, mint modernizált ágiság. Az ágiság intézménye végső elemzésben azon az elven épül fel, hogy bizonyos vagyoni (főként ingatlan) bizonyos családban maradjon s ennek az elvnek czélja, hogy bizonyos társadalmi osztály (az illető családok összesége) vagyoni létében conserváltassék. Az ágiságban van tehát egy tisztán családi elem s egy magasabb társadalompolitikai. A törzsörökösödés csak az utóbbi szempontnak felel meg: czélja egy bizonyos társadalmi osztály (közép- és kisbirtokosok) fenntartása. Az ágiságnak éppen tisztán családi eleme okozza, hogy a másik elem háttérbe szorul: a család kiterjedésével az örökségi osztályokkal a vagyoni mindjobban szét darabolatják s osztályfenntartó hivatását többé alig gyakorolhatja. És éppen itt van a különbség a törzsörökösödés intézményénél, mely nem engedi meg a vagyoni szétosztását, hanem azt egységében tartja meg. Kétségtelennek látszik előttünk, hogy e két intézményt nemcsak külső analógiák, hanem benső vonatkozások is egymás mellé állítják. E kérdések megoldásánál tehát azt hisz-

szük, hogy tekintettel kell lenni az intézmények közös alapjaira és ennek megfelelő szabályozására.

Szerző de lege ferenda nyújtott tételeit kellő mérséklettel és alapos körültekintéssel állítja fel: mindenesetre más kérdés az, hogy megtalálta-e az életviszonyok gyakorlatilag is kielégítő elhatárolásait. Ezen ismertető cikk kereteit túllépi ennek a kérdésnek beható tárgyalása. Az egész jogászvilág kötelessége, hogy a járadékirtok intézményének jogi feladataival foglalkozzék. Elismerés illeti *Fellnert* mindenesetre, hogy nem érte be a gazdasági jelenségek feldolgozásával, hanem a jogi vonatkozásokra is kiterjesztette vizsgálódásait és alkalmat nyújtott arra, hogy ez a nagy jelentőségű intézmény minden oldalról kellő megvilágításban részesüljön.

Dr. Illés József.

Házassági és házastársi jog.

A magyar házassági és házastársi öröklési jog. Írta: Jancsó György, a jog doktora, egyet. tanár stb. Budapest. Politzer Zsigmond és fia kiadása 1901.

A mióta dr. *Jancsó György* »A közszerzeményi jog« című jogászegyleti értekezésével (»Magyar jogászegyleti értekezések« i. kötet, 7. szám, 1882.) jogi irodalmunkba a házassági vagyonjog addig félve került nagy kérdéseit bevezette, hazai magánjogunk e legnehezebb materiájában ismételten találkozhatni munkálkodásának számos nagybecsű eredményével. Eltekintve a szaklapokban közzétett cikksorozatoktól, mint Önálló házasságjogi monographiája jelent meg a két kiadást ért »Magyar házassági vagyonjog«, majd a »Magyar özvegyi jog« és a Fodor-féle magánjog családjogi kötetében a házassági vagyonjog, együtt az 1894. XXXI. t.-cz. első nagyobb-szabású feldolgozásával; most pedig mindezeknek összefoglalásaképen, figyelemmel a gyakorlat időközi változásaira »A magyar házassági és házastársi öröklési jog.« Ha semmi egyéb sem szólna Jancsó tudományos érdemei mellett, mint e hosszú sorozat, akkor is a legnagyobb tisztelettel kellene olvasóinknak e hatalmas kötetet bemutatnunk, hiszen a Jancsó irodalmi agitatioira kelt bírálatok követőinek immár jelentékeny sokasága s a munkái hatásának következtében kimutathatóan sokat alakult birói gyakorlat, oly eleven pezsgést idéztek elő magánjogunk házassági vagyonjogi irodalmában, melyhez hasonlótl csak a törvényes örökösödés ági rendszerének irodalmában tapasztalhatunk. A mai házassági vagyonjogi irodalomnak két korifeusa van: Zsögöd Benő és Jancsó. Gyakran látjuk e két nevet szembeállítva. Zsögöd egyénisége a házassági vagyonjogi törvénytervezetben s az új magánjogi codificatio munkálataiban erősen az előtérbe nyomult, holott eszméi s fejtegetései tisztán azokon az alapelveken sarkaljanak, melyeket Jancsó »Házassági vagyonjogában« már irodalmi múltra hivatkozhatva hirdetett. S az a közös irányelv, mely úgy Zsögöd, mint Jancsó munkálkodását s tekintélyét meg-

becsülhetetlenné teszi, t. i. a legkifejezettebb nemzeties felfogás s régi jogunk értékes intézményeihez való szoros ragaszkodás: Jancsó legelső föllépésének »signum ad vincere«-je volt.

Nem azért tettük ez összehasonlítást, mintha hálátlan következtetéseket kívánnánk belőle levonni. De hangsúlyozzuk a mondotakat, hangsúlyozzuk nyomatékkal, mert a szóbanforgó munkát jelentőségét emeljük ki vele. Jancsó új könyve két nagy részre oszlik. Az első a házassági jogot tartalmazza; a másik a házastársi öröklési jogokkal foglalkozik. Az első rész első fele a házassági személyjog, vagyis a házasság létrejövetele és megszűnése szabályainak foglalátja, második fele pedig a házasság joghatályait tárgyalja személyi és vagyoni vonatkozásokban. A munka második részében három nagy jogintézményünk az özvegyi öröklés, a hitvestársi öröklés és az özvegyi jog nyert tüzetes feldolgozást.

Ismertetésünk során szemmel tartva a munka rendszerének adott vázlatát elsősorban a házassági személyjogi részszel foglalkozunk. A bevezető cím után, mely a házasság fogalmát adja, az eljegyzés (II.), házassági akadályok (III.), akadályok elhárítása (IV.), kihirdetés (V.), a házasságkötés (VI.), házasság anyakönyvezése és tanúsítása (VII.), érvénytelenség (VIII.), a házasság megszűnése (IX.), ágy és asztaltól való elválás (X.), külföldön kötött házasság és külföldiek házassága (XI.), büntető határozatok (XII.); és végül a házassági jog területi és időbeli hatálya (XIII.), következnek önálló címekként sorakozva a tárgyalás rendszerében. Annyi bizonyos, hogy a munka sokkal szélesebb rendszeri alapokon nyugszik, semhogy kézikönyvül szolgálhatna. Nemcsak terjedelmes fejtegetései, de a házassági törvény rendszerétől lényegesen eltérő tárgyalási módja is föltétlenül szükségessé teszik az olvasónak az anyagban való teljes tájékozottságot. Am ez a munkának ép a jó oldalai közé tartozik. Szinte közmondásossá vált t. i., hogy az 1894: XXXI. t.-cz. tökéletes alkotása törvényhozásunknak. Igaz, hogy pld. csak a gyám-gondnoksági törvény fogyatékságaival küzködő jogászvilágnak is csupa gyönyörűség számba mehet az 1877: XX. t.-czikkhez képest remekbe készült házassági törvénynek tanulmányozása. Hogy azonban az 1894: XXXI. t.-cz. sem ment az alapos suscusoktól azt mi sem bizonyítja inkább, mint a szaklapok nyújtotta házasságjogi cikkekcskének rengeteg mennyiségre szaporodott kérész-irodalma, mely egyes bírói ítéletekből nagy buzgalommal igyekszik magának tudományos tőkét kovácsolni s emellett valósággal eszményi messzeségbe marad el attól az ideáltól, hogy a bírói praxis figyelemmel kísérése mellett az időszaki tudományos sajtó hivatott a törvények hézagait, tökéletlenségeit feltárva a jövendő reformnak munkálatait előkészíteni.

E feladat megoldásában, még a legfejlettebb szakirodalomban is, egy nagyszabású rendszeres munkát úgy hat mint a csata hevében ropogó fegyvertűz közé dördülő öregágyú. — Ne írjunk azonban groteszk hasonlatokban nagyon is komoly dolgokról. Nem kell indokolás ahhoz, hogy egy mélyreható s széles rendszeri alapokra fektetett munka, mely egy egész intézménykört ölel fel magába, összehasonlíthatatlanul többet és jobbat nyújthat a detailok detail-

jaival foglalkozó cikk-irodalomnál. Jancsó könyve pedig csak rendszerének vázolásából is kitűnőleg: a szó szoros értelmében »nagyszabású« munkálat. Mellőzve, hogy véleményünk szerint helyesebb lett volna a tárgyalást az időbeli és területi hatály kérdéseivel kezdeni s hogy talán a büntetőhatározatok külön címbe való kiszakítása is az áttekinthetőséget nehezíti, mint legkiemelkedőbb fejezettel a házassági akadályok tanával kell kissé bővebben foglalkoznunk. — Ismeretes dolog, hogy házassági törvényünk bontó és tiltó akadályokat s a szabad beleegyezést kizáró okokat sorolja fel a házassági akadályok eszmekörében. Ide járulnak még a házasságkötés lényeges alaki kellékei is, melyeknek hiánya mint érvénytelenségek hatályában matrimonium non existens-re vezet. A bontó okok közül némelyek »*érvényesülnek*«, mások megtámadástól függően »*érvényesíthetők*«. Házassági törvényünk zavaros szabályozása e részben nyilvánvaló. S Jancsó munkájának nagy érdeme, hogy a házassági akadályok rendszertelenségébe rendszert öntött. Akadályi rendszerét nevezetesen így építi fel:

A) *Semmiségi bontó házassági akadályok*: 1. Cselekvőképtelenség, 2. vérrokonság, egyenes ágbeli sógorság, 3. impedimentum ligaminis, 4. élet ellen törés és 5. *házasságkötést lényeges alaki kellékhiány*. Ez utóbbinak azon bontó akadályok közé való sorozása, melyek önmagukban hatnak s önmaguk által hordozzák a tényleg megkötött házasság semmiségét: szellemes elhárítását foglalja magában a mindenképp egy alaptermészetű és joghatályú semmiségi bontó és érvénytelenségi okok érthetetlen dualismusának.

B) *Megtámadási bontó házassági akadályok*: 1. Fejletlen kor, 2. Húszéven aluli kiskor stb., 3. *Kényszer*, 4. *Tévedés*, 5. *Megtévesztés*. Itt szerző az u. n. szabad beleegyezést kizáró okokat osztotta be a házassági akadályok közé, a mi azért szerencsés gondolat, mert ezeknek joghatálya teljesen azonos akadályok joghatályával, melyek a házasságkötés érvényességét a megtámadási jog igénybevitelétől teszik függővé. Végül a harmadik csoportban Jancsó a házassági tilalmakat foglalja össze.

A könyv első részének második felében a házasság joghatályai tárgyalatnak. Az oroszlanrész a házassági vagyonjogra esik. A munka e része — eltekintve a fejlődő joggyakorlathoz simuló pótlásoktól — ugyanaz, mely a »Házassági vagyonjog« két kiadásában s a Fodor-féle magánjog V-ik kötetében már ismételt napvilágot látott. Ép ezért közönségük előtt eléggé ismeretes. Szerző házassági vagyoni fejtegetéseire bizonyára azzal a nyugodt írói öntudattal tekinthet, hogy tanításait a gyakorlat sok részben már rég elfogadta, a minden elismerésnél többet jelent s a tudományjog jogforrási minőségének szolgál igazolásául. Legkiemelkedőbb része a házassági vagyoni jogi fejezeteknek kétségtelenül a közszerzemény intézményének tárgyalása. Manapság is úgy vagyunk ezzel a túlon-túl gyakorlati jelentőségű intézménnyel, hogy a quid juris kérdésében egészen egyéni meggyőződés dolga, mi legyen a közszerzeményi jog. Forrásaink jus proprietatis coacquisitionis, viduae coacquistriceus seu proprietariae stb. kitételei semmiesetre sem adnak a közszerzeményi

jog jogi természetére nézve megnyugtató útmutatást, mert hogy az sem a tulajdonnal, sem a tulajdonközösséggel nem azonos az egész intézmény structurája bizonyítja. Jancsó az eszmei jogközösség categoriáját állítja fel megoldáskép s annyi tény, hogy valami speciális házassági vagyoni jogi különlegességben kell a közszerzeményi jog jogi természetének rejlenie, mert bármily tetszetős és stricte jogászi az a Zsögöd-féle felfogás, mely a póttörvénykönyv-tervezetében is kifejezésre jut, hogy t. i. a közszerzeményi jog nem egyéb pusztán kereseti igénynél bizonyos és »közszerzeményi« jellegű szerzemények jogközösségbe bocsátása iránt, de lege lata semmi módon sem igazolható s a positiv jogi ellenérvek egész táborával áll szemközt. A mai jog szempontjából dönteni el a közszerzemény jogi természetének kérdését azért igen fontos dolog, mert ettől függ, hogy az intézményhez fűződő egyéb kérdések, mint pl. különösen a házasság alatti jogviszony, hogyan fognak megoldatni. Jancsó »közszerzeményi eszmei jogközösség«-nek megvan az a jeles tulajdonsága, hogy azzal a közszerzemény minden intézményi jelenségét erőszakos jogász-művészkedés nélkül tisztán és világosan meg lehet magyarázni. Nem így a »jus ad dandum-féle felfogással, mely a szerzeményi közösségtől minden dologi hatályt megtagadva, pusztán kötelmi közösséget lát abban. Csak arra az esetre kell gondolnunk, midőn gyermek nem létében a túlélő az elhunyt házastársának közszerzeményét a hitvestársi öröklés alapján előöröklí. Helyzete ilyenkor mindenestre »művésziileg jogászi« módon alakul. Örököl t. i. egy igényt, mely önmagával szemben arra irányul, hogy bizonyos dolgokat jogközösségbe bocsásson — önmagának. Aztán önmagával szemben keli a megtörtént jogközösségbe bocsátás után a közösséget felbontania a végre, hogy a szóbanforgó javak egyik felén közszerzeményi czímen, másik felén meg hitvestársi öröklés czímen nyerhessen tulajdont stb.

Egyébként a házassági vagyoni jogi fejezetek mindenikén végigvonul szerző specificusan »magyar jogász« egyénisége s különösen szembeszökő ez ott, hol a hiányos törvényi intézkedésekből az egyes intézményeket a jognak szellemét kutatva igyekszik kikerekíteni.

A könyv második nagy része a házastársak öröklési jogát tárja elénk az özvegyi öröklés, özvegyi jog és a hitvestársi öröklés intézményeiben. Szakemberek előtt közismert dolog, hogy különösen az özvegyi jog körében mennyire hemzseg gyakorlatunk és irodalmunk az ellentétek és véleményeltérésektől. Bizonytalan a helyzet az özvegyi öröklést illetőleg is, mely intézmény ellen csodálatos animozitás tapasztalható, nem ugyan az esetenként érdekelteknél, hanem az irodalmi körökben. Szeretik elavultnak tekinteni s kevés közjegyző van az országban bizonyára, ki hagyatéki tárgyalások alkalmával az özvegyi öröklésre a felek figyelmét felhívna. Pedig a bármikor szerzett ingóságokban egy gyermekrészig való tulajdoni czímen való öröklés sok esetben éppen nem tekinthető jelentéktelennek. Jancsó még azt is vitatja, hogy az ötvenen aluli ménes felére vonatkozó özvegyi örökösödés szintén érvényben lévő jogszabály volna, ám e részben azoknak adunk igazat, kik az özvegyi

örökösödés mint csak *ingókban* való örökösödésnek intézményi ratiójából indulva ki, elavultnak mondják ezt az öröklési esetet, mert az ingó és ingatlan közti megkülönböztetés mai nap oly szempontokon alapszik, melyek kizárják azt, hogy az 50-en felüli ménes a régi felfogás szerint ingatlannak volna tekinthető.

Úgy e második részben, mint az elsőben közös jellemvonása Jancsó munkájának, hogy a tárgyalt intézmények legtüzetesebb fejtegetése mellett a jegyzetekben valóságos anyaggyűjteményt is nyújt. E jegyzetek melyek sokszor a részletkérdések főfejtését s általában véve a szövegben közöltek legkiterjedtebb indokolását is magukban foglalják szerző munkáinak, korábbi ismertetéseiben gyakran megrovattak azon a czímen, hogy a munka tanulmányozását, s a de lege lata és de lege ferenda szempontok párhuzamos szemmel-tartását megnehezítik. Am ezzel szemben ismételten arra hivatkozunk, hogy Jancsó könyvét csak az vegye kezébe, ki a benfoglalt anyagot jól ismeri, különben szerző sokszor hajszálfinom distinctioin sarkalló fejtegetéseivel s a részletek legmélyébe ható eszmemenetével soha sem lesz tisztában.

A könyvet tartalmához méltó külalakban a *Politzer Zsigmond és fia* czég adta ki. A könyv végéhez csatolt betűrendes tárgymutató átnézését felette megkönnyíti. Terjedelme összesen 1026 oldal; ára 15 korona. —yb.

Egy olasz sociologiai folyóirat.

A »*Rivista italiana a die sociologia*« az elmúlt évvel negyedik évfolyamát zárta be. Ugyanaz a szükségérzet teremtette meg, mint a mi szemléket: a sociologia a létező tudományos orgánumban nem talált képviselőre, csak ellenségre. E rövid négy év alatt nagy sikereket ért el, melyekre büszke lehet s a melyek nekünk is buzdítást adhatnak a további kitartó munkára. Ellenségeinek támadása elnémult, a kicsinylők mosolygása eltűnt és az olasz folyóirat egy nagy nevű munkásgárdára és egy kiterjedt művelt közönségre támaszkodik.

Az előttünk fekvő negyedik évfolyam gazdag tárháza az érdekes tanulmányoknak és gondos kritikáknak. A sociologia minden vonatkozásában alapos művelőkre talál benne a külföldi és olasz tudósok köréből. A sociologia tarral o ni körét és módszereit érintő vita-kérdésekre nézve figyelmetérdemlő czikkeket olvastunk *Durkheim*-től és *Schiattareila*-tól Egyes elméleti kérdésekre vonatkozó tanulmányok közül kiemeljük *Westermarck* cikkét a szokások és a törvények erkölcsi eleméről, a *Resta De Robertis*-ét a társadalmi lélektan realista felfogásához, a *Pinza*-ét a primitív szertartások továbbéléséről a magasabb civilisatiókban, a *Gumplowicz*-ét, a társadalmi suggestióról, a *Baratono*-ét a vallási érzelem jövődjéről s végül a *Sergi* professor jeles cikkét az automatismusról a politikai és társadalmi functiókban, melyet jelen számunkban olvasóinknak is bemutatunk.

A gazdasági vonatkozású értekezések között felemlítjük *Tangorra* gondos tanulmányát Macchiavelli közgazdasági felfogásáról. Az ethnographiával és a demographiával összefüggő kérdések köréből szintén találunk nagyobb cikkeket. Így *Puini*-ét a tibeti házasságról, a *Sitta*-ét az argentiniai köztársaság népességéről, a *Mazzarella*-ét, a férj helyzetéről a primitív családban, a *Curis*-ét a civilisatio első kezdeteiről Sardiniában.

A mi a szemlélt különösen becessé teszi, az gondos szemle-rovata, melyben olvasóit a legalaposabban tájékoztatja mindenről, ami a sociologia irodalmára vonatkozik. Csoportosan, világos áttekinthetőségben állítja össze mindazon újabb könyveket és cikkeket, melyek az általános sociológiára, a socialis elméletek történelmére és kritikájára, a társadalmi intézmények történetére, a civilisatio történetére, az anthropológiára és ethnographiára, a demographiára, a socialis lélektanra, a közgazdaságra, a társadalmi etikára, a jogtudományra, a politikai tudományra, a criminológiára, a socialis mozgalomra, a jelenkori socialis kérdésekre, a philosophiára és a sociologia rokontudományára vonatkoznak. E mellett egyes könyvek és cikkek beható ismertetése is található. —i.

A fajok eredete.

Die Descendenztheorie. Gemeinverständliche Vorlesungen über den Auf- und Niedergang einer naturwissenschaftlichen Hypothese. Gehalten vor studierenden aller Fakultäten von Dr. Albert Fleischmann, o. ö. Prof. der Zoologie u. vergl. Anatomie in Erlangen. Leipzigs Verlag von Arthur Georgia 1901. 274. oldal. Ára: 6 m.

Fleischmann e könyvében a laikus közönségnek is érthető módon kimutatni igyekszik, hogy a leszármazás elmélete, vagyis az az elmélet, hogy a különböző fajok egy közös őstől származnak, nemcsak be nem bizonyított, hanem tudományos kutatásokkal meg is döntött hipotézis. Szerinte az anatómia mindig csak határozott formák tanulmányozását teszi lehetővé és sohasem mutatja meg, hogyan alakult egyik faj egy másikká. A palaeontológia pedig eddigelé nem szolgált a leszármazás elméletének azokkal az átmeneti alakzatok felfedezésével, a melyeket ez az elmélet tőle vált. A leszármazás harmadik tanújáról, az állatok fejlődéséről is azt tartja Fleischmann, hogy inkább az elmélet ellen bizonyít. *Haeckel* híres biogenetikus alaptörvénye szerint ugyanis minden állat egyéni kifejlődésének során végigmegy azokon a fejlődési stádiumokon, a melyeken az illető faj az evolúció folyamán keresztülment. S *Haeckel* ennek következtében az egyéni fejlődés stádiumaiból visszafelé is következtet a faj történelmére. *Fleischmann* azt az elméletet is megdöntöttek mondja. Szerinte, nemhogy a tudomány évről-évre új bizonyítékokat szolgáltatott volna a leszármazás tanának, hanem ellenkezőleg évről-évre nyilvánvalóbbá tette annak hiányait, sőt ma már ott tartanánk, hogy teljesen ki van zárva, hogy az állatvilág őstörténelmére vonatkozólag valamit a jövőben is megtudhassunk. A biológusok be fogják

látni az őstörténelmi kutatások hiábavalóságát és abban fogják hagyni ezt a tudományos játékot.

Szerző főként *Haeckel* munkássága ellen kel ki nagy animóztatással. Kétségbe vonja tudományos jóhiszeműségét, és nem győzi eléggé helyteleníteni, hogy a darwinisták, főként *Haeckel*, ezeket az állítólag alaptalan hipotéziseket a nagy közönség elé vitték és mint igazságokat terjesztették.

A leszármazás elmélete helyébe mást nem állít szerző. E tekintetben igen szerény s másoktól is hasonló szerénységet követel. Az *ignorabimus* határait a fajok eredetének kérdésére is kiterjeszti.

S—ő.

Hajsza Pikler Gyula ellen.

Szemlénk zárta után keletkezvén, nem foglalkozhatunk jelentősége szerint azzal a minket és az egész modern Magyarországot közelről érdeklő s csak hajszaának nevezhető mozgalommal, mely a magyar bölcselkedés jelenleg egyedüli európai képviselője, Pikler Gyula ellen irányul. Mert hiba volna ennek a hajszaának jelentőségét kicsinyleni épen a haladók táborából. Ellenkezőleg oly eseménynek tekintjük azt, mely a jövő magyar történetírója kezében nagyobb kortfelderítő jelentőséggel fog bírni, mint lapjaink vezércikkei, vagy a képviselőház naplója. S kihüvelyezve az események rugóit fel fogja ismerni, hogy azok között tudományos motívumot hiába keres. A hajsza tisztán klerikális és reactionarius volt olyan urak által rendezve, kiknek tudományos készületlenségét csak érzéketlenségük múlja felül minden tudományos törekvéssel szemben.

Mert együtt volt az egész tisztelt társaság, kit oly jól ismerünk a történelemből s ki mint a Madách Adámja fel-feltűnik megváltozott costume-ben, de változatlan lényegben. Együtt voltak teljes számban: a szent pap szelíd mosolyával, a lelkes, erőshangszállú és üres koponyájú ifjú, a kevésbbé lelkes, de az ősi és átöröklött lumpolásban kikopott collégája, ki a hazafias és a vallási eszmék hangos hirdetése közben lelki szemei előtt egy jól menő ügyvédi iroda, vagy díszes állás körvonalait néma meghatottsággal szemléli, a tudományos haruspex elsatnyult agyával és terebélyes dogmaival, a hatalmas lakája egyképen tüzes nyelvével a rágalmak kürtölésében és a hízelgések osztogatásában ...

Igen együtt volt az egész tisztelt társaság... De hagyjuk. És szorítkozzunk csak a legkomolyabb szempontokra, a Pikler-ügy a közt legjobban érdeklő motívumaira. A *gondolat* — és a *tanszabadság* eszméje kell, hogy az egész ügyben az uralkodó szempont legyen. Bármint végződjék is a többi »szabadságjogok« kérdésében folyó tudományos harcz, az előttünk kétségtelen, hogy a gondolatszabadság elve egy absolut erkölcsi szabály jellegével bír. Nincs kor, nem jöhet idő, melyben a gondolatszabadság megszüntetése vagy korlátozása helyes társadalmi elv lehetne ép úgy, mint nem lehet soha helyes egészségügyi rendszabály a levegő oxigén tartalmának mester-

séges csökkentése vagy redukálása. Mert a haladás egyedüli alapja a gondolatok szabad kifejtésének a lehetősége, ahol ez nincs meg a visszaesés ép oly szükségképeni, mint az élet egy alacsonyabb fokra való leszállása olyan környezetben, melynek oxigéntartalma megromlott.

És ez nemcsak önkényes deductio, hanem történelmi tényekkel támogatott inductio is.

A múlt idők megmerevedett nagy társadalmainak kormányalkatát vizsgálva a sociologusok kimutatták, hogy az az esetek túlnyomó többségében a *theokratikus despotia* volt, a vallási alapon berendezett önkényállam, melyben a változás és az újítás lehetőségét az uralkodó osztály zsarnoksága meggátolta.

De nem is kell a messze múltba irányozni tekintetünket.

A közelmúltnak és a jelennek is megvannak a maguk még ékebben beszélő tanulságai.

Nagyon rövidlátó az, a kinek figyelmét kikerülné az a szinte kiabáló törvényszerűség, melyet Európa *legkatholikusabb* országai tüntetnek fel. Mindazon államok, melyekben a papság hosszú időn át uralkodó hatalom volt, a politikai és társadalmi pusztulás csalhatatlan tüneteit mutatják: Spanyolország, Portugália, Franciaország, Olaszország és Ausztria.

A klerikalismus psychológiája szükségkép az eszmék szabad érvényesülésének megszorításához vezet, mely ismét együtt jár az átlagos értelmi erő csökkenésével, az alkotási és alkalmazkodási képesség elcsenevésesedésével.

Nem is beszélve a klerikalismus rendszerének *nemzetgazdasági* hátrányairól, maguk ezek a velejáráó lelki betegségek biztosan aláaknázzák az illető társadalmak erejét.

Ezért nem lehet elég nyomatékosan a gondolat- és a tanszabadság elvét proklamálni. És hogy ne gyanúsíthasson valaki azzal, hogy *pro domo* beszélünk, egész határozottan kijelentjük, hogy hasonló szabadságot követelünk az ellenkező elvek számára is.

Ha ma egy mozgalom indulna meg *Kováts Gyula* professor ellen, ha őt ma egy másik Köpösdy úr felelősségre vonná az általa hirdetett tanokért, »mert ezek a képzelhető legnagyobb anachronismusok, mert egyesek tudományos lelkét mélyen sértik a vallási fanatizmus ezek a kitörései« mi ép oly határozottan állástfoglalnánk a tanszabadság mellett akkor is — bár alaposaknak találunk a tanár úr ellen felhozott vádakot — és hajthatatlanul a másik Köpösdy kizárását is követelnők az Egyetemről.

Az ügy másik jellemző szempontja maguknak a vádaknak az anyaga. Ez olyan vague, határozatlan, naiv, hogy az embernek akaratlanul a Sokrates és a Jesus elleni vádpontok jutnak eszébe. Szinte komikus, hogy komoly vezércikkírók nem tudnak bennük eligazodni. Az egyik nem mer határozottan támadni, a másik nem mer határozottan védeni, hirdetve azt a hihetetlen ignorantíát, mely tudományos kérdések tekintetében hazánkban uralkodik. Kezdenek Piklerre szinte mint »új tévtanok« megteremtőjére tekintem épen azokban a kérdésekben, melyekben olyan

eredményeket közöl, melyek több mint félévszázada, — ha modern formájukat nézzük, mert egyébként nyomaikat a bölcselkedés legkorábbi szakaiban feltalálhatjuk — úgy szólván a művelt emberek előtt közhelyekké váltak. Mert nézzük egészen közelről a két fővázat!

Mik azok a rettentő tanítások a vallásról? Nos semmi egyéb, mint a modern sociologia általánosan elfogadott eredményeinek közlése persze azokban a szűk, kivonatos keretekben, melyeket a jogbölcészeti cursus szükségessé tesz. Rövid összefoglalása annak, amit a vallás eredetéről tudunk: mint alkotta azt meg a primitív ember az adott viszonyok mellett nagy észszerűséggel álmokképei, az árnyék, a halál, a delírium és más olyan tények magyarázatára, melyeket a rendelkezésére álló ismeretek mellett másképp felfogni nem tudott; mint lett ez a tan az ősök cultusával karöltve, politikai és aesthetikai elemekkel vegyülve a kezdetleges társadalom hatalmas cementjévé; mint haladtak ezek a vallások az emberi szellem általános fejlődésével karöltve az abstractio és az egyetemesség irányában. Azután ismerteti előadásaiban a vallási rendszerek hatásait, óriási áldásos jelentőségüket az emberiség egész életpályájában ép úgy, mint a visszaéléseket, melyeket velük elkövettek. Ezek kapcsán igyekszik meghatározni a vallás jövőjét. És ezen a ponton is Pikler sokkal mélyebb gondolkodó, sem hogy ne látná azt a hatalmas szerepkört, melyet a vallás jelenleg is betölt, de egyszersmind azokat a rettenetes kizsákmányolásokat is, melyeket vele végezhvisznek, azokat a torlaszokat, melyeket hasznélvezői általa az emberiség haladása elé gördítenek. Kétségtelenül ezen fejtegetések folyamán a Pikler finom elméje sok újat és eredetit tud elmondani, de nagyban és egészben tanítása azonos a természettudományi kutatás világszerte elfogadott eredményeivel. Hogy a modern sociologusok mennyire képesek a vallás fontosságát méltányolni, példa rá az ultra-darwinista *Benjamin Kidet* ki mindenütt sensatiót keltett, de nálunk természetesen alig ismert könyvében az emberi haladás talán legértékesebb részét — véleményünk szerint ugyan tévesen — a vallás számlájára írja.

Hasonló áll a haza tekintetében hirdetett szörnyű tanokra nézve is. Miben állanak azok? Pikler azt hiszi — mind a legkülönbözőbb iskolákhoz tartozó komoly gondolkodók legalább $\frac{3}{4}$ része — hogy a jelenlegi nemzeti államalakulat — bármily hatalmas fejlődési fok is az a múlt alakzatokkal szemben — korántsem utolsó ideálja az emberiség haladásának. Ellenkezőleg, még ugyan a messze jövő homályában, de már is kivehető körvonalakban a gondolkozó szemei előtt kezd kibontakozni az a fejlettebb társadalmi fok, mely az emberiség békés cooperatióján épül fel. Az az egyetemes emberi társadalom, mely önző kiaknázási politika helyett az emberiség solidaritásának és a lehető legtöbb ember lehető legnagyobb boldogsága eszméjén fog alakulni s a melyben a tervszerű, bölcs, előre-látó vezetés mellett az összes emberi szükségleteknek a mainál végtelenül tökéletesebb kielégítése várható.

Ez nagy körvonalakban az az elvetemült tanítás, melyre a

nemzeti genius jó- és rosszhiszemű őrei hazaárulást kiabálnak. Persze a világbékéről elmélkedni szabad, persze a munkásosztály nyomoráról a választások előtt érzelmes vezércikkeket írni szabad: de megmutatni az utat, mely a távol jövőben a boldogsághoz elvezet olyan »sehonnaiság«, melytől a nemes hazafi utálattal fordul el.

Ez a Pikler tanár második bűne. Milyen kár, hogy nem az Egyház embere, akkor talán ma dús kanonoki stallumban áhítatos figyelem mellett prédikálhatna az »egy akolról és egy pásztorról.«

Bízunk a magyar közélet érettségében, a társadalom függetlenségében s mindenekfelett abban az ösztönszerű szövetségben, mely a jó, művelt és becsületes emberek között hallgatagon is fennáll s reméljük, hogy a Pikler Gyula ügyét annak fogják tekinteni, a mi: a nemzeti és emberi haladás küzdelmének.

Elemér Oszkár.

KORTÖRTÉNETI SZEMLE.

Sajátságos, de gyakran megfigyelhető jelenség, hogy valamely politikai párt egyik-másik akciójában mint ragadtatja magát a küzdelem hevében jóval túl azon a ponton, a melyet magának eredetileg józan fővel kitűzött. Mintha azért, hogy valamely nézetet sokszor ismét, önmagát hypnotizálná, lassanként hajlandóvá válik, kész veszedelmet látni ott hol eredetileg legföljebb hibát látott s hol mások még ennyit sem képesek látni. Tanulságos példa erre az »Adria« tengergőzhajózási társulattal kötött szerződés becikkelyezéséről szóló javaslatnak tárgyalása, a mely a magyar országgyűlés idejét egész április folyamán igénybe vette, mert a néppárt, jobban mondva a néppárt 2—3 tagja, ezt a szerződést nagyon rossznak találja s a maga igénytelen nézetét rá szeretné tukmálni az egész országgyűlésre. Hosszú beszédekben igyekeznek kapacitálni a többséget saját ítéletük helyes voltáról. Mintha csak azt a híressé vált írországi esküdbírószági tagot hallaná az ember, a ki napokig egymaga akadályozta meg a kívánt egyhangú verdikt meghozatalát és végre is bosszúsan felkiáltott, hogy ő soha életében nem látott tizenegy oly makacs s önféjű embert, mint a milyenek esküdtársai.

Részünkről semmiképen sem vagyunk képesek az »Adria«-javaslatnak akkora jelentőséget tulajdonítani, a mennyit az ellenzék néhány tagja tulajdonít neki, sőt nem is vagyunk képesek, az új Adria-szerződésben oly súlyos hibákat felfedezni, mint ők. Ellenkezőleg, a szerződés jó, sokkal jobb az eddiginél is. Ép ezért a néppárt agyonbeszélési kísérletének nagyobb fontosságot nem tulajdonítunk, az csak unalmas, de nem veszedelmes és így szükségtelennek is tartjuk, bővebben foglalkozni vele.

A külföldi államok között első sorban szomszédunk, *Ausztria* hívja ki figyelmünket. Először azért, mert mindinkább nyilvánvalóvá válik, hogy az új osztrák parlament csakugyan munkaképes, ha még meg is látszanak rajta hosszas betegeskedése nyomai és ha ezért egyelőre kíméletre is szorul. A parlament néhány kétes elemekből álló frakciója, — kivált a Schönerer-párt és Lueger hívei — ugyan minden ülésben produkálnak egy kis botrány-duettet, de a nagy pártokban már kiveszett az obstructió egyedül idvezítő voltába helyezett hit is látszik rajtuk, hogy dolgozni akarnak. A helyzetnek ily biztató reményekkel kecsegtető átalakulásán kívül azonban még egy különös ok is van, mely a figyelmet ezidőszertint Ausztriára tereli. A múlt héten ugyanis Ferencz Ferdinánd főherczeg az osztrák

császári és a magyar királyi trónok várományosa politikai nyilatkozatokat tett, a melyek nemcsak azért figyelemreméltók, mert a magas urnák első ily természetű nyilatkozatai, de tartalmuknál fogva is. A főherczeg ugyanis saját iniciatívájából elvállalta a katolikus iskola-egylet védnökségét s ezen egylet küldöttsége előtt kijelentette, hogy az egylet céljait és törekvéseit — kivált a római egyháztól való elszakadásra irányuló mozgalommal szemben, — helyesli és támogatni fogja. A katolikus iskola-egylet azonban nem pusztán katolikus vallási czélok érdekében alakult, de valósággal klerikális politikai hajszát folytat, úgy, hogy a főherczeg nyilatkozata nem pusztán theoretikus értékű véleménynyilvánítás, hanem inkább a politikai állásfoglalás benyomását teszi. Ha ez így van, úgy ez a nyilatkozat Magyarországra nézve sem lehet közömbös. Magyarország alkotmánya azonban mindenesetre elég erős arra, hogy az ultranontán törekvések rajta, bárhonnét jöjjenek is, hajótörést szenvedjenek s így az ily törekvések csak sajnálatos összeütközésekre vezethetnek, állandó eredményekre azonban nem.

A nemzetközi politikában az *olasz flottának Toulonban tett látogatása* okozta a legnagyobb feltűnést. Mióta a francia hajóraj oroszországi látogatásának oly mélyreható következményei voltak, — tudvalevőleg akkor pecsételték meg az orosz-francia szövetséget, — az ember hajlandó az ily látogatásoknak nagyobb jelentőséget tulajdonítani, mint a mennyit az ily pusztán udvariassági cselekmények tulajdonképen megérdemelnének. A touloni flottalátogatásnak is mindenesetre megvan a maga fontos nemzetközi politikai jelentősége s ha nem is jelenti Olaszország elszakadását a hármasszövetségtől és Franciaországhoz való csatlakozását, a mint ezt híresztelték, mindenesetre jelent annyit, hogy az a mélyen gyökerező ellenséges indulat, mely Franciaországot Olaszországtól oly soká elválasztotta, a múlt történetének lapjaira tartozik. A francziák gyűlölték Olaszországot, mert szerintük hálátlannak mutatkozott, mikor 1870-ben semleges maradt, megfeledkezve azon nagy szolgálatokról, a melyet Franciaország magának az olasz egység megteremtése körül szerzett. Még gyűlöltebbé változott Olaszország a francziák szemében, mikor Németországhoz csatlakozott s a hármasszövetségbe lépett, sőt ezen politikának főképviselőjét, Crispit, a francziák még ma is valóságos rossz démonnak festik. De időközben Olaszország a francziák szemében is megbűnhődött hibáiért: iszonyú vereségeket szenvedett Afrikában, elvesztette ottani gyarmatainak egy részét s Crispi is megbukott úgy, hogy Franciaország elégtételt kapott. Ha nem is maga szerezhette meg azt, de megszerezte neki a sors. Az olaszok iránti hangulat jobbra fordulását jelentette, mikor Franciaország kedvező kereskedelmi szerződést ajánlott fel Olaszországnak, később a két állam közötti viszony még inkább elveszítette hüvös-jellegét és most a touloni flottalátogatás következtében, határozottan szívélyes formákat öltött. Ennyiben áll a látogatás jelentősége, a mely elég nagy marad akkor is, ha az ember nem álmodozik mindjárt új szövetséges csoportulásokról.

A *francia* kamara különben kéthavi heves vita után elfogadta

az új egyesületi törvényt, néhány többé-kevésbé lényeges módosítással, a melyek még inkább hangsúlyozzák, hogy a törvény tulajdonképpen nem pusztán az egyesületi ügy reformját czélozza, de a klerikális törekvések meggátlására s a klerikálisok néhány főbástyájának megdöntésére is törekszik. Különben még sok idő fog eltelni, míg a javaslatból törvény lesz.

Oroszország márczius hóban belső válságban ment keresztül, a melyben — mint rendesen — az egyetemi hallgatók vitték a vezérszerepet. Az ily zavargások okai rendszerint igen jelentéktelenek. A fiatal emberek mindenütt, hol valamely nép el van nyomva, a szabadság harcosainak első sorában állnak s ez a hatalom tényezőiben bizalmatlanságot kelt a fiatalság legártatlanabb óhajaival szemben is. Rendesen Oroszországban sem kívánnak az egyetemi hallgatók többet, mint egy kissé szabadabb egyetemi szabályzatot, a vizsgarend némi megváltoztatását, az egyenruhakényszer eltörlését vagy egyik-másik professzor eltávolítását, de a hatóságok rendszerint a legjelentéktelenebb esetben is túlzott erélyvel lépnek fel, a minek legelső következménye az, hogy a fiatalság is még makacsabban hangoztatja követeléseit. Ez évben is hasonlóan jelentéktelen külső okok miatt tört ki az a mély elégtelenség, melynek gyökerei különben igen mélyen fészkelnek, de ez évben a zavargások komolyabbak voltak, mint az előbbi években. Február 27-én egy Karpovics nevű fiatal ember rálött Bogolyepoff orosz közoktatásügyi miniszterre, ki Goremykin volt belügyminiszterrel együtt a legszélsőbb reakciót képviselte az orosz minisztériumban, míg a czár maga s néhány más tanácsosa, mint Witte pénzügyminiszter és Wannowski tábornok engedékenyebb s szabadabb politika hívei voltak. Tizenhat napi szenvedés után Bogolyepoff meghalt sebeiben. Egy hónappal rá egy másik fiatal ember Oroszország rossz szellemére, a szent synodus elnöke, Pobjedonoscew ellen követett el sikertelen merényletet. A nagyobb városok utcáin márczius folyamán ismételtén véres zavargásokra került a dolog, melyek márczius 17-én érték el tetőpontjukat Szent-Pétervárt, úgy hogy e napon hivatalos adatok szerint 383 férfi és 377 nő fogatott el s majdnem kizárólag a diákság köréből. A márczius 17-iki zavargás után, a mely kis utczái csatának is beillett volna, a mozgalom lassanként elcsendesedett, a mihez nagyban hozzájárult az, hogy a czár a közoktatásügy vezetésével egyik legszabadelvűbb gondolkozású tanácsosát, Wannowski tábornokot, bízta meg. A közel ezer elfogott diák sorsán ez nem változtat. Ők Szibériában fognak elmélkedhetni sorsukon, jövőjük meg van semmisítve. Velük senki sem törődik. »Idegen sírokon nem sír az ember« mondja az orosz közmondás.

Szerbiát királya új alkotmányval lepte meg. A kis ország rövid történetében ez a harmadik alkotmány. Őszintén kívánjuk, hogy legyen maradandóbb elődjéinél s bizonyuljon ezeknél célszerűbbnek. — *Bulgariá*-ban a Karawelow-kormány a macedonbizottság vezetőinek elfogatásával tett nagy szolgálatot hazájának és a világnak.

A távol keleten *China* az európai hatalmak, de kivált Japán

unszolására mégis elhatározta magát arra, hogy az oroszok által felajánlott s a Mandzsú-tartomány expropriációját célzó szerződés aláírását megtagadja. Egyelőre ennek gyakorlati következményei nincsenek, mert Oroszország nem is gondol arra, hogy a mandzsú-tartományban elfoglalt posztóit elhagyja, politikailag azonban határozott vereséget jelent ez Oroszországra nézve. Utóvégre is nem közömbös, hogy Oroszország jogos igényt formál-e e tartományra, avagy csak úgy tartja ott csapatait, mint a hogy jelenleg a németek, angolok, francziák, osztrák-magyarok, amerikaiak, japánok és oroszok Pekinget tartják megszállva.

Különben China komolyan véghezvitte már a békeszerződés több pontját. A múlt nyári vérengzések néhány főokozójának feje porba hullt, császári manifesztumok mindenféle új érát hirdetnek. Csak még a hadikárpótlás kérdése nincs elintézve — azután a hatalmak nyugodtan visszavonhatják csapataikat.

Budapest, 1901. április 27.

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG.

A Társadalomtudományi Társaság márczius 8-án felolvasó és vitaülést tartott. A felolvasást Szántó Menyhért miniszteri titkár tartotta: »Az állam és társadalom feladatai a munkásvédelem terén« cím alatt. A felolvasást múlt számunkban közöltük. Az előadás végeztével azonnal megindult e tárgy felett a vita, mely a következőleg folyt le:

Gáspár Bernát e kör liberalismusánál fogva itt — mint vendég — kér szót, hogy elmondjon egyet-mást arról, a mit a munkáskérdésre vonatkozólag Németországban, Amerikában és Párisban tapasztalt. Mindazok az intézmények, a melyeket e tekintetben az államok megteremtettek, nagyon szép dolgok ugyan, de pozitív eredményük nincsen. Az európai intézmények csak olyanok, mint a hidegvizes borogatások egy nagybeteg részére. Ennek oka az, hogy az állam nem áll pártatlanul a tőkepénzes és munkás között, hanem az állam maga tőkepénzes, maga spirituszkereskedő, ki akkor is nyitva tartja a korcsmát, mikor minden más üzletnek zárva kell lenni. Az állam ezen egyoldalú érdekeltségének tulajdonítható az a nagy baj, melyet tuberculosis néven ismernek az európaiak; a másik nagy baj a jesuitismus. Ez a két Isten ostroma, a mely a mely gondolkozóvá kell, hogy tegye Európát. Amerika az az állam, a mely felismerte a szolidaritás horderejét és azért ott nincsen is szocializmus. (Felkiáltások: Dehogy nincsen!) Populisták vannak csak, de nincsenek szocialisták. Amerikában az állam gondoskodik arról, hogy a munkás legkisebb díja egy dollár legyen, a mi megfelel nálunk 2 frt 50 kr.-nak, és ezzel szemben egy font húsnak az ára 12 kr. De ha nem is megyünk olyan messze, Európában is találhatunk sok követendő példát. Így pl. Franciaország első férfiái, egyetemi tanárok, kiváló tudósok leszállnak a munkás-néphez és úgy szólnak hozzájuk, mint maguk fajtájához. Ott a szolidaritás az egyes társadalmi osztályok között sokkal általánosabb, mint nálunk, hol e tekintetben még nagyon is hátra vagyunk. Az előadó által használt «altruismus» helyébe inkább a szolidaritást kell tenni. Az altruismus fokára ugyanis csak nagyon kevesen tudnak felemelkedni, míg a szolidaritást megérti mindenki, mert az a saját érdeke.

Zigány Zoltán tanár azt találja, hogy nem áll egészen általánosságban az a Gáspár által hangoztatott vád, hogy a munkások ma közöttünk izoláltan állanak. Magyarországon is vannak olyan emberek, a kik a maguk szerény képességeivel résztvesznek a felvilágosodás, az oktatás és szórakoztatás igénytelen munkájában. Sőt még több intézményeink is vannak, a melyek ezeket a tendenciákat ápolják és támogatják. Ez a vád ebben a formában tehát egészen igazságtalan. Másrészt nem igazságos, a magyarországi munkáskérdést, a magyarországi iparviszonyokat összehasonlítani a mai franciaországi vagy amerikai viszonyokkal. A mi gazdasági állapotainkat a 200 esztendővel ezelőtti franciaországi állapotokkal lehetne legfeljebb összehasonlítani. Úgyszintén nem lehet analógiát levonni az amerikai szocializmus hiányából a mi viszonyainkra. Nem lehet levonni azért, mert Amerikában munkáshiány van, nálunk pedig éppen az a baj, hogy igen nagy a munkásfelesleg.

A mi az előadó által mondottakat illeti, ő tisztán gazdasági okokból tárgyalta a munkáskérdést, tisztán *gazdasági* okokkal indokolta meg a munkásvédelem szükségességét. Ezt az érvelést meg kell toldani azzal, hogy az államot is, a társadalmat is első sorban *erkölcsi* felelősség kötelezi, másodsorban pedig a józan politikai belátás követeli tőle, hogy ezeket a kérdéseket megoldja. Ne maradjunk tehát meg a gazdasági érvelés mellett, hanem térjünk ki először az erkölcsi kötelességek mezejére, azután meg a politikai belátás mérlegelésére. A munkásosztály támogatását követeli első sorban a közérdek. A munkásosztály mai állapotában annyira a létminimum alatti munkabérekre van szorítva, hogy a mi jövedelmi szaporodást kap, azt nem fordíthatja tőkegyűjtésre, hanem az a fogyasztás növekedését vonja maga után. Mivel tehát ma a munkás fogyasztási képessége még nem áll arányban fizetési képességével, a munkásvédelemre fordítandó összegek amúgy is visszatérnek a termelés csatornáiba.

Felszólaló nem ért egyet az előadónak a fogyasztási adókra vonatkozó hipotetikus feltevésével, mert — véleménye szerint — a munkabérek alacsonyosságát ma a nagy kínálat okozza. Ha tehát a munkások megélhetése — a fogyasztási adók csökkenése folytán olcsóbbodó élelmi szerek kisebb ára folytán — olcsóbbá válnék, akkor ez a munkabérek még nagyobb csökkenését vonná maga után. (Ellenmondás.) A fogyasztási adók leszállítása csak akkor nem vezetne a munkabérek leszállításához, ha kapcsolatba hozatnék a munkanélküliséggel, úgy, hogy a munkáskínálat ne nyomhassa lefelé az árakat. A leghelyesebb megoldási mód azonban az, a melyet legutolsó helyen említett fel az előadó, hogy t. i. a munkások számára új életigényeket iktassunk be a társadalom rendjébe és ezt teljesen függetlenítsük a munkások számától. A munkást a munkás ellen kell megvédelmeznünk.

Gáspár Bernát egészen röviden rámutat a munkásnak mai nyomorúságos helyzetére és arra, hogy a munkásnak manapság rosszabb dolga van, mint a lónak. Először is a géptechnika halad és ezen haladás következtében a munkás soha sem kap többet,

mint a mennyit eddig kapott, sőt ellenkezőleg mindig kisebbedik a rá eső rész.

Másodszor a vásárlásnál a munkás húzza mindig a legrövidebbet; kicsiben vesz és így a legdrágábban fizet. Most pl. az előljáróság kidolgozott egy tervezetet a pékek viszonyainak a rendezésére és ebben az foglaltatik, hogy annak a munkásnak naponta 16 óráig kell a műhelyben lennie. Ilyen viszonyok között a munkás csak fehér-rabszolga és csakis az által lehet helyzetén segíteni, ha nyíltan és őszintén tárjuk fel előtte a helyzetet. Nevelni kell a munkást; ez az első feladat. Felszólaló Kossuth szavára hivatkozik, a melyet amerikai tartózkodása alatt az amerikaiaknak mondott: *Nevelési rendszertek a legnagyobb töké.*

Lukács György főispán: T. uraim! Azt hiszem, hogy a mi mostani együttlétünk és eszmecserénk e kérdést egy lépéssel előbbre is fogja vinni. Én — ki oly vidéken viselek közfunkciókat, a mely vidéknek minden adminisztratív, kulturális és egyéb gazdasági kérdést megelőző fontos problémája a szocializmus — csak üdvözlöm az igen t. előadó urat azért, hogy ezt a kérdést ide hozta.

A magam tapasztalatai után mondhatom, hogy a magyar társadalom ma már azon a nívón van, hogy átlátja, hogy a társadalmi osztályok egymásra vannak utalva, átlátja, hogy az erősebbnek a gyengét nemcsak azért kell támogatnia, mert ezt a humanizmus követeli, hanem azért is, mert ezáltal önmagának a további küzdelemben lekötelezett, hű szövetségest nyer.

Ha végigtekintünk újabb törvényhozásunkon, látjuk, hogy a törvényhozó-testület is át van hatva ezektől az ideáktól; hiszen, napról-napra létesíti és alkotja a munkásvédelmi törvényeket.

A mi nálunk a konkrét bajok fő forrását illeti, én azt hiszem, hogy legalább az ország azon részeiben, a hol az agrár-szocializmus tért hódított, a fő-baj a munka-alkalmak egyenlőtleniségében és egyoldalúságában rejlik. Csak mezőgazdasági munkát ismernek és a mezőgazdasági munkának is csak egy részét, a magtermelést üzik. Nagy baj az, hogy ez az egyoldalú foglalkozás csak az évnek egy részében, a nyári hónapokban ad munkát. Egyfelől tehát a mezőgazdasági munka-alkalmakat kellene szaporítani, belterjesebbé kellene tenni a mezőgazdaságot, másfelől szaporítani kellene a munka-alkalmakat az ipari munkanemek meghonosításával ott is, a hol első sorban agrikultur foglalkozásra van a nép utalva. Ezek az ipari munkák első sorban a mezőgazdasággal kell hogy kapcsolatosak legyenek. Ilyen pl. a kender-termelés és feldolgozás. Azon a vidéken, a hol közfunkciókat viselek, a múlt évben létesült egy szövött és kötött ipari cikkek előállító gyár. 5—6 hónapja működik összesen és már is gyönyörű üzleteket csinál.

Ez a gyár női munkaerőt is alkalmaz. Itt rá kell térnem az Alföldnek arra a bajára, hogy a női munkaerő többnyire hever. A gazdaságban teljesítenek ugyan némi segédmunkát, de azonfelül nem csinálnak úgyszólván semmit; főznek és gyermekeiket gondozzák csupán. Különösen áll ez ott, hol az ipari munka a leglényegesebb, a kisiparnál. A kisiparosok nőtagjai teljesen elzülленnek.

Az egyik t. előttem szólott a mai munkásmozgalmak okai között, mint lényegeset, kiemeli a tüdővést és azonkívül a politikai okokat. Hát én azt tartom, hogy ez tisztán társadalmi kérdés, a hová politikai okokat vegyíteni soha sem kell.

A tüdővész kérdése igen fontos kérdés. Hazánkban évenként 60—70,000-re rüg azoknak a száma, kiket a tüdővész elpusztít. Sokkal többet pusztít el maga a tüdővész, mint az összes többi ragályozó kórok együtt. De hiszen megindult e téren is már az akció. Felállított Budapest közelében a tüdővész-szanatórium és talán sikerül majd az országban az is hasonló szanatóriumok felállításának propagandát csinálni. A munkáslakások kérdése is olyan tennivaló, a hol még sok a tennivaló.

Konkludálok abban, hogy az előadó úr javaslatát a legnagyobb örömmel fogadom el, nemcsak azért, mert a munkásügyi kérdésekben szükségünk van külföldi tapasztalatokra, — mert hiszen a kérdés internacionális, — de azért is, mert magunk is nyújtani tudunk valamit a velünk érintkezésbe lépő köröknek. (Elénk helyeslés.)

Dr. Andor Endre, miniszteri titkár azon nézetnek ad kifejezést, hogy az állam- és társadalomnak a munkásvédelem körül fennálló kötelességei helyesen csakis a *Krisztusi felebaráti szeretet* törvénye alapján állapíthatók meg, melyet felszólaló a társadalmi élet alaptörvényének tart.

E törvény türelemre inti az élet harcában gyöngéket, a szegényeket — áldozathozatalra és arra inti az erőseket, a gazdagokat, hogy feleslegeiket a gyengék, szegények sorsának javítására fordítsák.

A modern állam kebelében a gyakorlati megoldást felszólaló úgy képzeli, hogy az állam törvényben intézkednék a vagyonosabb osztályok feleslegeinek ilyenén felhasználása iránt. Világosabban szólva — behozná a progressiv adót s az így nyert jövedelemtöbblet révén oldaná meg a betegség, baleset, rokkant és munkanélküliség esetére való biztosítás kérdését.

Eljött az ideje, hogy a felebaráti szeretet nagy *erkölcsi* törvényét az állam mind sűrűbb alkotások révén iktassa törvénykönyvébe, *tételes* törvények gyanánt.

Az előadóval szemben szónok a helyes közvélemény teremtése érdekében rámutat arra, hogy *a munkásbiztosítás révén előállott termelési költség-többlet nem jelenti a nemzeti ipar visszaszorulását a nemzetközi versenyben*. Utal a német példára. A német ipar az angol gyarmatokon is versenyez a német iparral. Ez természetes, ha számbaveszszük azt, hogy a német munkásbiztosítási törvények révén a külföld jobb munkásai oda tódulnak, s a jobb munkások másfelé nem kívánkoznak.

Kételyét fejezi ki a felett is, hogy a fogyasztási adók megszüntetése elriasztaná a külföldi tőkét — a direkt adóktól való félelem folytán. — Felemlíti azt az esetet, hogy éppen a magas sörfogyasztási adó miatt megdrágult sor egyik gátja minálunk a külföldi munkások megtelepedésének, s a megtelepedett

külföldi munkaadók a sör drága voltát s a fogyasztási adók magasságát éppen a termelési költségek szempontjából állandóan kifogásolják.

Izrael Jakab az egész előadást nem hallhatta; azt hiszi azonban, hogy az egésznek célja az indítványban jut kifejezésre, a mely pedig úgy szól, hogy egy szakosztály alapíttassék és az csatlakozzék a nemzetközi munkásvédelmi irodához.

Tudom — így szól — hogy egy társaság alakult, a mely — háttérbe szorítva minden politikai nézetkülönbséget — tisztán a célból alakult, hogy ebben az országban, a hol a nagyobb tömeggel, a néppel, úgyszólván senki sem törődik, terjeszteni fogja a tudományt, hirdetni a társadalmi tudományok igazságait, hogy azokat átvigye Magyarországon a polgárság körébe úgy, a mint az megvan a külföldi államokban. Engedelmet kérek, de csodálkozásomat fejezem ki, hogy egy ilyen társaságnak az előadója, a mikor erről a témáról beszél, mintegy dicsőítőleg említi fel, hogy íme, már a törvényhozás is gondoskodik Magyarországon a munkásvédelemről, az utóbbi két esztendő alatt is hozott munkásvédelmi törvényeket.

Nem akarom kicsinyelni e törvényeket, de ha a mezőgazdasági munkások védelméről szóló törvényt a t. társaságnak tagjai munkásvédelmi törvénynek képzelik, ha abban a meggyőződésben vannak, hogy ilyen törvény kell a magyar munkásoknak, akkor kár minden fáradságért; mert a köztudatba ezen eszme propagálása nem fog átmenni. De nem akarom bírálat tárgyává tenni a törvényhozás által hozott törvényeket, csak ezt jelezni akarom, mert hiszen az urak a legjobb akarat mellett és teljesen jóhiszeműleg is hihetik, hogy ez jó és vannak is, a kik ennek jóvoltában hisznek, mert nem ismerik az árnyoldalakat, csak abban a meggyőződésben élnek, hogy az mind jó és üdvös. Azt látják, hogy csend van mostan az Alföldön; de nem kérdik, nem kutatják, hogy miért pihennek ott lenn, mert ha kutatnák, rájönnének, hogy bizony a szuronyok tartják ezt pihenőben. Azt nem kutatják egy ilyen társaságban, hogy a törvényhozás — melynek számos tagja a társaságnak is tagja — egyenesen megakadályozza azt, hogy a magyar munkásság művelődhessék, mert egyenesen megakadályozza a képzőegyesületek létesítését.

Igen, t. uraim ! Bár nincs jogom a társaságtól előre megvonni a bizalmat és feltételezni, hogy olyan lesz, a minők eddig alakultak és szerencsésen ki is múltak Magyarországon, de előre figyelmeztetem a társaság vezetőségét arra, hogy ne essék abba a hibába, a melybe az eddigiek estek, t. i. hangoztatták, hogy első sorban a hazafiságot fogjuk terjeszteni.

Nem mondom, hogy ne terjeszszék, de ezzel a szóval, hogy hazafiságot terjesztenek, nem a hazafiságot terjesztik, hanem szolgálatában állva bizonyos osztálynak, elcsépelik azokat a dajkaméséket és frázisokat, a melyektől a munkások gyomra már régen megcsömörlött. Hivatkozom az egyetemi ifjúság mozgalmára, a mely mozgalom csödbe került.

Magára az indítványra nézve megjegyzésem az, hogy ez nálunk még korai, mert hiszen minék mennénk mi ki csatlakozni egy munkásvédelmi irodához és szövetségbe lépni egy olyan országgal, a mely nem szívesen van velünk szövetségi viszonyban. Csak a múlt nyáron történt — az osztrák parlamentben, a midőn egy közös törvényről volt szó, a mely Ausztriát és Magyarországot kötelezte, hogy felállott egy képviselő és tiltakozott az ellen, hogy szerződésre lépjenek Magyarországgal, a hol a munkásvédelem olyan alacsony nívón áll. Ha munkásvédelemről beszélünk, annak első sorban alapját kellene megteremteni, nálunk pedig munkásvédelemről szó sincs. Van talán vasárnapi munkaszünet a Hiszi-e az urak közül bárki is, hogy ez életben van? Nem az állami gyárak-e azok, a hol első sorban nem veszik tekintetbe a vasárnapi munkaszünetet? Ily körülmények között nem vagyok a mellett, hogy kimenjünk a külföldre, mint a hogy a kormány teszi, fenhangon hirdetve a külföld előtt, hogy van gyönyörű munkásvédelmi intézményünk, míg idebenn csak papiroson látjuk azt. Tessék először a köztudatba átvinni a dolgot. Vannak e társaságnak tagjai, a kik a törvényhozásnak is tagjai; tessék oda törekedni, hogy a már meglevő munkásvédelmi törvényeket a kormányval megtartassák és csak ha ezek megvannak, akkor van jogunk élni e szóval, hogy van munkásvédelmi törvényünk; így azonban nem teszünk egyebet, minthogy a külföld szemébe port hintünk.

Ez, úgy hiszem, a magyar munkásnak előnyére nem válhatik, hanem a külföld félrevezetését fogja eredményezni. Én a magam részéről a jelen viszonyok között sokkal sürgösebbnek tartom, hogy a társaság első sorban oda törekedjék, hogy ez eszméket a köztudatba átvigye és a kormányt arra bírja, hogy a már meglevő munkásvédelmi törvényeket, a melyek azonban csak papiroson vannak meg, a minők a vasárnapi munkaszünet, az iparvédelmi törvény és a többi, megvalósítsa. Menjenek be valamelyik gyárba, kérdezzenek meg egy munkást, a ki öt-hat év óta dolgozik ott: látott-e valaha egy eleven iparfelügyelőt? A társaságot hézagpótlónak és a czélnak igazán megfelelőnek csak akkor tartom, ha eme feladatokat megoldja.

Most pedig röviden, bár nem akarok az egyes felszólaló urakkal vitába bocsátkozni, az általuk mondottakra egyet-mást mégis kívánok megjegyezni. Az első felszólaló urat nincs szerencsém ismerni, de hallottam tőle, hogy sok országot bejárt, nagy-világot látott, sokat hallott és tapasztalt, nem látom azonban, hogy e tapasztalatokat érvényesítette volna, nem látom, hogy e tapasztalatoknak hasznát tudná venni, és azokból egy fontos tanulságot levonni képes volna. Mert a ki annyi országot bejárt és olyan ember, mint ő, kinek beszédéből kivettem, hogy nem éppen a vagyonos osztályhoz tartozik, csodálkozom, hogy egy alapigazságra nem jött rá: és ez az, hogy szocializmus mindenütt van, a hol a nagytőke és a munka szemben állanak egymással. És e kérdést itt megoldani, a szocializmust eltörölni addig, míg a tőke és munka egymással harczban állanak, lehetetlen.

Beszélt az egyik felszólaló úr az Alföldről, beszélt az agrár-szocializmusról; erre részletesebben nem akarok kitérni, csak egyre kívánok rámutatni: Azt mondta ugyanis a t. felszólaló úr, hogy a legnagyobb baj az, hogy az alföldi nő nincsen kellőleg foglalkoztatva; ugyanakkor azt is mondja, hogy megint másik nagy baj, hogy a férfiaknak is csak időleges munkájuk van, csak mezőgazdasági munkájuk, az évnek nagy részét pedig munka nélkül töltik. (Felkiáltások: A gyermekekkel mi van ?!) Én is azt kérdelem, hogy az igen tisztelt felszólaló úr, a ki olyan sokat tapasztalt, miért nem beszélt arról, mi van a gyermekekkel. Nem arra kell-e törekednünk, hogy a nőt megtartsuk a családnak, hogy a gyermekeket nevelje és lehetővé tegyük, hogy a férfi el tudja tartani családját? — Egyrészt arról panaszkodni, hogy a férfi is csak néhány hónapot dolgozhatik, másrészt pedig arra a következtetésre jutni, hogy a nőnek nincs foglalkozása, már engedelmet kérek, ez a felszólalás, ez a megjegyzés a t. előttem szóló úrtól lehet jóhiszeműség, de Önzetlennek nem tarthatom. Nem tarthatom pedig ennek a következő okokból:

A női munkának bevitele nem önzetlen követelés, nem a munkásság érdekében való követelés. Ott van pl. a felszólaló úr által említett kötött- és szövött-áru-munkatelep. Ott igénybe veszik a női munkaerőt, de nem azért, hogy a munkás állapotán segítsenek, hanem azért, mert a női munkaerő olcsó; ezért van neki női munkaerőre szüksége. Az tehát, hogy a nő a család fentartásában nem segít, szerintem nem önzetlen gondolat. Csak nem régen olvastam egy főispán cikkében, (Derültség), hogy az alföldi munkásnak bajai után kutatva, cikkíró arra a tapasztalatra jutott, hogy nagy baj az, hogy a munkás felesége nem jár a munka után, csak otthon a családdal törődik. Már — bocsánatot kérek — ha valaki egy ilyen, társadalmi tulajdonokat terjesztő társulatnak tagja és e társadalmi tudományokat a munkásvédelem érdekében maga is terjesztetni óhajtja, attól el lehet várni, hogy a mikor ide bejön, jöjjön be, mint egész ember és vesse le már künn magáról az osztályérdek köntösét. Meg vagyok ugyan győződve arról, hogy egyetlen-egy ember sem képes magát kettévágni, bár vannak csekély számmal kivételek is, de a nagy többség azon osztály érdekeinek a szószólója, a melyhez ő maga tartozik.

Ezeknek előrebocsátása után nem várom a társaságtól, hogy a munkásvédelmi törvények érdekében akciózt képes lesz kifejteni; meg is vagyok győződve, hogy ezt tenni nem fogja, de azt elvárhatom, hogy az eszméket a köztudatba átvigye, nem a munkások körébe, mert hiszen ott azokat felesleges fejtegetni, mert azok ismerik azokat, hanem a polgárság körébe, a mely a közügyek iránt érdeklődik és győzze meg arról, hogy a munkások és a kis-polgárok érdeke össze van nőve. Mert az a kis-polgárság is lassankint a munkások körébe fog jutni.

Van az agrárszocializmusnak még egy igen nagy baja, nem az, a mit előttem szóló úr mondott, hanem igenis az, hogy ott van egyik oldalon az óriási latifundium, másrészt csekély munkabér fejé-

ben naponta 16—18 órát kénytelen az a napszámos dolgozni s így, míg egyik oldalon a nagytőke folyton-folyvást felhalmozódik, a másik oldalon semmi sincs. Igen tisztelt uraim! Tessék elgondolni: Elmegy az a szegény-ember, végig néz egy nagy területet, a hol mesgye sincs, a mely már a más földjét jelezné és fájdalmasan így sóhajt fel: Mily nagy vagyon van itt és nekem semmim sincs! Dolgozom éjjel-nappal és utoljára is felkopik az állam. Igen tisztelt uraim! Nem kell oda izgató; e tény maga is eléggé izgat. Ne tessék tehát a bajt másutt keresni, mint ezekben a dolgokban, mint abban a körülményben, hogy az egyik oldalon a nagy-tőke van felhalmozva, a másik oldalon pedig — a mint azt az Alföldön nevezik — a «nincsetlenség». (Derülség.)

Én — mint a társaságnak egyik önzetlen jóakarója — azt ajánlom, hogy ha már munkásvédelemmel foglalkozik, első sorban tagjai között teremtsen egyetértést arra nézve, hogy ne akarjanak munkásboldogítással foglalkozni és ne tegye a t. társaság sem, ne jöjjön úgy a munkáshoz, hogy: íme, itt vagyunk mi, a te megváltóid, mert, higyjék el, t. uraim, hogy az hiábavaló, azok még sem lesznek bizalommal Önök iránt, mert hiszen a magyar népet harmincz év alatt annyiszor becsapták minden oldalról, hogy ma már csak magához van bizalma. A munkásságban annyira gyökeret vert már a bizalmatlanság mindenki iránt, a ki nem az ő szakmájában dolgozik, hogy — ennyi szemfényvesztés után — senkiben sem bízik.

Ajánlom tehát, ne foglalkozzanak az urak munkásboldogítással, hanem a mit a munkásság érdekében jónak tartanak, igyekezzenek átvinni egyrészt a köztudatba, másrészt a törvényhozás termébe. Van már Magyarországnak egy nemzetközi szakosztálya, a békebizottság, a mely kimegy és tósztozik és élteti a világbékét, idehaza pedig megajánlja, megszavazza a milliókat a militarizmusnak. (Derülség.) Kérem, ne kövessék ezt a példát! (Éljenzés és taps.)

Lukács György főispán: Csak egy pár szóval leszek bátor reflektálni Izrael úr megjegyzéseire. Azt hiszem, hogy Izrael úr, ezen társulatnak t. jóakarója, a vendégjogot a legszélső határig használta ki most elmondott beszédével, azonban az igen t. elnök úr bizonyára meg tudja bírálni a kereteket, a melyekben a vita itt mozoghat. Az én igen t. elvtársam — elvtársam annyiban, a mennyiben ő is szociálista, én is — egészen félreértette beszédemet. — (*Izrael Jabab*: Nem vagyok elvtársa!) Elvtársam annyiban, a mennyiben a cél, a melynek megvalósítására törekszünk, egy. (*Izrael Jabab*: Akkor én soha sem voltam szociálista !) Azonban igaz, az eszközök tekintetében egész világ választ el bennünket egymástól. Félreértette t. elvtársam azt, a mit a női munkáról mondtam. Szóval sem mondtam azt, hogy a családanyát kell elvonni legszentebb hivatásától, de hiszen az én igen t. elvtársam jól tudja azt, hogy a családapán és családanyán kívül családtagok is vannak és különösen kisiparosok között vannak családok, a hol 4—5 munkaré hever parlagon, és ezek a helyett, hogy semmittevésel tölt-

sék napjaikat, a helyett, hogy erkölcstelen életre adják magukat, hasznos munkát végezhetnének és keresményükkel nagyobbíthatnák a családfő jövedelmét.

Nem állja meg helyét Izrael úr azon állítása sem, hogy mi azért vonjuk be a termelésbe a női munkaerőt, mert az olcsóbb. Annak oka, hogy a női munka olcsóbb, az a körülmény, hogy egyszersmind gyengébb is, de mint gyengébb munkaerő is megfelel azon a helyen, a hol alkalmazni kívánjuk, pl. a szövésnél, a kötésnél. Ott nem az izmos férfierőre, hanem a gyöngéd női kézre van szükség. Tehát nem akarjuk a női munkát kihasználni, hanem egyszerűen az alkalmas munkaerőt teszszük alkalmas helyre. Még egy kellemes oldalvágásban részesültem. Az mondja nekem e társulat t. jóakarója, nézzem meg a latifundiumokat; azok az okai minden bajnak, azok az okai a szocializmusnak. Hát az nem igaz. A mely perczben letérünk a tulajdon szentségének útjáról, abban a perczben felfordul az egész társadalom. Ezt tehát az utolsóig védeni kell. De másrészt éppen mi látjuk be legjobban, hogy a birtoknak egyenlőtlen megoszlása nagy társadalmi baj az hogy azon közvetett módon segíteni kell. S itt ismét konkrét esetekre hivatkozom. Éppen igénytelenségem volt az, ki a múlt évben Békésmegyében egy 11,000 holdas birtokot parcelláztam és a birtok egy kézből 400—600 kisbirtokos kezébe ment át. Ilyen parcellázás kezdődik most Orosházán és ugyancsak parcellázni fogják most a nagy Schosberger-birtokot is. Teljesen nyitott ajtókat tört tehát be az én t. elvtársam, mert hiszen oda igyekszünk mindnyájan, hogy a birtokmegoszlást lehetőleg arányossá tegyük; soha azonban eszünkbe nem jut, hogy magát a tulajdont támadjuk meg, mert az a legnagyobb ellensége a magyar nemzetnek, a ki ezt kívánja. (Élénk helyeslés.)

Pulszky Ágost, elnök: Az igen t. főispán úrnak még elnöki megjegyzéseim előtt azért adtam át a szót, mert az imént elhangzott felszólalás közvetlenül az ő működését érintette. Azonban már akkor akartam megjegyezni, méltóztassanak azt, hogy Izrael úr előadását félbe nem szakítottam, azon szélső tiszteletnek tulajdonítani, a melylyel itt, ebben a tudományos társaságban a véleménynyilvánítás szabadsága iránt viseltetünk, (Élénk helyeslés és taps.) különösen olyan véleményekkel szemben, a melyekről tudjuk, hogy éles ellentétben állanak az általánosan elfogadott, vagy a társaság többsége által vallott elvekkkel.

Most pedig méltóztassanak megengedni, hogy a mondottakhoz nem, mint e társaság elnöke, hanem mint annak egyszerű tagja, néhány megjegyzést fűzzek, hogy gyakorlatilag formulázzam a tett indítványt.

Az, a mit Izrael úr is felhozni méltóztatott, hogy mi a munkások előtt úgy akarnók magunkat feltüntetni, mint felülről leereszkedő boldogítók, azt hiszem, úgy az előadó úr szándékától, mint valamennyiünk szándékától távol áll. (Úgy van! Úgy van!) Mi csak az érvek súlyát tekintjük döntőnek; az érzelemben egy-

részt az altruizmusnak hódolunk, másrészt a társadalmi célszerűség álláspontjára helyezkedünk.

Azon három kör közül, a melyekben a t. előadó úr a munkásvédelemre szükséges intézkedéseket kereste, a melyek elseje a munkás testi épségének és élete biztosításának megóvásában rejlik, másodika a keresetképtelenség megszüntetésére és keresetképtelenség esetén a munkás eltartására vonatkozik, a harmadik pedig az életigények színvonalának fenntartását célozza, kétségtelen, hogy az első kettőre vannak törvényes intézkedéseink, a melyek bizonyos mértékben fogatosítottak is és így messze túllő a célon Izrael úr azon állítása, hogy az iparfelügyelők működését a munkások eddig egyáltalán nem érezték; nagy nehézségek merülnek fel azonban a harmadik kérdésnél, t. i. az életigények színvonalának fentartása tekintetében. Éppen ez az a kérdés, a mely internacionális jelentőséggel is bír, s a melyre nézve kellő intézkedések nem is hozhatók meg a nélkül, hogy bizonyos internacionális érintkezések előzetesen és folytonosan ne történjenek. Mert semmi sem könnyebb, mint az, hogy az életszínvonal lassanként és észrevétlenül lejjebb süllyedjen és semmi sem károsabb egy országra, az ország lakosainak és munkásainak az érdekére, mint éppen ez a jelenség. Éppen így kárhóztos és veszedelmes volna, ha a nagy tőkeösszegyülemlés lehetősége bizonyos intézkedések, vagy viszonyok által meg volna akadályozva és így a tőke, mint a termelés tényezője, nem volna képes kellőképpen megalakulni egy országban. Mindezek rendkívül bonyolult kérdések; éppen ezért szükség van arra, hogy e célból állandóan munkálkodó külön szervezetet létesítsünk. Rendkívül bonyolult kérdés pl. az itt felvetett női munka kérdése. Elvileg kétségtelen — és ez mindenkiben szimpatikus húrt érint — hogy a női munka ott, hol a férfi-munkával párhuzamba lép, elvetendő és alacsonyabb társadalmi állapotnak a jele; kétségtelen, hogy a hol a nő, mint a férfinak a konkurrens lép fel, ott az eredmény csak a munkabér és az életigények végtelen leszállása. De hiszen éppen arról van szó az Alföldön, hogy az ne így történjék. Egyik jele annak, hogy gazdaságilag hátrább vagyunk, mint a nyugati külföld, az a körülmény, hogy mezei munkában nálunk a nők sokkal "nagyobb mértékben vannak foglalkoztatva, mint külföldön. Ez mindenkinek, ki a nyugati államokból hazánk területére lép, rögtön szemébe is tűnik. Ha ezt kerülni akarjuk — és az Alföldön ezt kerülni akarja minden illetékes tényező — akkor a nem foglalkoztatott női munkának kell multhatatlanul más, neki megfelelő munkateret keresnünk, a hol a férfival nem kell versenyeznie. Látjuk tehát, hogy általános elvekből ezt a kérdést sem lehet megoldani, hanem itt is az ipar és foglalkozás, a munka különböző nemeit, a férfi-munkások számát és viszonyát, a parlagon heverő női munkások számát és viszonyait kell tekintetbe venni, mielőtt végleges ítéletet mondhatnánk.

Ezt csak például hoztam fel arra, minő bonyolultak ezek a kérdések. Csak egész röviden utalok még az itt elhangzottakra. A t. előadó úr érintette a fogyasztási adók kérdését, a munkavéde-

lem terhét, érintette azt a kétségtelen elvet, hogy végeredményében minden munkavédelem, illetőleg a termelés minden drágítása a fogyasztót érinti, egyrészt a cikkek árában, másrészt az adókban.

Mindezekből meggyőződtem, hogy igenis szükséges egy munkásvédelmi szakosztályt létesíteni, szükséges — bármit mond Izrael úr — a külfölddel is érintkezésbe lépni azért, hogy mindig lehető legyen az ottani és itteni munkásvizonyok, az ottani és itteni állami intézkedések evidenciájában tartása, összehasonlítása. Azért lépünk a külfölddel érintkezésbe, hogy a közös törekvésekről, intézkedésekről, rendszabályokról való tanácskozás részünkre is gyümölcsözőleg hasson, másrészt pedig, hogy mi is hozzájáruljunk a magunk tapasztalatai, elméleti és gyakorlati észleletei által ahhoz, a mit a külföld e tekintetben szükségesnek tart, előmozdítani. Ne feledjük el, hogy ilyen kérdésekben a gyakorlat és elmélet — az egyes kérdésekre alkalmazott teoria — folytonos kölcsönhatásban állanak egymással. Azért is én elfogadom az előadó úr indítványát és a magam részéről megtoldom azzal, — mert azt hiszem, a gyakorlati keresztülvitelnek ez a módja, — hogy a választmányt bízzuk meg annak a megállapításával, hogy ez a munkásvédelmi szakosztály mily úton-módon létesüljön úgy társulatunk körén belül, valamint azon kívül.

Különben azt hiszem, a mai felszólalásokból is meggyőződünk arról, hogy ezen kérdések feletti diszkusszió még azok között is, kiket egész világ választ el egymástól felfogásaikban, mindkét félre csak haszonhajtó.

Bátor vagyok tehát azt javasolni, hogy a Szántó úr által tett indítvány a választmányhoz tétessék át, hogy az az annak megvalósítására vonatkozó eszközöket jelölje ki és terjessze az igen t. társulat elé. *(Helyeslés)*

Mához egy hétre márczius 15-ike lévén, ülést nem tarthatunk, azonban nincs semmi akadálya annak, hogy a választmány egybeüljön és ezen kérdés felett tanácskozzék, a minek eredményét azután bátor leszek a t. teljes gyűlésnek előterjeszteni. Bátor vagyok egyszersmint azt indítványozni, hogy a választmány rögtön hatalmaztassék fel arra, hogy olyan férfiakat, a kikről tudjuk, hogy ebben a kérdésben praktikus és theoretikus kompetenciával bírnak, és ezen kérdés iránt érdeklődnek, ezen tanácskozás alkalmával a maga kebelébe meghívjon. *(Helyeslés,)* Ha ezt méltóztatnak elfogadni, akkor ezt — mint határozatot — kijelentem.

* * *

A Társadalomtudományi Társaság márczius 15-én Pulszky Ágost elnöklete alatt választmányi ülést tartott, a melynek legfontosabb pontja a társasággal kapcsolatosan megalkotandó munkásvédelmi bizottság szervezetének megállapítása volt. A kérdés előadója *Szántó Menyhért* miniszteri titkár volt, a ki a bizottság szervezetének tervezetét is bemutatta, és a kinek előadását élénk vita követte. *Szterényi József* miniszteri tanácsos azon véleményének adott kifejezést,

hogy a bizottság a társaságtól való bizonyos függetlenséggel alakuljon meg, mert nem a Társadalomtudományi Társaság, hanem a munkásvédelmi bizottság, illetve szakosztály lesz hivatva belépni a nemzetközi munkásvédelmi szövetségbe. Nem tartaná szükségesnek, hogy a bizottság tudományos felolvasások tartására is kiterjesszék, mert ez a Társaság feladata s a bizottság eléggé el lesz foglalva gyakorlati teendőikkel. *Lukács György* főispán főleg arra mutatott rá, hogy a munkásvédelmi szakosztály ne csak az ipari, hanem a mezőgazdasági munkásokra is kiterjesszék, a minek hazai viszonyainkra való tekintettel különös jelentősége van. *Gratz Gusztáv* titkár kifejtette, hogy a szervezet végleges megállapítása előtt a nemzetközi szövetséggel szükséges az egyes kérdésekre nézve megállapodni; ennek megtörténte után a Társaság közgyűlése volna hivatva a szakosztály megalkotására és a társasági alapszabályok esetleg szükséges módosítására. A Társaság tagjai közül a jelentkezők — külön tagságdíj fizetése nélkül is — tagjai lehetnének a bizottságnak, míg idegenek 5 korona tagságdíj fizetése mellett léphetnének a bizottságba. *Zigány Zoltán* és *Harkányi József* választmányi tagok hozzászólása után a választmány — az elnök indítványára — elhatározta, hogy a Társaság külön munkásvédelmi szakosztályt fog létesíteni, a mely a hazai viszonyaink között kiváló fontosságú mezőgazdasági munkásokra is ki fogja terjeszteni működését és be fog lépni a nemzetközi munkásvédelmi szövetségbe. A társaság tagjai eo ipso tagjai lesznek a szakosztálynak, de a választmány idegeneket is felvehet, a kik 5 korona vagy — a menyiben jogi személyek volnának — 10 korona évi tagsági díjat tartoznak fizetni. A szükséges előkészületek megtörténte után a végleges határozatokat egy, e célra egybehívandó közgyűlés fogja meghozni.

A választmány ezután megállapította a Társaság ügyrendjét és 54 új tagot vett fel. Igen kedvező világosságot vet a tagoknak a felolvasások és a viták iránt tanúsított érdeklődésére *Pulszky Ágost* elnöknek az az indítványa, hogy a felszólalások a nyilvános ülésen *rendszerint* (vagyis a gyűlés külön engedelmével) 15 percnél tovább nem tarthassanak, hogy valamennyi szólni kívánónak alkalma legyen véleményét kifejezni. — Úgy ez az indítvány, mint *dr. Hajós Lajos* választmányi tag javaslata, hogy idegenek csak engedélyvel vehessenek részt a vitában, határozatképpen felvételre az ügyrendbe.